امر جليل جا ڪتاب

ڀاڱو پهريون

دل جي دنيا

جڏهن مان نہ هوندس

تاريخ جو ڪفن

منهنجو ڏس آسمان کان پڇو

ثقافت کاتو، حڪومت سنڌ

ڪراچي- 2012ع

حق ۽ واسطا ليکڪ وٽ محفوظ

ڪِتابَ جو نالو: امر جليل جا ڪتاب (پاڱو پهريون)
ليکڪ: امر جليل
سال: 2012ع
ڇپيندڙ: ايليگينٽ پريس، ڪراچي
ڇپائيندڙ: عبدالعزيز عقيلي، سيڪريٽري ثقافت کاتو
حڪومت سنڌ.
قيمت: -/600 رپيا

ملڻ جو هنڌ:
ثقافت کاتو ڪتاب گھر
سامهون ايم.پي.اي هاسٽل، سر غلام حسين هدايت الله روڊ،
ڪراچي_ 74400، سنڌ.
فون: 021-99206073

فهرست

پبلشر پاران 5
پروفائيل 7
ليکڪ جا ڇپيا ڪتاب 8

ڏل جي دنيا 9
نـ مهاڳ، نـ امهاڳ 13
مهاڳ 19
سوجهرو 21
اروڙ جو مست 29
عشق ۾ انٽرويو 41
ڌرتيءَ جي ڌوڙ، آسمان جا تارا 57
سياڻن ۾ هڪ پوڪ 80
هن چار ۾ 87
دل جي دنيا 98
چريٽ ۾ هڪ نرس 113
رچ 128
سچ ايرڻ ڪان اڳ 143
بارنيس اسٽريٽ جو غندو 152

جڏهن مان نه هوندس 177
تاريخ تي شاهدي 179
سر مارٽيمر ويلر ۾ قلندر 186
منهنجي دل موهن جو دڙو 188
سچل سرمست TROUBLE ۾ 197
خوني رات 212
سياح، گائيڊ ۾ ٽرانزسٽر 228
راهون جدا جدا 231
عظمت جو ثبوت 248
لهنڊڙ سج، وڌنڌڙ پاڇا 251
چريٽ ۾ قلفي 264

جلاوطن 276
شڪست 278
پل صراط 298
ساجن منهنجو دوست 317
جڏهن مان نہ هوندس 329

تاريخ جو ڪفن 369

مهاڳ جي ڳالهہ 371
مهاڳ جو ڏهاڳ 378
متيءَ جا ماٺهو 381
صدين جو سَودائُ 387
هڪ ديسي عشق جو داستان 391
اسٽار سرڪس جو جوڪر 405
ٽئين دنيا 429
پڙلاءُ 440
هو، مان ۽ هوءَ 448
دي موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان 456
ٻڙ جو غم 470

منهنجو ڏس آسمان کان پڇو 485

منهنجو ڏس ڪنهن کان نہ پڇو 487
پهرئين ايڊيشن جو مهاڳ 493
عاشق ۽ شهيد موتي ايندا آهن 497
زندگي ۽ زهر 507
مرڻ کان اڳ، مرڻ کان پوءِ 537
عشق 544
محرم جانوريءَ جو فرار تيل ساتي 556
نہ تون آهين، نہ مان آهيان 577
سفر کان سفر تائين 604
منهنجو ڏس آسمان کان پڇو 609
پوئين پهر جي ڳالهہ 618
مان برف ۾ توسان ملندس 632

پبلشر پاران

ورهاڱي کان پوءِ سنڌي ادب کي مالا مال ڪرڻ وارن ليکڪن ۾ اديبن ۾ محترم امر جليل جو نالو پهرين صف ۾ آهي. هُن سماج جي ڪروڌن ۽ ناانصافين کي ڪهاڻيءَ جي صورت ۾ جيئن پيش ڪيو آهي، سو سندس ئي ڪمال آهي. اهوئي سبب آهي جو محترم امر جليل جون ڪهاڻيون سنڌي ۾ سڀ کان وڌيڪ پڙهجن ٿيون.

ثقافت کاتو حڪومت سنڌ جي وزير محترمه سسئي پليجو عوامي حڪومت جي هنن چئن سالن ۾ سنڌ جي ماڻهن کي علم ۽ ادب جي خزانن مان فيضياب ڪرڻ جي لاءِ جتي سڄي سنڌ ۾ لائبريرين جو ڄار وڇائڻ جي رٿائن تي عمل ڪرايو آهي، اتي عالمن، اديبن ۽ ليکڪن جي قلمي ڪاوشن کي عوام تائين رسائڻ جي لاءِ ڪتابن جي ڇپائي جون اڻ ڳڻيون رٿائون پڻ منظور ڪرايون آهن. وزير صاحبه جي هدايتن هيٺ ثقافت کاتي سنڌي ادب جي وهائو تارن جي ڪاوشن کي خاص طور تي Collected Works جي صورت ۾ ڇپڻ جو آغاز ڪيو آهي. جناب شيخ اياز کان پوءِ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ۽ محترم امر جليل جي ڪتاب کي Collected Works طور سموهيو پيو وڃي. ان سان گڏ فيض احمد فيض جي ڪتابن جي سنڌي ترجمن ۽ ان جي شخصيت ۽ فن تي اصلوڪن ڪتابن جي رٿا پڻ ڇپائيءَ هيٺ آهي.

اهڙيءَ طرح ثقافت کاتي اخبارن ۾ اشتهار ذريعي سنڌ جي تاريخ، ادب ۽ ثقافت تي جن ڪتابن جي ڇپائي لاءِ جيڪا ڪوٺ ڏني هئي، ان جي موٽ ۾ پهتل مسودن مان چونڊ ڪتابن کي پڻ ڇپائي پڌرو ڪيو پيو وڃي.

زير مطالع ڪتاب محترم امر جليل جي چئن ابتدائي ڪهاڻي ڪتابن ”دل جي دنيا“، ”جڏهن مان نہ هوندس“، ”تاريخ جو ڪفن“ ۽ ”منهنجو ڏس آسمان کان پڇو“ تي آڌاريل آهي، هنن ڪهاڻين ۾ سماج جي مختلف ڪردارن جي درد، ڪربَ، پيڙائن ۽ سماج جي ڪروڌ ۽ ناانصافين کي امر جليل جهڙيءَ طرح اپٽاريو آهي ان سان تنقيد ۽ اصلاح جا ہٽا نتيجا پڙهندڙن جي سامهون اچن ٿا ۽ پڙهندڙ چڱائيءَ ۽ مدائيءَ جي وچ ۾ ليڪو لڪيرڻ ۾ ڪامياب ٿئي ٿو. هن ئي ڪتاب سان گڏ سندس چئن ڪهاڻي ڪتابن تي آڌاريل ٻيو ڪتاب بہ ڇپجي رهيو آهي.

اسان کي اميد آهي تہ هي سڀ ڪتاب سنڌ جي علمي ۽ ادبي مقصدن جي لاءِ بيحد لاياڻتا ہٹبا ۽ نوجوان انهن مان پنهنجي علمي ۽ ادبي اڄ اڄهائي سگهندا.

عبدالعزيز عقيلي

سيڪريٽري

ثقافت کاتو حڪومت سنڌ

پروفائيل

نالو: ڪتاب جي پهرين صفحي تي ڏنل آهي.

پٽ ڪنهنجو: فاطمہ ۽ عبدالغني قاضيءَ جو.

ڪڏهن ڄائس: ٻي مهاياري جنگ کان ٽي سال اڳ، 8 نومبر 1936ع

ڪٿي ڄائس: روهڙيءَ ۾- شڪارپور ۾ چونہ ڄائس؟

نپيس: ڪراچيءَ ۾.

پوڙهو ٿيس: اسلام آباد ۾.

پڙهيس: رتن تلاءَ پرائمري اسڪول ڪراچي. اين جي وي هاءِ اسڪول ڪراچي ۽ ڪراچي يونيورسٽي. ڪراچي يونيورسٽي ۽ اين جي وي اسڪول سان تہ عشق اٿم. ان ڪان سواءِ گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد، گورنمينٽ ڪاليج نوابشاهہ ۽ فلوريڊا اسٽيٽ يونيورسٽي.

چا مليو: ايم اي ايڪنامڪس، ايم اي هسٽري ۽ ڊپلوما ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي (ريڊيو ۽ ٽيليويزن ذريعي پڙهائڻ).

ٽيڪنيڪي سکيا جا مرڪز: اين ايچ ڪي ٽيليويزن ٽوڪيو جاپان، سکوٿائي اوپن يونيورسٽي ٿائيلينڊ ۽ فلوريڊا اسٽيٽ يونيورسٽي آمريڪا.

ڏنڊو ڏاڙي:
- ڊائريڪٽر، انسٽيٽيوٽ آف ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي، علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد.
- ڊائريڪٽر جنرل پاڪستان نيشنل ڪائونسل آف دي آرٽس، اسلام آباد.
- وائيس چانسلر، علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد (اڻپورو مدو)

لکڻ پڙهڻ: 1955ع کان ڪهاڻيون، ڪتائون، ناول، مضمون ۽ تخليقي ڪالم. (سنڌي، اردو ۽ انگريزيءَ ۾).

ميڊيا: انيڪ سنڌي ۽ اردو آرٽ پليز ۽ ڊراما سيريلز.

دان: شاهہ لطيف ايوارڊ، اکل يارت سنڌي ساهت سيا نيشنل ايوارڊ، پاڪستان رائيٽرس گلڊ ايوارڊ، پرائيڊ آف پرفارمنس، نشان فضيلت، ڪراچي يونيورسٽي ۽ لائف فيلو- پاڪستان اڪيڊمي آف ليٽرس، اسلام آباد.

جنون: ڪرڪيٽ ۽ موسيقي.

ليکڪ جا ڇپيا ڪتاب

- دل جي دنيا
- جڏهن مان نہ هوندس
- منهنجو ڏس آسمان ڪان پڇو
- ٽيون وجود
- تاريخ جو ڪفن
- سنڌو منهنجي ساهہ ۾
- رني ڪوٽ جو خزانو
- نيٺ گونگي ڳالهايو
- جيجل منهنجي ماءُ
- اندرا
- چنڊ وسامي ويو
- ادب ۽ سياست
- سرد لاش جو سفر
- لهندڙ سج جي لام
- سنڌنامو
- چيني ۽ چرپٽ جون ڪهاڻيون
- فدا حسين فودني، ڏني ۽ قنڌڻ جا ڪالم

پاڪيٽ بڪ:

• رڃ • هن ڄار ۾ • آدم جي ماءُ • تنهنجيون منهنجيون ڳالهيون.

انگريزي ۾ لکيل ڪهاڻيون:

- Love, Longing and Death

تدريسي ڪتاب:

- A Hand Book of Educational Technology

ليکڪ جي باري ۾ ڇپيل ڪتاب

- امر جليل۔ سهڻي نمبر
- هڪ ليکڪ جو تخليقي سفر 1974۔ 1955 (ياڳو پهريون)
- امر جليل نمبر۔ ڪولاچي، ڪراچي يونيورسٽي
- امر جليل۔ فن اور شخصيت۔ اڪيڊمي آف ليٽرس، اسلام آباد

كتاب

منهنجو ڏس آسمان کان پڇو

منهنجو ڏس ڪنهن کان نہ پڇو

مون کي ٺيڪ سان ياد ناهي تہ ڪهاڻي ”منهنجو ڏس آسمان کان پڇو“، مون ڪڏهن لکي هئي. سمجهان ٿو تہ ٽيهہ- ٻٽيهہ سال اڳ لکي هئي. انهن ٽيهن- ٻٽيهن سالن ۾ ڪجهہ نہ بدليو آهي. ساڳيا حڪمران شڪليون ۽ نالا مٽائي سامهون ايندا رهيا آهن، ڪوڙا واعدا ۽ ڪوڙيون دعوائون ڪندا رهيا آهن. اسان سان ٺڳيون ڪندا رهيا آهن. اسين ساڳين واٽرن، جاهلن، غنڊن ۽ بدمعاشن کي ووٽ ڏيئي اسيمبلين ۾ ويهڻ لاءِ موڪليندا رهيا آهيون. گذريل ٻٽيهہ، بلڪ ٻاونجاهہ سالن کان ابراهيم گنجو ڪوڙن ڪيسن ۾ گرفتار ٿي رهيو آهي. لاڪپن ۾ ٽارچر ٿي صدين جا گناهہ پنهنجي ڪاتي ۾ لکرائي رهيو آهي. خودڪشي ڪري رهيو آهي. پوليس مقابلن ۾ مري رهيو آهي. سر چارلس نيپئر جي دؤر جا ڪيس اڃا تائين عدالتن ۾ پيينڊنگ پيا آهن. پڙڏاڏن

جي دور جا مقدما پڙپوٽا پوڳي رهيا آهن.

ڪجهہ نہ بدليو آهي. بدبوءِ ڦهلجي ويئي آهي. باقي سڀ ڪجهہ جيئن جو تيئن آهي. الله سائين جي باري ۾ ڳالهائي سگهبو آهي، پر ڪنهن جج جي باري ۾ نہ. ڪنهن جج جي باري ۾ ڳالهائڻ تہ پري جي ڳالهہ آهي، سوچڻ بہ ڏوهہ آهي. توهين عدالت جي الزام ۾ ٻڌندي دير نہ ڪندو. خبردار رهجو. ساڳئي گريڊ ۾ ڪم ڪرڻ جي باوجود ٽيهہ ٻٽيهہ سال اڳ ڪنهن ڪاليج يا يونيورسٽيءَ جو ليڪچرار ڪنگال ۽ اسسٽنٽ ڪمشنر خوشحال هوندو هو. اڄ بہ ليڪچرار بدحال ۽ اسسٽنٽ ڪمشنر مالامال آهي.

ڪجهہ نہ بدليو آهي. فقط دستور جي مٽي پليد ٿيندي رهي آهي. ٻيا سمورا دستور ساڳيا آهن. جيئن ڪنهن جڏي کي ٻي ڪا نوڪري نہ ملندي آهي تہ ماستر ٿي پوندو آهي، تيئن ڪابينا ۾ جڏهن ڪنهن جڏي وزير کي ڪا چڱي چوکي وزارت نہ ملندي آهي، تڏهن هو جهٽ پٽ تعليم جو وزير ٿي پوندو آهي. ڪجهہ نہ بدليو آهي، مهربانو ۽ قدردانو! هر ڪو اچڻ وارو حڪمران وڃڻ واري حڪمران کي ڪرپٽ، بدعنوان ۽ بدڪردار سڏيندو آهي. اهو دستور ايوب خان ايجاد ڪيو هو. جنهن تي اڄ تائين سختي سان عمل ٿي رهيو آهي. تاريخ جو ڏيوالو نڪري رهيو آهي.

ايئن بہ ناهي تہ بنهہ ڪجهہ نہ بدليو آهي. ڪجهہ ڪجهہ بدليو آهي، بلڪ بدلجي ويو آهي. انسان جي قدر جو گراف ڏاڍو ڪريو آهي. ايتريقدر ڪريو آهي جو ڪڏ ۾ وڃي پيو آهي. باقي ڪجهہ نہ بدليو آهي، پائو. اڳ جڏهن قميص جي ڏهہ پريا ۽ چمپل جي قيمت ٽي رپيا هوندي هئي، شامو هڪ قميص ۽ هڪ چمپل وٺي نہ سگهندو هو. اڄ جڏهن ردي سدي قميص جي قيمت ڏيڍ سؤ ۽ چمپل جي قيمت سؤ رپيا ٿي ويئي آهي، شامو هڪ قميص ۽ هڪ چمپل خريد ڪري نہ سگهندو آهي. هن جي چاهت جو محور، تمنا هن جي اکين آڏو آسمان ڏانهن اُڏامي ويندي آهي ۽ هو کيس بچائي نہ سگهندو آهي. سياسي ۽ رياستي دهشتگردي مريم کي ان شخص کان جدا ڪيو آهي، جنهن کيس ساهہ ۾ سانيڍي ڇڏيو آهي.

وحشتين جو هيءُ ڪهڙو مقام آهي؟

مون کي نيڪ سان ياد ڪونهي تہ مان ڪڏهن کان اُتي ويٺو هوس. مون کي فقط ايترو ياد آهي تہ وقت ۽ مقام کان بيشعور مان اُتي ويٺو هوس. رڻ هو. ريگستان هو. اُتي ويٺي مون کي ڪي ورهيہ ۽ ڪي صديون گذري ويون هيون. مان نرجو. هڪ ياد جو فاسل ٿي نہ سگهيو هوس. رڻ شهر ۾ تبديل ٿيو. ماڻهن گهر آباد ڪيا. مان گهرن ٻاهران فٽپاٿ تي ويٺو رهيس.

ڪنهن مون کان پڇيو. "سامهون وارو گهر تنهنجو آهي."

مون "اوپري گهر ڏانهن ڏٺو ۽ چيم. نہ سامهون وارو گهر منهنجو ناهي."

هُن پاسي واري گهر ڏانهن اشارو ڪندي پڇيو. "۽ هيءُ پاسي وارو گهر؟"

پاسي واري گهر ڏانهن ڏٺم ۽ چيم. "منهنجو گهر ناهي. مون کي ڪو بہ گهر ناهي."

حيرت ٿيس. پڇيائين. "۽ هيءُ پاڙو؟"

وراڻيم. "هيءُ پاڙو بہ منهنجو ناهي."

پڇيائين. "۽ هيءُ شهر؟"

چيم. "هيءُ شهر بہ منهنجو ناهي."

ڏاڍو تعجب لڳيس. پڇيائين. "۽ هيءُ ملڪ؟"

وراڻيم. "هيءُ ملڪ بہ منهنجو ناهي."

مون کي وارن کان پيرن تائين ڏٺائين. پوءِ پڇيائين. "پرديسي آهين؟"

چيم. "ها. مان پرديسي آهيان."

پڇيائين. "ڪهڙي ملڪ جو آهين؟"

مان مُنجهي پيس. ڏاڍو ڏکيو سوال پڇيو هئائين. وراڻيم. "مون کي ڪا خبر ڪونهي تہ مان ڪهڙي ملڪ جو آهيان!"

عجب لڳيس. چيائين. "ايئن ڪيئن هوندو!"

"ايئن آهي." چيم. ايئن نہ هجي ها تہ جيڪر سيلانين. جوڳين ۽ گرين ڪارڊ لاءِ سرگردان نسل جو خاتمو ٿي وڃي ها."

هن چڱيءَ طرح منهنجو جائزو ورتو ۽ چيو. "ان جو مطلب آهي تہ تون محب وطن ناهين."

پڇيومانس. "ڪهڙي وطن سان محبت جي ڳالهہ تو ڪرين!"

ٻُڌان لڳس. چيائين، ”ان جو مطلب آهي، تنهنجو ڪو تشخص ڪونهي.“

چيومانس، ”تشخص جي وضاحت ڪر.“

وراڻيائين، ”تنهنجي سڃاڻپ.“

”مان هڪ ياد جو فاسل[1] (Fossil) تي نہ سگهيو آهيان.“ چيم. ”تنهن ڪري، منهنجي ڪا سڃاڻپ ڪونهي.“

پڇيائي، ”ڪا ايڊريس؟“

چيم، ”منهنجي ڪا ايڊريس ڪونهي.“

جڻ هورا ڪورا تي پيس. چيائين، ”تنهنجو ڪنهن ڏس پڇيو تہ ڇا ٻُڌائجيس؟“

وراڻيم، ”اڄ تائين ڪنهن منهنجو ڏس نہ پڇيو آهي.“

هو مون کان پري تي ويٺو. چيائين، ”گهڻو اڳ مون هڪ مجذوب سان ڳالهايو هو. هن منهنجي هر سوال جو جواب تو وانگر ڏنو هو.“

هو هليو ويو. مان ويٺو رهيس، نہ وقت وس ۾ رهيو ۽ نہ مقام جو شعور!

ورهيہ وهامي ويا آهن، جڻ صديون گذري ويون آهن. مون ڪهاڻي لکي هئي، ”منهنجو ڏس آسمان کان پڇو.“ ڪهاڻيءَ ۾ ڪنهن هنڌ مرڪزي ڪردار گوتم چيو هو. هيءَ سموري قوم سلهہ جي آخري مرحلي ۾ آهي. هڪڙي ڏينهن مري ويندي مون کي خبر ڪونهي تہ هن مرندڙ قوم جو لاش ڪير کڻندو.“

مان آسمان تي ڳجهن جا ولر ڏسي رهيو آهيان. هڪ قوم طرح طرح جي مرضن ۾ مبتلا تي مري رهي آهي. فنا تي رهي آهي. اهو سلسلو ورهين ان کان لاڳيتو جاري آهي.

اُنهن ئي ڏينهن ۾ هن ڪتاب ۾ شامل مون ڪهاڻي لکي هئي، ”عاشق ۽ شهيد موٽي ايندا آهن.“ مرڪزي ڪردار محرم عليءَ بابت هڪ هنڌ لکيل آهي، مون جڏهن ماما کي ٻڌايو هو تہ محرم عليءَ خاموش پيغمبري جي دعوي ڪئي آهي ۽ خاموش تي ويو آهي، تڏهن ماما چيو هو. ”مان محرم عليءَ جي

---

[1] پٿر تي ويل هزارين سالن کان ڌرتيءَ ۾ دفن ڪک، پن، هڏا ۽ وڻن جا ٿڙ وغيره.

دعويٰ جو مفهوم سمجهي سگهان ٿو. هن کي خليل جبران واري پيغمبري ملي آهي. هو جبران وانگر ڪنهن ميري هيسڪل سان محبت ڪندو ۽ ائيتاليهہ سالن جي عمر ۾ مري ويندو."

ساڳي ڪهاڻيءَ ۾ هڪ هنڌ لکيل آهي: ڌرتيءَ جي زور آور خدائن جڏهن محرم عليءَ جي موت جي گهڙي مقرر ڪري ڇڏي، تڏهن ماما چيو هو، "ڌرتيءَ جي خدائن لاءِ آسمان جي خدا پنهنجو الهامي ڪتابن ۾ لکي ڇڏيو آهي تہ مون هنن جي دلين تي تاڪيون چاڙهي ڇڏيون آهن ۽ مون کين پنهنجي هدايت کان هميشہ لاءِ محروم ڪري ڇڏيو آهي."

ورهين کان ڪجهہ نہ بدليو آهي. هدايت کان محروم حڪمران ڌرتيءَ جا خدا ٿي اسان تي حڪومت ڪري رهيا آهن. ورهيہ وهامي وڃڻ جي باوجود ڪهاڻي "زهر ۽ زندگي" جو شامو هڪ خواب جي تعبير لاءِ گريبان چاڪ ڪري زندگيءَ جي رڻ ۾ پٽڪي رهيو آهي.

هن ڪتاب ۾ شامل ڪنهن ڪهاڻيءَ جو جملو آهي: ڪي ماڻهو هل اسٽيشن وانگر هوندا آهن. پنهنجو جوڀن برقرار رکي سگهندا آهن. ڪي ماڻهو قديم آثارن وانگر هوندا آهن. پڄندا پرندا رهندا آهن.

زوال پذير معاشري ۾ ابتر سياسي، سماجي ۽ معاشي حالتن جو دم گهٽيندڙ جمود انسان کي حواس باختہ ڪري ڇڏيندو آهي. توائي ڪري ڇڏيندو آهي. پاڳل ڪري ڇڏيندو آهي. مان شدت سان محسوس ڪري رهيو آهيان تہ آهستي آهستي مان پنهنجو دماغي توازن وڃائي رهيو آهيان. مان اعتراف ڪريان ٿو تہ هن ملڪ تان، هن ملڪ جي قانون تان، حڪومت تان، ۽ حڪمرانن تان منهنجو اعتبار کڄي ويو آهي. هڪ ڊنل ۽ خوفزده زندگي گهاريندي گهاريندي مان بيزار ٿي پيو آهيان. ڊپ ۽ وسوسن آزاديءَ جي مفهوم کي بي معنيٰ ڪري ڇڏيو آهي. اهڙي بدنيت ۽ بدصفت ماحول ۾ گذريل چاليهہ سالن کان مان پنهنجي خوف جي نفيءَ خاطر لکي رهيو آهيان. زندگي ڏاڍي بي مقصد. بي معنيٰ ۽ بڪواس محسوس ٿي آهي، بي معنيٰ پوسٽ ۾ لکڻ کان بهتر هو تہ بهادرن وانگر احتجاج ڪندي خودڪشي ڪري ڇڏجي ها. ذلت جي زندگيءَ کان پيڇو ڇڏائڻ مشڪل محسوس ٿئي ها تہ هيروئن جو

ڪش هٽي غشيءَ ۾ گم ٿي وڃجي ها. لکڻ جهڙو ڪڏو ڪم هر گز نہ ڪجي ها.

جيڪي سودائي گم ٿي ويا. اُنهن جو ڪهڙو ڏس، ڪهڙو پتو! سڄو سمورو هڪ نسل پنهنجي ملڪ، پنهنجي معاشري، پنهنجي ماحول مان گم ٿي ويو آهي، لاپتہ ٿي ويو آهي. جلاوطنيءَ جون بہ صورتون آهن. هڪ ظاهري ۽ ٻي باطني. ڪجهہ ماڻهو ظاهري طرح جلاوڻ ٿيندا آهن. پنهنجو ملڪ ڇڏي پرديس ۾ وڃي پناهہ وٺندا آهن. ڪجهہ ماڻهو ڪوشش جي باوجود جڏهن جلاوطن ٿي نہ سگهندا آهن، تڏهن پنهنجي باطن ۾ جلاوطن ٿي ويندا آهن. باطن ۾ ورتل جلاوطني انسان کي مجذوب ڪري ڇڏيندي آهي.

مان پنهنجي باطن ۾ جلاوطن ٿي ويو آهيان. اهو لازمي ٿي پيو هو، ضروري ٿي پيو هو. جڏهن ملڪ جي ماحول ۽ معاشري سان نباهہ ڪري نہ سگهجي، تڏهن جلاوطن ٿيڻ ۾ دير نہ ڪجي. مون جلاوطن ٿيڻ ۾ دير ڪري ڇڏي. عمر جي پوئين پهر ۾ جڏهن محسوس ڪيم تہ ڪو بہ ملڪ مون کي پناهہ ڏيئي نہ سگهندو، تڏهن پنهنجي باطن ۾ جلاوطن ٿي پناهہ وٺي ڇڏيم. منهنجو نہ ڏس آهي ۽ نہ ئي ڪو پتو آهي، مان گم ٿي ويو آهيان، لاپتہ ٿي ويو آهيان.

امر جليل

15 ڊسمبر 1999ع
Amar Jaleel
1311, Gali 12
I_10/2, Islamabad

***

پهرئين ايڊيشن جو مهاڳ

منهنجين ڪهاڻين جي ابتدا موت ۽ محبت سان ٿي هئي. تنهن ڪري منهنجين ڪهاڻين جي موضوع ۾ ظاهري طرح يا باطني طرح، سڌي طرح يا اڻ سڌي طرح موت ۽ محبت جو ذڪر ايندو آهي. عام رواجي محبت وانگر عام رواجي موت به مون کي متاثر ڪندو آهي. مان غيرمعمولي ۽ ممنوع محبتن جو شاهد آهيان. مان اوچتي، ششدر ڪندڙ ۽ زندگيءَ جي بي وفائين تي مڪمل فتح حاصل ڪندڙ موت کان متاثر ٿيندو آهيان. هڪ اڻپوري محبت جي تڪميل لاءِ مرڻ مهڻو نہ آهي. مقصد لاءِ مرڻ بي معنيٰ زندگيءَ کي وسيع معنيٰ ڏيئي ڇڏيندو آهي. منهنجيون ڪهاڻيون فقط اُنهن کي پسند ايندڙيون آهن، جن کي موت ۽ محبت ۾ پراسرار مفهوم نظر ايندو آهي.

مان مهيني ۾ هڪ ـ ٻه دفعا ٽيڪسيلا ضرور ويندو آهيان. ٽيڪسيلا ۾ ٻُڌمت جي دؤر جا قديم آثار پکڙيل آهن. ٽڪر جي چوٽيءَ تي ٻڌمت جي

عبادگاهہ، جوليان، ننڍي ڪنڊ جي سڀ ڪان قديم يونيورسٽي آهي. ڦتل يونيورسٽيءَ جي ڪنڊرن ۾ گهمندي مان پاڻ کي اوپرو محسوس نہ ڪندو آهيان. مون کي لڳندو آهي تہ مان هتي ايندو رهيو آهيان. مان هتان جي ڪنڊڪرڙچ ڪان واقف آهيان. محبت ۽ موت جي باري ۾ منهنجي احساس جي پرورش جوليان يونيورسٽيءَ ۾ ٿي آهي. هن جنم ۾ نہ. پر گذريل ڪنهن جنم ۾. منهنجو هر جنم، مسلسل سفر جي ڪڙي آهي. مون عالم ارواح ۾ هڪ صورت ڏٺي هئي ۽ سندس آواز ٻڌو هو. مون کي اُن صورت ۽ اُن آواز جي ڳولا آهي. هڪ اڻپوري سپني جي تڪميل لاءِ بار بار مرڻ ۽ جيئڻ جي فلسفي کي مان مڪمل طرح رد ڪري نہ سگهيو آهيان.

مان گذريل ويهن- ٻاويهن سالن کان لاڳيتو لکي رهيو آهيان، مون شدت سان محسوس ڪيو آهي تہ اسان جو معاشرو ڏاڍي بيدرديءَ سان هڪ محور تي کُتل آهي. ساڄهہ ۽ سوچ وچي جهنگ وسايو آهي. گذريل ٻاويهن سالن ۾ قدآور بندرا ۽ بندرا قدآور ٿي ويا آهن. سچ ڳالهائڻ وارن پنهنجا چپ سبي ڇڏيا آهن. منافقت کي ڊپلوميسيءَ جو نئون نالو ملي ويو آهي. سوريءَ جو سينگار تيڻ وارا ساڳيا آهن، فقط جلاد بدلجي ويا آهن. راهہ ۽ راهي ساڳيا آهن، فقط راهزن بدلجي ويا آهن. خواب ساڳيا آهن، پر تعبيرون بدلجي ويون آهن. نئين سجاڳپ لاءِ ماڻهن منهن تي پنهنجي پنهنجي پسند جا نقاب چاڙهي ڇڏيا آهن. اصلي چهرا لڪي ويا آهن، نقلي چهرا تشخص جي علامت ٿي پيا آهن. ڏينهن جو ٻتي کٽي گهمڻ وارن جو تعداد ان ڪري وڌي ويو آهي، جو اسان جو يقين سچ تان کڄي ويو آهي. نفانفسيءَ جو راڪاس گهر گهر جي چائنٺ تي چوڪيدار آهي.

ٻاويهہ سال اڳ، (جڏهن کان مان لکي رهيو آهيان)، جنهن ٻار جنم ورتو هو، سو اڄ جوڌو جوان ٿي پيو آهي. مون پنهنجين ڪهاڻين ۾ سندس ٻاويهن سالن کي قلمبند ڪيو آهي. هو منهنجي سجاڳپ آهي؛ مان هُن جي سجاڳپ آهيان. مون ان ڳالهہ جي ڪڏهن بہ ترديد نہ ڪئي آهي تہ مان فقط ٻارن ۽ نوجوانن جو ليکڪ آهيان. عالمي ادب ۾ ٻار آئيندي جي علامت ۽ نوجوان عمل جي علامت سمجيا ويندا آهن. منهنجي وجود جو ٻار جوان نہ ٿيو آهي. هو اڃا بہ واٽ ويندي بيهي رهندو آهي ۽ شوڪيس ۾ رکيل شين ڏانهن تجسس سان ڏسندو آهي هو راند ڪرڻ لاءِ چنڊ بدران سچ جي ٻرندڙ گولي لاءِ

واجھائيندو آھي.

رڻ کي راھي، عبادتگاھہ کي عابد، درد کي دل، احساس کي سچائيءَ جي روشني ۽ ھر لکيل لفظ کي پڙھڻ ۽ پرکڻ واري اک ملي ويندي آھي. اھو قدرت جو اٽل ۽ اڻٽر قانون آھي. جيڪڏھن ايئن نہ ھجي ھا، تہ ھوند سمورو بنواس مھا آتما گوتم ٻڌ لاءِ گيان ۽ ديان جو گھر نہ ٿي پوي ھا. ھو ڪنھن اوباش شھزادي وانگر عاقب جي اکين تان ڪوپو لاھي ڇڏي ھا ۽ ھيٺين ھرٽين تي حملہ آور ٿيندو رھي ھا. عالمن ۽ فاضلن جي انبوھہ آڏو شھادت جو بي مثال مرتبو ماڻيندڙ حسين ابن منصور الحلاج جي فلسفي کي سمجھڻ ۽ ميڄڻ وارن جو تعداد، ھزارن سالن کان پوءِ اڄوڪي دؤر ۾ ڳاڻاٽي کان ٻاھر ٿي ويو آھي. صليب اڳ بہ ھو پر صليب کي عزت حضرت عيسيٰ عطا ڪئي آھي.

سوريءَ تائين فقط سزاوار نہ پھچندا آھن، بي گناھہ بہ سوريءَ جو سينگار ٿي ويندا آھن. ڪڙي ۽ قاتل جا ھيراڪ وھہ ڏسي و ھسن گھٽوا مشينن جي آڏار تي ڌڙڪندڙ دل، دماغ جي سوچ ۽ لوچ جو ساٿ ڏيئي نہ سگھندي آھي. ڇاول ٻار کي خدا جي گھر ٻاھران قتل ڪرڻ سان خدا جي خوشنودي حاصل نہ ٿيندي آھي. اُھو فھم ئي ٻيو ڪو آھي، جنھن سان پرينءَ کي پسبو آھي!

آڏين پڇائن، انڪوائرين، وٺ پڪڙ، دڙڪن ۽ تنبيھن کان ڪڏھن ڪڏھن بيزار ٿي سوچيندو آھيان تہ لکڻ ڇڏي ڏيان، اسان جو معاشرو لکڻ لاءِ قطعي سازگار نہ آھي. ھتي چوريءَ، زوريءَ رشوتخوريءَ ۽ چغلخوريءَ سان سُک جي زندگي گذاري سگھجي ٿي، پر پنھنجي ضمير، شعور ۽ سوچ مطابق لکڻ سان ھرگز نہ. اسان جي معاشري ۾ ادب جا وڏي ۾ وڏا ۽ آخري پارکو ڪامورا آھن. ڇا لکجي ۽ ڇا نہ لکجي! ڇا چئجي ۽ ڇا نہ چئجي! ڪوڙ کي ڪوڙ اوندھہ کي اوندھہ ۽ ظلم کي ظلم نہ سڏجي، تہ ٻيو ڇا سڏجي! زندگي پل صراط جو سفر ٿي پيئي آھي.

ڪنھن ڪنھن وقت خيال ايندو اٿم تہ مان موھن جي دڙي جو اھو گمنام ليکڪ آھيان، جنھن مٽيءَ جي ٽڪيءَ تي لکيو ھو، منھنجا قاتل، تون بيحد طاقتور آھين ۽ سيئي شيطاني قوتون تنھنجيون مددگار آھن. مان ڪمزور ۽ نبل آھيان. منھنجي ھٿ ۾ قلم آھي ۽ تنھنجي ھٿ ۾ تلوار. مان ظاھري طرح ھر دؤر ۾ تنھنجي ھٿان مرندو رھيو آھيان. پر اصل ۾ تنھنجو منھنجو معرڪو تاريخ جي صفحن ۾ ٿيندو آھي، جنھن ۾ مون شھادت جو مرتبو ماڻيو آھي ۽ تو

ذلت ۽ خواريءَ جو.

مان گهڻو ڪري اُن ننڍڙي ٻار بابت سوچيندو آهيان، جيڪو وحشين، خونين ۽ رهزنن جي خوف کان ساهہ مٽ ۾ ڪري ڪنهن ڇپ پٺيان وڃي پناهہ وٺندو آهي ۽ آڳريون دل جي رت ۾ ٻوڙي پنهنجي دور جي هر ظلم، ڏاڍ ۽ ڏمر کي پٿر تي لکي ڇڏيندو آهي، پوءِ جڏهن حال، حال نہ رهندو آهي ۽ سڀ ڪجهہ ماضي ۾ بدلجي ويندو آهي، تڏهن وقت جي ڇپ پٺيان پناهہ وٺندڙ ٻار تاريخ جي صفحن مان پنهنجي دؤر جو سڀ کان شاهد ٿي اُڀري ايندو آهي. مون کي لڳي ٿو، ڪتي ڪو ٻار دل جي رت ۾ آڱريون ٻوڙي، اسان جي سماجي، اقتصادي ۽ سياسي تاريخ لکي رهيو آهي.

هن مجموعي ۾ منهنجي پسنديده ڪهاڻي "عشق" آهي. وقت جون ننڍون اسان جا چهرا بگاڙي ڇڏينديون آهن ۽ اسين هڪ ٻئي کي سڃاڻڻ ۾ دير ڪري ڇڏيندا آهيون، اهو قطعي غلط آهي تہ وقت کي گهاؤُيري ڇڏيندو آهي.

هيءَ ڪتاب ڪنهن بہ لائبريريءَ جي زينت ٿيڻ لاءِ نہ آهي. هيءُ ڪتاب هاسٽلن، گهرن ۽ جهرن جهنگن ۾ پڙهڻ لاءِ آهي.

امر جليل

25_ ڊسمبر 1983ع
شعبو ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي
علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد.

عاشق ۽ شهيد موتي ايندا آهن

اسان محرم عليءَ جو سسيءَ بنا ڌڙ دفن ڪري ڇڏيو. ميوا شاهه قبرستان کان موٽندي وات تي سج لهي ويو. گهر پهتاسين ته گهر ۾ گگهه اونده هئي. بتي ٻارڻ جي اجازت نه هئي. ڪنهن به وقت هوائي حملي جو ڊپ هو. موت آسمان مان ڌرتيءَ ڏانهن ڏسي رهيو هو. ڌرتيءَ جا اسين رهواسي هوائي حملن کان بچڻ لاءِ اونده جا اوچا ڪوٽ ڪڙا ڪري ويهي رهيا هئاسين. حياتي کي اونده جي حوالي ڪري ڇڏيو هوسين. ڪڏهن خوش ۽ ڪڏهن پشيمان هئاسون ته جيئرا هئاسين ۽ اونده ۾ وڏيڪ جيئڻ جا جتن ڪري رهيا هئاسين.

اسين محرم عليءَ جا مائٽ مٽ، سئوٽ ماسات ۽ سنگتي ساٿي محرم عليءَ جي گهر پهتاسين ۽ اونده ۾ جذب ٿي وياسين. اونده رهي، اسان جو وجود نه رهيو.

منهنجي پوڙهي مامي، جنهن کي گذريل ويهن سالن کان اڌ رنگو آهي ۽

اتي ويهي نہ سگھندو آهي. تنهن پڇيو: ”ابا! پڪ آتوَ تہ سسيءَ بنا ڏڙ محرم عليءَ جوئي هوءِ ٻئي ڪنهن شخص جو تہ نہ هو؟“

ڪجهہ دير تائين ماما کي پنهنجي سوال جو جواب نہ مليو. ايئن پئي محسوس ٿيو جڻ اوندهہ اسان جي وجود سان گڏ اسان جي آوازن کي بہ کائي ڇڏيو هو. مون پنهنجن مائٽ مٽن، سئوٽن ماساتن ۽ سنگتين ساٿين کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي، پر اوندهہ ۾ مان ڪين ڏسي نہ سگهيس. جڏهن ڳپل کن ساعتون گذري ويون ۽ ماما کي پنهنجي سوال جو جواب نہ مليو، تڏهن هن ٻيهر پڇيو: ”اڙي بابا! پڪ آتوَ نہ، تہ ميوا شاهہ ۾ محرم عليءَ جوئي لاش دفن ڪري آيا آهيو. محرم عليءَ بدران ٻئي ڪنهن شخص جو لاش تہ دفن نہ ڪري آيا آهيو؟“

تڏهن چيم: ”مان سمجهان ٿو ماما، اُهو لاش محرم عليءَ جوئي هو.“

ماما هڪدم پڇيو: ”تو تہ سڃاتس نہ؟“

مان منجهي پيس. هبڪندي چيم: ”سمجهان ٿو، مون ڪيس سڃاتو هو.“

ماما ٿڌو ساهہ کنيو ۽ چيو: ”سسيءَ بنا ڪنهن کي سڃاڻڻ ڏاڍو ڏکيو ٿي پوندو آهي، پٽ.“

ماما جي دل رکڻ خاطر، ڪيس پڪ ڏيارڻ لاءِ چيم: ”مون محرم عليءَ کي سسيءَ بنا بہ سڃاڻي ورتو هو ماما.“

ماما چپن ۾ ڪجهہ چيو سندس لفظ تہ ٻڌي سگيس، پر سندس لفظن جو مفهوم سمجهي نہ سگهيس. اصل ۾ هن پاڻ سان ڳالهايو هو. مون سان نہ ڳالهايو هو. ماما مون سان يا ٻئي ڪنهن سان جڏهن بہ ڳالهائيندو آهي، تڏهن وڏي واڪ ۽ چٽي نموني ڳالهائيندو آهي. پوءِ، ماما وڏي واڪ ۽ چٽي نمونو ڳالهايو. پڇيائين: ”پٽ! ڪنڌ مٽڪي وٺان ڪپيو هئائونس، يا ڪرنگهي وٽان؟“

مون بدن ۾ سيسرات محسوس ڪيو. سچ پچ تہ اسان منجهان ڪنهن بہ ان طرف ڌيان نہ ڏنو هو. هنن مقتل ۾ محرم عليءَ جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪري، سندس لاش اسان جي حوالي ڪري ڇڏيو هو. دستور موجب هنن محرم عليءَ جي سسي اسان جي حوالي نہ ڪئي ۽ نہ وري اسان ئي محرم عليءَ جي لٽل سسيءَ لاءِ گهر ڪئي. سڀ ڪجهہ ماٺ ميٺ ۾ تڙتڪڙ ۾ ٿي رهيو هو.

ڏينهن ننڍو هو. مٿان هوائي حملي جو ڊپ هو. محرم عليءَ جو لاش کڻي اسين گهر نہ آياسين. مقتل مان محرم عليءَ جو لاش کڻي اسين سڌو ميوا شاهہ

قبرستان ۾ وياسين. کيس ڪفن ڏيئي دفن ڪري ڇڏيوسين. قبرستان جي مسجد ۾ سندس لاش کي غسل بغداديءَ واري حاجي مُلي ڏنو هو.

حاجي ملو سسيءَ بنا ميت ڏسي حيران ٿي ويو هو. هن اسان کان پڇيو هو: ”هي شخص ڪير آهي ۽ هن جي سسي ڪٿي آهي؟“

منهنجي ماسات ڪُدوءَ کيس ٻڌايو هو: ”هيءُ محرم عليءَ جو لاش آهي، حاجي، تون تہ کيس چڱيءَ طرح سڃاڻين نہ؟“

حاجي ملو واٽڙو ٿي ويو هو. بدني مان لاش تي پاڻي وجهندي، هٿ روڪي ڇڏيو هئائين. ڪجهہ ساعتن لاءِ غور سان محرم عليءَ ڏانهن ڏنو هئائين ۽ پوءِ ڪلمو پڙهي، پنهنجي سيني تي شوڪارو هڻندي چيو هئائين: ”مان محرم عليءَ کي چڱيءَ طرح سڃاڻان، پر سسيءَ بنا ڪنهن کي سڃاڻڻ ڏکيو آهي.“

حاجي ملي جي ڳالهہ ٻڌي مان بہ شڪجي پيو هوس. مون اِهو نہ ڏٺو هو تہ محرم عليءَ جو ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ڪپيل هو يا مٽڪي وٽان. ان ۾ منهنجي لاءِ تيستائين ڪو مفهوم نہ هو، ڪا معنيٰ نہ هئي، معنيٰ هئي تہ فقط محرم عليءَ جي لٽل سسيءَ ۾ هئي، ورنہ سڀ ڪجهہ بي معنيٰ ۽ سڀ ڪجهہ بي مطلب هو.

مان حاجي مُلي جي پرسان اوڪڙو ويهي رهيو هوس. محرم عليءَ جو سسيءَ بنا لاش تختي تي رکيو هو ۽ حاجي ملو کيس غسل ڏيئي رهيو هو. هو ڏاڍي پيار، ڏک ۽ صدمي سان محرم عليءَ جي سرد جسم تي هٿ ڦيرائي رهيو هو. رکي رکي ٿڏو ساهہ کڻي لڙڪ پي رهيو هو. هوڏي، سرڪش ۽ ضدي هئڻ جي باوجود محرم علي کيس ڏاڍو وڻندو هو. ڪجهہ عرصي تائين محرم علي سندس ڪتابي رهيو هو. هڪ دفعي سبق وٺڻ کان اڳ محرم علي، جڏهن مسيت مان پڇي ويو هو. تڏهن هن عام ڪتابين وانگر کيس چوڪنيو ٻڌرائي بيد جي لڪڻ سان مار نہ ڏني هئي. هن محرم عليءَ لاءِ دعا ڪئي هئي. اُهي ڏينهن، اُهي شينهن، محرم علي وري ڪتابي نہ ٿيو پر حاجي ملي کي سدائين ياد رهيو. کيس بغدادي محمدن فٽبال ڪلب لاءِ کيڏندو ڏسي خوش ٿيندو هو. محرم علي جڏهن بہ گول ڪندو هو، حاجي مُلو کيس دعائون ڏيندو هو. ڪنهن سماج سڌارڪ هڪ دفعي حاجي ملي کي محرم عليءَ جي هسٽري شيٽ ٻڌائيندي چيو هو تہ: حاجي! اهو محرم علي ڪافر ٿي پيو اٿئي، نہ رکي روزا ۽ نہ پڙهي نمازون!

حاجي ملي اُن سماج سڌارڪ کي چيو هو: "اسين آهيون انسان. هڪ ٻئي جي اندر ۾ ليئو پائي ڏسي نہ سگهندا آهيون. اهو ڪم الله سائينءَ جو آهي."

پر سماج سڌارڪ نہ مڙيا. گوشہ نشيني ۽ خاموشي جي باوجود سماج سڌارڪ محرم عليءَ جي ڪڍ لڳا رهيا. ڪيس مقتل تائين پهچائي دم پٽيائون. سندس سسي ڌڙ کان ڌار ڪرائي ڇڏيائون.

غسل ڏيڻ کان پوءِ حاجي ملو محرم عليءَ جي سيرانديءَ کان اچي ويٺو هو جيتوڻيڪ سندس سسيءَ کي ڌڙ کان ڌار ٿئي ٿي- چار ڪلاڪ گذري ويا هئا، تنهن هوندي بہ محرم عليءَ جي ڪپيل نڙگهٽ ۾ رڳن مان رت ٽمي رهيو هو. حاجي ملي چيو: "مان سمجهان ٿو هيءَ لاش محرم عليءَ جو آهي. سسيءَ بنا بہ مون ڪيس سڃاڻي ورتو آهي."

آلاڻ سبب محرم عليءَ جي سيني جا وار ڳوهجي ويا هئا. انيڪ ڪارن وارن مان هڪ اڇو وار ڏيکاريندي مون کي چيو هو: "پيغمبري چاليهہ سالن کان پوءِ ملندي آهي. مان چاليهہ سالن جو ٿيو آهيان. هيءَ اڇو وار منهنجي پيغمبري جي نشاني آهي. مان خاموشيءَ جو پيغمبر آهيان."

ان وقت چؤطرف روشني هئي، اوندهہ نہ هئي. هوائي حملي ۾ موت کان بچڻ لاءِ اسان زندگيءَ تي اوندهہ جي چادر نہ چاڙهي هئي. تڏهن اسان محرم عليءَ جي ڳالهہ کي اهميت نہ ڏني هئي. اسان جو سمورو ڌيان سج ڏانهن ڇڪجي ويو هو. جيڪو ڌرتيءَ کان ڌار ٿي رهيو هو. جبلن تي ڪاهہ ڪري، چوٽيون سر ڪري، اسان سج جي ٻرندڙ گولي کي ياڪر ۾ پري ورتو هو. جسم داغن سان سينگارجي ويا هئا. ٻانهون ڏنين ۾ زخمن سان روشن ٿي پيون هيون.

۽ انهن ئي ڏينهن ۾ اسان جي مائرن اسان کي متي تي مِٽي ڏئي وڏي چمار جي دعا ڏني هئي. تڏهن سج اسان جي ٻانهن مان ڇڏائجي ويو هو ياڪر مان نڪري ويو هو. ڌرتيءَ کان پري ٿي ويو هو ۽ پوءِ آسمان ڏانهن چوٽ چڙهندو ٽانڊاڻي وانگر نظر ايندو. آسمان جي اونداهي جهنگ ۾ گم ٿي ويو هو ۽ پوءِ هر طرف اوندهہ. انڌوڪارءِ تاريڪيءَ جو واسو ٿي ويو. انسانن جي دلين ۾ هوائي حملي جو ڊپ گهر ڪري ويهي رهو.

ڪلندڙ روئيندڙ ڳالهائيندڙ ۽ سوچيندڙ ٻار مري ويا. ڪائنات جو دستور بدلجي ويو. مائرن انڌن، گونگن، ٻوڙن ۽ موڳن ٻارن کي جنم ڏنو. روشني

ڪريو! روشني ڪريو! آسمان جي گنبذن مان آواز ايندو رهيو. روشني ڪريو! مشعلن کي رت جي تيل سان تازو ڪريو! روشني ڪريو! اي مائرو سوچن کي جنم ڏيو! اي مائرو ڳالهين کي جنم ڏيو! اي مائرو بصيرت کي جنم ڏيو! اي مائرو سماعت کي جنم ڏيو! روشني ڪريو!

روشني ٿي هئي، پر ٿورڙي دير لاءِ. گهڙي کن لاءِ ۽ پوءِ غيب مان صوره سرافيل جو آواز آيو. ماڻهن چيو بتيون وسايو. زندگي موت جي اک ۾ آهي. وندهہ ڪريو! مشعلن جا منهن واريءَ ۾ پوري ڇڏيو! شيلفن تان خليل جبران کي لاهي دلين ۾ سانڍي ڇڏيو. هوائي حملي جو سائرن وڳو آهي، بتيون وسائي ڇڏيو! اوندهہ ڪريو! اوندهہ ۾ جيئري رهڻ جا جتن ڪريو!

اسين سڀئي، مٽ مائٽ، دوست احباب ۽ سنگتي ساٿي اوندهہ ۾ جيئري رهڻ تي راضي ٿي پياسين. اسين سئوٽ ماسات ۽ ماروٽ ۽ ڀقات اوندهہ ۾ جيئري رهڻ جو دستور سکي پياسين. اوندهہ ۾ نوڪرون، ٽاٻا ۽ ڏڪا کائيندي مٽن پيرن جا ننهن پٽائي ۽ پچائي ويناسين ۽ جيئرا رهياسين.

پر محرم علي اوندهہ ۾ جيئرو رهي نہ سگهيو. هو مري ويو پر پنهنجي مرضيءَ سان نہ. سندس موت جو وقت ۽ ڏينهن آسمانن، زمينن ۽ ڪائنات جي خدا مقرر نہ ڪيو هو. سندس موت جي گهڙيءَ جو تعين ڌرتيءَ جي زورآور خدائن ڪيو هو. هنن اسان کي اڳواٽ اطلاع ڏياري موڪليو هو تہ فلاڻي ڏينهن، فلاڻي وقت محرم عليءَ جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪئي ويندي، توهين مقتل ٻاهران وقت سر سندس لاش کڻي وڃجو.

ماما جي محرم عليءَ سان ڏاڍي دل هوندي. مون جڏهن امام کي ٻڌايو هو نہ محرم عليءَ خاموش پيغمبريءَ جي دعوي ڪئي آهي ۽ خاموش ٿي ويو آهي، تڏهن ماما چيو هو: ”مان محرم عليءَ جي دعوي جو مفهوم سمجهين سگهان ٿو. هن کي خليل جبران واري پيغمبري ملي آهي. هو جبران وانگر ڪنهن ميري هيسڪل سان لازوال محبت ڪندو ۽ اٺيتاليهن سالن جي عمر ۾ مري ويندو.“

ڌرتيءَ جي زورآور خدائن جڏهن محرم عليءَ جي موت جي گهڙي مقرر ڪري ڇڏي، تڏهن ماما چيو هو: ”ڌرتيءَ جي خدائن لاءِ آسمان جي خدا پنهنجي الهامي ڪتابن ۾ لکي ڇڏيو آهي تہ، ”مون هنن جي دلين تي تاڪيون چاڙهي ڇڏيون آهن ۽ مون کين پنهنجي هدايت کان هميشہ لاءِ محروم ڪري

ڇڏيو آهي.“

مقرر ڏينهن تي مون ماما کي چيو: ”اڄ محرم عليءَ جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪري سندس لاش اسان جي حوالي ڪري ڇڏيندا. تون مقتل تائين هلندين، ماما. اسين ايمبولينس جو بندوبست ڪري وٺنداسين.“

”مان انيڪ دفعا مقتل ويو آهيان ۽ انيڪ دفعا مقتل کان موٽي آيو آهيان.“ ماما چيو هو: ”مان اڌ رنگي جو مريض آهيان. هلي نہ سگهندس. توهين مائٽ مٽ، دوست احباب ۽ سنگتي ساٿي مقتل تائين وڃو ۽ محرم عليءَ جو لاش وٺي، ميوا شاهہ قبرستان ۾ دفن ڪري اچيو.“

اسين محرم عليءَ جو سسيءَ بنا لاش ميوا شاهہ قبرستان ۾ دفن ڪري موٽي آياسين. اوندهہ جي ڪوٺن ۾ محفوظ ٿي ويهي رهياسين. الاءِ ڇو ماما کي محرم عليءَ جي ڪنڌ جو فڪر ورائي ويو هو. هن لاءِ اهو ڪافي نہ هو تہ اسان سسيءَ بنا محرم عليءَ کي سڃاتو هو. هن رکي رکي تصديق ڪرڻ پئي چاهي تہ محرم عليءَ جو ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ڪپيل هو يا مڻڪي وٽان!

ماما چيو: ”مان سمجهان ٿو محرم عليءَ جو ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ڪپجي ويو هوندو، ڇو جو محرم عليءَ جو ڪنڌ اڪثر سوچ ۾ جهڪيل رهندو هو.“

چيم: ”مان سندس ڪپيل ڪنڌ ڏانهن ڏسي نہ سگهيو هوس.“

ماما چيو: ”سوچيندڙ ۽ سرڪش جي سسي ڌڙ کان ڌار ٿيڻ برحق آهي. سوچيندڙ جو ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ۽ سرڪش جو ڪنڌ مڻڪي وٽان ڪپجي ويندو آهي. محرم علي سوچيو هو، سندس ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ڪپجي ويو هوندو.“

ماما وڏو ساهہ کڻي خاموش ٿي ويو.

ڪنهن پڇيو: ”زندگيءَ تان هوائي حملي جو خطرو ٽري ويو آهي يا اجا موجود آهي؟“

جواب آيو: ”اوندهہ برقرار رکو. روشني نہ ڪريو. زندگيءَ کي موت کان بچائڻ لاءِ، مشعلن جا منهن واريءَ ۾ وجهي ڇڏيو.“

اوندهہ ۾ نہ سوال پڇندڙ جي شڪل ڏسي سگهياسين ۽ نہ جواب ڏيندڙ جو منهن ڏسي سگهياسين.

۽ پوءِ ڪيتري دير تائين اوندهہ ۾ ڪنهن نہ ڳالهايو. گونگن، انڌن، ٻوڙن

۽ موگن جو نئون نسل اونده ۾ راند ڪندو رهيو.
ماما مون کي سڏ ڪيو.
مان سندس کٽ جي پاتيءَ تي وڃي ويٺس.
ماما پڇيو: ”ناز کي ٻڌايو اٿئي ته محرم علي مري ويو آهي؟“
چيم: ”نه.“
پڇيائين: ”ٻئي ڪنهن ٻڌايو اٿس؟“
چيم: ”ها، ٻڌايو اٿائونس، پر ڪيس يقين نه آيو آهي.“
ماما چيو: ”تون وڃي ٻڌائي اچينس. ٻڌائجانس ته محرم علي سوچيندو هو، تنهن ڪري سندس ڪنڌ ڪرنگهي وٽان ڪپجي ويو هو.“
مون ماما کان پڇيو: ”ناز جي مڙس کي خبر آهي ته، ناز محرم عليءَ سان محبت ڪندي آهي؟“
ماما ٿورڙو کليو. چيائين: ”ان باري ۾ مڙس جو ڇهون حواس ڪمپيوٽر کان وڌيڪ تيزيءَ ۽ يقين سان ڪم ڪندو آهي.“
ماما جي کٽ تان اُٿي، مان پٽ کي ٽيڪ ڏيئي فرش تي وڃي ويهي رهيس ۽ پوءِ ڪيتريءَ دير تائين ممنوع محبتن جي باري ۾ سوچيندو رهيس. مائيڪل اينجيلو جي اولاد سان محبت ڪري سگهجي ٿي. مائيڪل اينجيلو جي چترڪاريءَ سان محبت ڪري سگهجي ٿي. مائيڪل اينجيلو جي مجسمه سازيءَ سان محبت ڪري سگهجي، خود مائيڪل اينجيلو سان محبت ڪري سگهجي ٿي، پر مائيڪل اينجيلو جي زال سان محبت ڪري نه ٿي سگهجي! سهڻي دنيا جي واحد پرٽيل عورت آهي، جيڪا مڙس کي ننڊ ۾ ڇڏي ميهار سان ملڻ ويندي هئي، پر اڄ تائين بدنام نه ٿي آهي. ان ۾ ڪمال سهڻيءَ ۽ ميهار جي محبت جو نه آهي. ان ۾ سارو ڪمال شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ سچل سرمست جو آهي.
ٿوريءَ دير کان پوءِ ڪنهن مون کي ٻڌايو ته ناز آئي آهي، ۽ منهنجو پڇائي رهي آهي. مان فرش تان اُٿي اونده ۾ ٿاٻا کائيندو، ڪتابن جي ڪٻٽ وٽ وڃي بيٺس. جنهن ڪٻٽ وٽ بيٺو هوس، تنهن کي هٿ لائي ڏٺم. قطار ۾ اهو پهريون ڪٻٽ هو. اهو ڪٻٽ اسان سڀني لاءِ سڀ کان وڌيڪ مقدس ڪتابن سان ڀريل هو. اُتان وڏي واڪ مون ناز سان ڳالهايو.
چيم: ”نازا ڪتابن وارو اهو ڪٻٽ، جنهن ۾ خليل جبران جو پيغمبر

رکيو آهي، مان ان ڪٻٽ جي پرسان بيٺو آهيان.“

ناز ٽيڙ ڪائيندي ڪٻٽ وٽ اچي پهتي، پڇيائين: ”محرم علي ڪڏهن ايندو؟“

تعجب ٿيو. چيم: ”محرم عليءَ کي اسين ميوا شاهه قبرستان ۾ ڇڏي آيا آهيون. بغداديءَ واري حاجي ملي کيس غسل ڏنو هو.“

ناز پڇيو: ”پڪ اٿئي ته سسيءَ بنا جيڪو لاش دفن ڪري آيا آهيو سو لاش محرم عليءَ جوئي آهي.“

منجهي پيم، پر چيم: ”مان سمجهان ٿو ناز ته اهو لاش محرم علي جوئي هو.“

ناز چيو: ”ته پوءِ محرم علي ضرور موٽي ايندو.“

مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. محبت ۾ بدحواسيءَ جون ڳالهيون ڪندي مون اڳ ڪنهن کي نه ڏٺو هو. ناز سراسر چرياڻپ جهڙيون ڳالهيون ڪري رهي هئي. ميوا شاهه قبرستان مان محرم عليءَ جي واپسي قطعي ناممڪن هئي.

ناز چيو: ”ڏسجانءِ، محرم علي ضرور موٽي ايندو.“

مون ناز کي چيو: ”ماما چيو پئي ته، محرم علي توسان اهڙي محبت ڪندو هو جهڙي محبت خليل جبران ميري هيسڪل سان ڪئي هئي.“

”مون کي خبر آهي.“ ناز چيو. ”۽ مون کي اِها به خبر آهي ته محرم علي موٽي ايندو.“

ناز جي حالت تي مون کي ارمان ٿيو. محبت جي صدمي ۾ هوءَ پنهنجو دماغي توازن وڃائي ويٺي هئي. مون کي برٽرينڊ رسل جي ڳالهه ياد آئي، جنهن هڪ دفعي چيو هو ته، ”ٿورڙو يا گهڻو اسين سڀئي ڪجهه ڪجهه چريا ضرور هوندا آهيون.“

ناز هلي وئي.

مان ورانڊي ۾ وچي فرش تي ليٽي پيس. پريان کٽ تي ماما پاسيرو ليٽيو پيو هو ۽ حقي مان ٻڙڪاٽ ڪڍائي رهيو هو. ۽ پوءِ اڌ رات ڌاري آسمان مان آبشار اٿلي پيو. جڻ نياگرا جو آبشار هو! ان رات اهڙو مينهن وٺو. جو اڳ پنهنجي سانير ۾ ڪنهن نه ڏٺو هو. ائين پئي لڳو ڄڻ ته تربيلا جو بند ڀڄي پيو هو! ساوڻيءَ جو سنڌو هو. جو ڌرتيءَ بدران آسمانن مان وهي نڪتو هو. گجگوڙ سان گڏ کنوڻ اهڙا تجلا ٿي ڏنا، جو ڌرتيءَ جو داغ داغ روشن ٿي پئي پيو. ڌرتيءَ

جي سيني تي اسان اڳ ايترا تازا، روشن ۽ جيئرا داغ ڪڏهن نہ ڏٺا هئا. ڌرتيءَ جي ڪراڙي نرڙ تي ايترا ڏنڀ اڳ ڪڏهن نظر نہ آيا هئا. تاريخ جا سمورا زخم آسمان مان وسندڙ پاڻيءَ سان ڌوپجي اُجرا ۽ جرڪندڙ ٿي پيا هئا.

وڄ جي چمڪاٽ ۽ ڪڪرن جي ڪڙڪاٽ سان ٻاهريون در لڏي ويو. ماما وڏي واڪ پڇيو: "ڪير آهي؟"

ڪنهن جواب ڏنس، "ڪنوڻ ۽ ڪڪرن جي گجگوڙ ۾ در لڏي ويو آهي. هن مينهن ۾ ڪنهن کي ڪُتيءَ ڪنيو آهي جو ايندو!"

"ها، تون ٺيڪ ٿو چوين." ماما چيو: "پر مان سمجهان ٿو ٻاهر در تي ضرور ڪو آيو آهي، شايد مقتل مان ڪو آيو آهي، محرم عليءَ جي سسي موٽائڻ!"

ماما جي دل رکڻ لاءِ ڪنهن اٿي ٻاهريون در کوليو. ٻاهر ڪو بہ نہ هو. هن سڏ ڪري پڇيو، "ڪو آهي!" ڪيس جواب نہ مليو. هن در بند ڪري چڙهيو. موٽي آيو چيائين: "ٻاهر ڪو بہ نہ آهي."

آسمان مان آبشار ڪرندو رهيو. وڄ چمڪندي رهي. ڪڪر ڪڙڪاٽ ڪندا رهيا. ٻاهرين در کي اهڙو ڌوڏو آيو جو اسان سيني ڪان چرڪ نڪري ويو. ايئن لڳو طاق تي چڙ ڪنهن هٿ هنيو هو.

ماما چيو "مان سمجهان ٿو ٻاهر ضرور ڪو آيو آهي."

"ٻاهر ڪو بہ ڪونهي، ماما" ڪنهن چيو. "اکين وانگر ڪن بہ ڪڏهن ڪڏهن دوکو کائي ويندا آهن."

"نہ نہ. ٻاهر ضرور ڪو آهي." ماما چيو. "مان سمجهان ٿو. مقتل مان محرم عليءَ جو ڪپيل سر کڻي آيا آهن."

اونده ۾ وري ڪو اٿيو. ٻاهرين در تائين پهتو. در کولي گگھ اونده ۾ ڪنڌ ڪڍي هن وڏي واڪ پڇيو: "يار ڪير آهي! اسان جي مائٽن، مارون، ماسان، سئوٽن، ڀڻاٽن ۽ دوستن مان ڪو ٻاهر تہ نہ رهجي ويو آهي!"

ڪيس جواب نہ مليو. خاموشيءَ کي ڪنوڻ ڪاٽ هڻندي رهي، ڪڪر ماٺ جو هنيانءَ ڏاريندا رهيا. هن ٻاهريون در بند ڪري چڙهيو. موٽي آيو. پنهنجي جاءِ تي ويهندي چيائين: "ڪو بہ نہ هو."

۽ پوءِ ڳپل وقت تائين ڪنهن نہ ڳالهايو. مسلسل مينهن وسندو رهيو۔ ڌرتيءَ جي اُڃ اُجهائيندو رهيو. ڪنوڻ ڪنوندي رهي، ذهن جي غفائن کي روشن

ڪندي رهي ۽ اوچتو وڏو ٺڪاءُ ٿيو. ايئن محسوس ٿيو ڄڻ آسمان ڏري پيو هو يا ڪو جبل ڏرتيءَ جي سيني ۾ لهي ويو هو يا ڪٿي ڪو آتش فشان ڦاٽي پيو! ايتري ۾ ٻاهريون در واضح نموني کڙڪي پيو. مان اُٿي ويهي رهيس ٻاهريون در وراندي کان پري نـ هو. وک کن تي هو. مان در وٽ وڃي بيهي رهيس. ڪائنات جي رنجش جا آواز ٻڌندو رهيس.

پيهر در کڙڪيو. سرٻاٽن جو آواز آيو.

مون کڙو لاهي ڇڏيو.

ٻاهريون در اسان اڳ ٻـ کوليو هو پر. ان لمحي ٻاهريون در کوليندي مون محسوس ڪيو تـ. ڄڻ تاريخ جو اَڻ لکيل باب کلي پيو هو.

اوندهـ ۾ مينهن ۾ مان ٻاهر نڪري بيٺس. اوچتو وڄ چمڪاٽ ڪيو. مون پنهنجي سامهون اڇيءَ چادر ۾ ويڙهيل ڪنهن شخص جو اولڙو ڏٺو. تعجب ٿيم. پڇيم: ”ڪير آهين؟“

اوچتو هر ڪو آواز بند ٿي ويو. ان شخص جو آواز آيو. چيائين: ”مان محرم علي آهيان.“

تاريخ جي ڪليل باب مان منهن ورائي مون ماٽن ۽ دوستن کي چيو. ”محرم علي موٽي آيو آهي.“

**

زندگيءَ زهر

آفيس ۾ گھڙڻ کان اڳ، ڪاريڊار جي ڪنڊ ۾ تمنا چيو، ”تنهنجي قميص جي ڪالر تہ هينئر صفا ڪُسي ويئي آهي، شامون! ماڻهو ڇا چوندا هوندا.“

”ڇا چوندا هوندا.“ وراڻيم، ”اهو ئي نہ، تہ مان بناسپتي گيهہ جي ڪارخاني جو ڪلارڪ دي گريٽ آهيان، ٻيو ڇا چوندا هوندا.“

تمنا جون وڏيون وڏيون، نيريون نيريون ۽ سمنڊ جهڙيون گھريون گھريون اکيون اُداس ٿي ويون. چيائين، ”هن جڳ کي جيترو سٽائو سمجھيو اٿئي شامون، هيءَ دنيا اوترو ئي اٽانگي آهي.“

”مون کي هن دنيا جي گولائيءَ جي ڄاڻ آهي.“ وراڻيم، ”مان جنهن ڏينهن هڪ سيڪنڊ هئنڊ سائيڪل وٺندس، تنهن ڏينهن توکي واسڪو ڊي گاما وانگر سڄي دنيا جو چڪر هڻي ڏيکاريندس.“

هونئن، تمنا منهنجو هوائي ڳالهيون ٻڌي کِلي پوندي آهي ۽ ڪڏهن

ڪڏهن ڪو ٿهڪ بہ ڏيئي ونندي آهي، پر اُن دفعي، هوئن جيئن ويڳاڻي هئي، تيئن ئي ويڳاڻي رهي. سندس نوٽ چپن تي مرڪ جي ڪا سرڪ سري نہ آئي. ٿڏو ساهہ کڻي، ڏک وچان چيائين، "ايئن تہ ناهي شامون تہ تنهنجي صبر ۽ حالتن جي ستم جي پاڻ ۾ ڇڪتاڻ هلي رهي آهي."

تمنا جنهن مايوسيءَ سان اهو جملو چيو هو. تنهن وچي منهنجي هنيانءُ ۾ هٿ وڌو. دل ڌڙڪي، ڦڙڪي، رواجي رفتار سان هلڻ لڳي. اتاولو روح گهڙي کن لاءِ وچي پرديس ڪان نڪتو. ابتڙ حالتن ۾ معاشي نظام جي هڪجهڙائيءَ جا خواب ڏسندي ڏسندي، اسان ٻنهي سڪي ورتو آهي تہ اسان وقت جي چوڪنڊن ۾ شطرنج جي بيجان مهرن وانگر آهيون. اسان جو وجود ٻين جي هٿ وس آهي. اسان مجبور آهيون. جڏهن پريشانيون هجوم ڪري ايندي، آهن ۽ مان دل لاهي ويهندو آهيان، تڏهن تمنا مون کي دلاسا ڏيندي آهي تہ: حالتون سدائين ساڳيون نہ رهنديون آهن شامون! هڪ اسان جو وقت بہ ايندو. جڏهن تمنا اُپاٽڪي تي ويندي آهي، تڏهن مان کيس دلداري ڏيندو آهيان تہ: تمنا! صدين کان ويچارا شاعر اسان سان وعدو ڪندا آيا آهن، تہ هن ڪائنات لاءِ هڪ اهڙو صبح بہ ايندو. جڏهن اوندهہ ۽ ظلم جو دؤر ختم ٿيندو ۽ چيلهہ چٻو انسان سڌو ٿي هلندو. اهو جيئڻ ۽ جيئارڻ جو دستور آهي، جيڪو انڌ جي ڪُن ۾ تمنا ۽ مون پنهنجو ڪيو آهي ۽ جنهن تي ٻڏندي، ترندي ۽ مرندي بدستور قائم آهيون.

تمنا کي اُداس ڏسي دل ملول ٿي ويئي. چيم، "اسان ٻنهي ان ڪري جنم ورتو آهي تمنا! تہ جيئن حياتيءَ جي گهاٽي ۾ پيڙجندا رهون ۽ تلقين مطابق شڪر ڪندا رهون."

"پر اسان کي هاراڻو ناهي، شامون." تمنا هڪدم چيو "اسان کي هاراڻو ناهي."

۽ پوءِ هڪ وقفو اهڙو بہ آيو. جنهن ۾ ڪوهيڙو ذهن جي ٻوجهہ تي ڇانئجي ويو. نہ تمنا ڳالهايو ۽ نہ مون.

اسان جي پاسي مان لنگهندي راجا چيو "مسٽر رول تي انيشل نہ ڪندين تہ هيڊ ڪلارڪ اجوڪي پگهار ڪٽي ڇڏيندءِ."

تمنا چيو "توکي هڪ قميص وٺڻي پوندي اڄ ئي پنهنجي لاءِ نہ کڻي، تہ منهنجي لاءِ سهي. اڄ قميص وٺڻي پوندءِ." پوءِ پرس کوليندي چيائين، "مون

تنهنجي لاءِ پئسا بہ ميڙي ورتا آهن.“

”ترس.“ ڪيسي مان ڏهين رپئي جو نوٽ ڪڍي ڪيس ڏيکاريم.

تمنا جي منهن تي مرڪ تري آئي. پڇيائين، ”اج هڪ قميص وٺندين نہ شامون.“

”نہ“

”نہ؟“

”نہ“

”ڇو؟“

”هي ڏهہ رپيا مون پائي پائي ڪري ميڙيا آهن.“ وراڻيم، ”۽ ڪنهن نيڪ ڪم لاءِ استعمال ڪندس.“

”قميص نہ وٺندين؟“

”نہ.“

”ڏس نہ شامون.“ تمنا چيو. ”تنهنجي قميص ڪالر وٽان بلڪل ڪُسي ويئي آهي. انهن ڏهن رپين مان هڪ سٺي قميص وٺي ڇڏ.“

”نہ بابا، نہ.“ وراڻيم، ”انهن ڏهن رپين مان، جيڪي وٽندو سو ڪندس، پر قميص نہ وٺندس.“

”چو نہ وٺندين.!“

”ٻڌايانءِ؟“

”ها.“

وراڻيم، ”انهن ڏهن رپين مان پاڻ ٻئي اج هڪ سٺي فلم ڏسنداسين. پوءِ هڪ سٺيءَ هوٽل ۾ سٺي چانهہ پيئنداسين ۽ پوءِ....“

”اج چنچر آهي، شامون!“ تمنا ڀڳل ٽٽل لفظن ۾ چيو. ”اج چنچر آهي. شامون.“

تمنا جي سموري سونهن اندر جي اُڏمن ۾ لوساڻجي ويئي. سندس جسم ذهني اضطراب کان ريکا ريکا ٿي ويو. چپن ۾ ورجايائين، ”اج چنچر آهي، شامون.“

نگاهون، نگاهن ۾ رهجي ويون. عذاب جو احساس آهہ ٿي، چپن تائين ايندي ايندي رهجي ويو. تمنا ڪنڌ جهڪائي پنهنجي ڪمري ڏانهن هلي ويئي.

چنچر جو ڏينهن ايندو آهي، منهنجي لاءِ پاڻ عذاب آڻيندو آهي. دل اڪيلي، ملول، وياڪل ۽ ويڳاڻي ٿي ويندي آهي. ذهن زخمي ٿي پوندو آهي. تصوراتي ڪاڪ جي ٽڪ ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويندي آهي ۽ منهنجو سرڪش روح ڌرتيءَ کان آسمان تائين ۽ آسمان کان عالم اوراح تائين، منزل منزل پڪاريندو رهندو آهي. تڏهن مايوسيون ۽ اميدون ڪي ڏنپ ڏينديون آهن. مان گهٽيل گهٽيل آهه ڪي ساهه ۾ سانڍي، ڪنهن اٽڏنيءَ واٽ لاءِ واجهائيندو آهيان ۽ پوءِ جڏهن چنچر جو ڏينهن منهنجين اکين آڏو پجرندو. سڙندو ۽ ڪامندو ڪٽندو ويندو آهي ۽ شام ڪي ويجهو پوندو ويندو آهي، تڏهن دل جي دنيا تي ماتم ڪدي جي اوندهه ڇانئجي ويندي آهي ۽ ڪائنات جي ڪنڊڪڙڇ جون ڪنگريون ڪرڻ لڳنديون آهن.

چنچر جو ڏينهن منهنجين اکين آڏو سڙندو ۽ ڪامندو ڪٽندو پئي ويو. آفيس جو ماحول آثار قديمه جهڙو اُداس ۽ ويران ٿيندو ويو. ايئن هميشه ٿيندو آهي، تڏهن وقت جي ويڪ تقدير جي ليڪ وانگر پراسرار ۽ مبهم ٿي ويندي آهي. اهڙي ماحول ۾ راجا ۽ ڏاند ڏند شيڪي سگهندا آهن، ڪلي سگهندا آهن ۽ حالتن تي ٺٺولي ڪري سگهندا آهن.

ڏاند راجا کان پڇيو ”تون شادي ڇو نه ٿو ڪرين، راجا!“

راجا وراڻيو ”سائين جڏهن مرد جي مت ڪسيندو آهي، تڏهن اُهو مرد هڪدم شادي ڪري وٺندو آهي.“

ڏاند هيڊ ڪلارڪ کان اک بچائي کلڻ لڳو.

راجا چوندو رهيو ”۽الله سائين جنهن مرد جو خانو خراب ڪرڻ چاهيندو آهي، تنهن مرد کي ٻارن جو لشڪر بچي ڇڏيندو آهي.“

ڏاند چيو ”هيڊ ڪلارڪ کي آٺ پٽ ۽ ٻارنهن ڌيئر آهن.“

”تڏهن ته جوڙس روز ويلڻ سان تڪڻ ڪٽيندي اٿس.“

ڏاند جي ڀڪوڙيل چپن کان کل نڪري ويئي.

هيڊ ڪلارڪ پنهنجو سڪل، هڏائون منهن مٿي ڪري اسان ڏانهن نهاريو. ڏاند ڪياڙي ڪنهي، فائيلن جا چپا ڦڏا اکر پڙهڻ لڳو. راجا ٽاچنيءَ سان ٽيبل تي دل ناهي، ان مان تير پار ڪرڻ لڳو. منهنجي دل منهنجي وس ۾ نه هئي. مان ٻئي ٻانهون ٽيبل تي رکي دريءَ کان ٻاهر نهارڻ لڳس.

هيڊ ڪلارڪ دنيا جي سيني هيڊ ڪلارڪن وانگر پاڻ کي بيحد اهم

سمجهندو آهي. پائيندو آهي، هن کان سواءِ ڪارخاني جو ڪاروبار بند ٿي ويندو. سڄو ڏينهن جنرل مئنيجر، اسسٽنٽ مئنيجر ۽ ٻين آفيسرن اڳيان ڦتو پتو ڪندي وقت گذاري ڇڏيندو آهي. پوءِ جڏهن آفيس جو وقت پورو ٿي ويندو آهي، تڏهن آفيس جو دستوري ڪم ڪرڻ ويهندو آهي. سيني واسطيدارن تي پنهنجي محنت جو رعب وجهي ڇڏيندو آهي ۽ اوور ٽائيم جا پئسا به ڇڏائيندو آهي.

هيڊ ڪلارڪ هڙٻاتون ڪيون اسان ٽنهي ڏانهن نهارڻ لڳو. مون کي چڙٻ ڏيندي چيائين، "راسيلاس جا پوئلڳ، ڪهڙن پورن ۾ آهين؟ هيءَ آفيس آهي، ڪم ڪر."

راجا ۽ ڏاند ڪنڌ هيٺ ڪري کِلڻ لڳا. ڏاند ٻچڪار ڏيندي چيو. ويچارو مجنون."

مان فائيلن ۾ منهن وجهي ويهي رهيس.

مان چنچر ڏينهن راجا ۽ ڏاند جي من مستيءَ ۾ شامل ٿي نه سگهندو آهيان. چنچر اندر ۾ آنڌ مانڌ جو طوفان آڻيندو آهي ۽ تصور تاريڪين ۾ جذب ٿي ويندو آهي. ذهن گگهه اونداهيءَ ۾ ڪنهن اٽڪڻيءَ واٽ لاءِ واجهائيندو آهي. سوچيندو آهيان، ان واٽ تان هڪ نه هڪ ڏينهن منهنجون مايوسيون موٽ ڪائينديون، تڏهن مان وقت جي ڪنڌ ۾ ڪلو ڪوڙي ڇڏيندس. انتقام جي تلوار سان رات جي چادر چاڪ ڪري ڇڏيندس ۽ لهندڙ سج کي فتبال وانگر ٺُڏي سان آسمان ڏانهن اڇلي ڇڏيندس. ان ڏينهن چنچر جي شام نه ايندي. شام کان پوءِ آچر جي رات نه ايندي ۽ منهنجو سرڪش روح عالم ارواح ۾ منزل منزل نه پڪاريندو.

راجا چيو "اڄ چنچر آهي. پنهنجو مجنون اُداس آهي. هيڊ ڪلارڪ اجايو دڙڪا ڏنس."

ڏاند جهڪي آواز ۾ ڳالهايو "هيڊ ڪلارڪ صاحب کي جڏهن به جوءِ ويلڻ سان مار ڏيندي آهي، تڏهن ڇتو ٿي آفيس ايندو آهي."

"مان هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏيندس." گهٽيل گهٽيل آواز ۾ چيم. "مان هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏيندس."

"تون 1999ع تائين هيءَ نوڪري ڇڏي نه سگهندين." راجا چيو "۽ ان کان پوءِ ڪنهن سول اسپتال جي ٻاهران مري ويندين."

”مان هيءَ نوڪري ضرور ڇڏيندس. شايد هفتي کن ۾ ڇڏي ڏيان يا پندرهن ڏينهن ۾ ڇڏي ڏيان.“ يقين سان وراڻيم. ”مان هڪ نه هڪ ڏينهن، هيءَ نوڪري ڇڏي ڏيندس.“

مون، راجا ۽ ڏاند کي اهو نه ٻڌايو ته مان هڪ ڏينهن اڳ، مٿي جي سور جو بهانو ڪري، ڪارخاني مان موڪل وٺي، سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ انٽرويو ڏيئي آيو هوس. انٽرويو ۾ سگريٽ ڪمپنيءَ جي مئنيجنگ ڊائريڪٽر مون کان ڪل ڇٽيهه سوال پڇيا ۽ مون ڪيس ڇٽيهه جواب ڏنا هئا. مئنيجنگ ڊائريڪٽر ڪشميري صوف جهڙو هو. مٿي تي ڪل ڇٽيهه وار هئس ۽ سندس سموري ٽڪڻ بلب جي روشنيءَ ۾ تجلا ڏيئي رهي هئي. هو ٿلهو به هو ۽ بندرو به هو. ڪاڏيءَ جو وڏيل گوشت ڪنڌ جي وڏيل گوشت سان ڳنڍيل جي ويو هوس. سندس چپ سنهڙا، سهڻا ۽ ڳاڙها هئا. پنهنجن ڇٽيهن سوالن جا ڇٽيهه جواب ٻڌي، هر هڪ جواب تي هن جي ڳاڙهن چپن تي مرڪ ڦهلجي پي ويئي. مرڪندي هو معصوم، ابهم ٻار جهڙو موهيندڙ پئي لڳو. اسان جي ميڄالي ۾ فرشتن جو جيڪو تصور ويهاريو ويو آهي، سو مئنيجنگ ڊائريڪٽر کي ڏسڻ کان پوءِ چڱي طرح واضح ٿي ويو. ان وقت انٽرويو ڏيندي مون اهو ئي سوچيو هو ته هن جهان ۾ يا ست ماڙ آسمان جي ڪنهن فليٽ ۾ جيڪڏهن ڪو فرشتو موجود آهي، ته اهو هوبهو مئنيجنگ ڊائريڪٽر جهڙو هوندو. انٽرويو وٺڻ کان پوءِ فرشتن جهڙي مئنيجنگ ڊائريڪٽر چيو هو في الحال اسان وٽ ڪلارڪ جي جاءِ خالي ناهي. جيئن ئي ڪا جاءِ خالي ٿيندي توکي اطلاع ڏينداسين. ممڪن آهي توکي ڏهين پندرهين ڏينهن گهرائي وٺون.

مئنيجنگ ڊائريڪٽر جي دلاسي کي ڇوٽڪاري جي علامت سمجهي، جڪ ڪائيندي، اندر ئي اندر ۾ ڪڙهندي، جڏهن چيم. مان هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏيندس، تڏهن راجا چيو. ”ڇو. تقدير جي جبل مان سون ڪري آيو اٿئي ڇا؟“

ڏاند وچ ۾ ڳالهايو ”پنهنجي مجنونءَ، مسٽر فرهاد وانگر تقدير جو جبل ٽڪي ڇڏيو آهي.“

راجا ڏاند کان ورائي پڇيو. ”يلا ڏاند! تون ڪڏهن تو ڪنهن ڳئونءَ سان شادي ڪرين؟“

”ڏاڍو واهيات آهين.“ ڏاند ڪاوڙجي ويو. ”ٿرڊ ڪلاس به آهين.“

”ٿئنڪ يو.“ راجا ٽاچنيءَ سان ٽيبل تي اُڪريل دل مان تير پار ڪري ڇڏيو.

ڏاند، مرحوم ايڪٽر گوپ جهڙو آهي، تنهن ڪري پاڻ کي مشڪرو سمجهندو آهي.

ٿوريءَ دير کان پوءِ ڏاند راجا کان پڇيو ”يلا مجنون فلم ڏسندو هو؟

راجا وراڻيو ”انهن ڏينهن ۾ فلمون نه، ناٽڪ هلندا هئا. قديم مجنونءَ زندگيءَ ۾ هڪڙي دفعي ناٽڪ ’شيرين- فرهاد‘ ڏٺو هو ۽ ڏاڍو متاثر ٿيو هو. تڏهن کان هن ليليٰ سان محبت شروع ڪئي ۽ نيٺ بچڙو ٿي دم پٽيائين.“

مون ڪاوڙمان ٻنهي ڏانهن نهاريو.

”ڳالهه تنهنجي ناهي.“ ڏاند چيو: ”تون جديد آهين، اسين قديم مجنونءَ جي باري ۾ ڳالهائي رهيا آهيون، جنهن جو نالو مسٽر قيس هوندو هو.“

مون کي راجا ۽ ڏاند جون ڳالهيون زهر پٽي لڳيون.

راجا کان پڇيو مجنونءَ جو مشغوليون ڪهڙيون هونديون هيون؟“

ڏاند وراڻيو ”مجنون صبح جو عربن کي ڪارڪون ڪارائيندو هو شام جو اوتارن تي پنگ گهوٽيندو هو ۽ رات جو گهوڙن کي ڪرڪنو هڻندو هو.“

”تارا نه ڳڻيندو هو ڇا؟“

”نه“

”ڇو؟“

”ڇو جو عاشقن کي رات بدران ڏينهن ۾ تارا نظر ايندا آهن.“

راجا ۽ ڏاند کلڻ لڳا.

هيڊ ڪلارڪ پنهنجي سڪل آڱر سان اشارو ڪندي چيو. ”توهين ٽيئي سخت نڪما آهيو.“ سندس آواز کهرو هو. ڄڻ نڙيءَ ۾ ريگمال اٽڪي پيو هوس.

اسان ٽيئي فائيلن جا صفحا اُٿلائڻ لڳاسين.

راجا ڇپن ۾ ڀڻ ڀڻ ڪرڻ لڳو.

راجا جو اصلي نالو راجا ناهي. ڏاند ۽ مان کيس راجا سڏيندا آهيون. هو آمريڪي ايڪٽرن جا فوٽا گڏ ڪندو آهي ۽ روسي ادب پڙهندو آهي. راجا ڇپن ۾ چيو. ”اسين نڪما آهيون! هي جو اسان پيٽ خالي هوندي ڪِلئون ٿا. رستن تي بيهي شاهي سوارين لاءِ تاڙيون وڄايون ٿا. تقريرون ٻڌڻ لاءِ پنڊال

پريون ٿا ۽ اهو سڀ اجايو آهي! تڏهن به اسين نڪما آهيون!"

ڪيس سمجهايم، "پٽ راجا: تون آهين آمريڪي رشين. تنهنجو ميڄالو کوپريءَ مان ڪِرڪي، گوڏي ۾ وڃي پهتو آهي."

ڏاند وچ ۾ چيو، "تون ماٺ ڪر، تون عاشق آهين، تنهن ڪري بيوقوف آهين."

مان جواب ڏيندي ڏيندي رهجي ويس. هيڊ ڪلارڪ جو ڏيان اسان ڏانهن هو. سوچيم جنهن ڏينهن بناسپتي گيهه جي واهيات نوڪري ڇڏي سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ شامل ٿيندس، تڏهن ڏينهن ڳجهه جهڙي هيڊ ڪلارڪ سان ملاکڙو ڪري ويندس. مون کي چار ننديا ڀائر، ٻه ڀينرون، هڪ بيمار ماءُ ۽ هڪ انڌي ناني آهي. انهن سڀني جو پيٽ پالڻ لاءِ مان ڪلارڪي ڪندو آهيان. زندگي جيڪڏهن گيس جي ڦوڪڻي وانگر هلڪي هجي ها ته جيڪر زندگيءَ کي هوا جي تهن تي ڇڏي ڏيان ها. ڪرڙي اک کي ڪرڙي اک سان ڏسان ها ۽ چڙٻ جو جواب چڙٻ سان ڏيان ها، پر نه، زندگي گيس جو ڦوڪڻو ناهي. اسان جي زندگي ڏامر جو رستو، گس ۽ پيچرو آهي. هر لمحي قدمن ۾، هر گهڙي نوڪرن ۾. ايئن ئي ساڳي طرح، تمنا بناسپتي گيهه جي ڪارخاني ۾ ٽائپيسٽ آهي. هوءَ پنهنجين پنجن ڀينرن، هڪ ڪراڙي ماءُ ۽ معذور پيءُ جو پيٽ پالڻ لاءِ ٽائپيسٽ آهي ۽ ڪارخاني جي جنرل مئنيجر ۽ اسسٽنٽ مئنيجر جو چيو موٽائي نه سگهندي آهي. تمنا ۽ مان زندگيءَ جي ظلم ۾ ڇيچلائيندي ۽ ڦٿڪندي، جڏهن به فرار جي راهه لاءِ واجهائيندا آهيون، تڏهن هڪ ٻئي کي ساڻ ڪري ڪارخاني مان ڀڄي وڃڻ جا منصوبا ٺاهيندا آهيون. اسان ٻنهي هڪٻئي کي ڏار تي نجات جي واٽ لاءِ ڪڏهن به نه واجهايو آهي.

"مجنون ويچارو خيالن ۾ گم آهي." راجا چيو.

ڏاند وراڻيو "پنهنجو مجنون دنيا جو واحد يتيم عاشق آهي."

راجا چيو "قديم مجنون يعني مسٽر قيس به يتيم هو."

هيڊ ڪلارڪ پنهنجي سڪل آڱر سان گهنٽيءَ کي ڏک هڻندي چيو، "شٽ اپ."

اسان ٽيئي شٽ اپ تي وياسين.

راجا ٽاچڻيءَ سان ٽيبل تي اُڪريل دل ۽ دل مان پار ٿيل تير کي کوٽڻ

لڳو. ڏاند ۽ مان ڪارخاني جو اشتهاري فائيل کولي پڙهڻ لڳاسين. جنهن ۾ ڪارخاني جي جنرل مئنيجر ۽ مئنيجر صاحب جا بناسپتي گيهه جي باري ۾ سونهري سخن لکيل هئا. فائيل ۾ ملڪ جي نامور شاعرن جا بناسپتي گيهه جي شان ۾ قصيدا ۽ دانشورن جا قول به لکيل هئا.

جنرل مئنيجر بناسپتيءَ گيهه جي تعريف ۾ ڌرتي آسمان هڪ ڪري ڇڏيندو آهي، ايتري قدر جو نج خالص گيهه کي به لوئڻ کان نه مڙندو آهي، پر جنرل مئنيجر پاڻ بناسپتي گيهه استعمال نه ڪندو آهي. هو پنهنجي لاءِ سنڌ ـ پنجاب جو مکڻ مان ٺاهيل گيهه استعمال ڪندو آهي.

اشتهاري فائيل تان نظرون هٽائي، ڏاند راجا ڏانهن ڏسندي چيو، ”مجنون جيڪڏهن بناسپتي گيهه واپرائي ها، ته هوند ڪجهه ڏينهن بيا به ليليٰ جو غم برداشت ڪري وڃي ها.“

مون ٽيبل هيٺان ڏاند کي لت هڻڻ جي ڪوشش ڪئي. ڏاند پنهنجي ٽنگ پري ڪندي چيو ”ڳالهه تنهنجي ناهي. تون جديد آهين، اسين قديم مجنونءَ جي باري ۾ ڳالهائي رهيا آهيون.“

راجا ڏاند کي اک هڻندي چيو ”پنهنجو مجنون بناسپتي عاشق آهي.“

ڏاند کلڻ لڳو. مون کيس سٿر ۾ چهنڊڙي وڌي. ڪائنس رڙ نڪري ويئي.

هيڊ ڪلارڪ پنهنجو سنهڙو ۽ سڪل منهن مٿي ڪري اسان ڏانهن نهاريو. هڙباٽون ڪيڻي، ڪرسيءَ تان اُٿي، اسان جي سامهون اچي بيٺو. چيائين، ”توهين قوم جو اونداهو مستقبل آهيو. بيڪار آهيو. بيهودا ۽ بيپرواهه آيو. ياد رکو، اڄ اسان مان هر هڪ کي بناسپتي گيهه جي شهرت لاءِ ڪم ڪرڻو آهي. خبر اٿوَ! جنرل مئنيجر کي جيڪڏهن خبر پئجي وڃي، ته توهان بناسپتي گيهه جي واڌاري لاءِ فڪرمند نه آهيو. ته جيڪر ٽڏي تي لت هڻي نوڪريءَ مان ڪڍي ڇڏي.“

هيڊ ڪلارڪ هڪ ننڍي تقرير ڪري، موٽي وڃي ڪرسيءَ تي ويٺو. پريان اسان ڏانهن ڏسي، پنهنجي ڪم سان لڳي ويو.

مون ميري ڀت تي ٽنگيل پراڻي گهڙيال ڏانهن نهاريو. جنهن ۾ ڄارا لٽڪي رهيا هئا. لنچ ۾ اڃا ڪجهه وقت باقي هو. پوءِ دريءَ کان ٻاهر ورانڊي ڏانهن نهاريم. جتان تمنا جي شيشي واري ڪئبن نظر اچي رهي هئي.

تمنا جون ٻئي ٻانهون ٽائيپ رائيٽر تي رکيون هيون ۽ هوءَ تصور جي

پولار ۾ نهاري رهي هئي. ايڏو ويراڳ فقط چنچر ڏينهن مان تمنا جي چهري تي ڏسي سگهندو آهيان. ان ڏينهن صدين جو غم تمنا جي وجود تي رنج ۽ الم جا پاڇا وجهي ڇڏيندو آهي. مجبوريءَ ۽ غربت جو احساس، جتي تمنا جي ذهن کي پيڙي ڇڏيندو آهي، اتي منهنجن حواسن کي ڪوري ۾ اڇلي ڇڏيندو آهي. منهنجو اندر اُٿلي پوندو آهي. روح روئي پوندو آهي. تڏهن زخمن جي پيڙاءُ ۾ ڇيڇلائيندي سوچيندو آهيان: مان هن دنيا کان انتقام وٺندس. هيءَ دنيا جنهن ڏاند جي سنڱ تي بيٺي آهي، تنهن ڏاند جي ڪيپراتيءَ ۾ واڳهه نِڪ هٽي ڏرتيءَ جو توازن ڏانوادول ڪري ڇڏيندس.

تمنا ڏانهن نهاريندي، سوچي رهيو هوس. ته شاعرن جو ٻڌايل صبح جڏهن ايندو ۽ ڌرتيءَ تان ظلم ۽ اوندهه جو دؤر ختم ٿيندو. تڏهن مان تمنا جو هٿ هٿ ۾ جهلي اڳتي وڌي ويندس. پري، تمام پري هليو ويندس، جتي چنچر نه هوندو. چنچر جي شام کان پوءِ آچر جي رات نه ايندي. تمنا ۽ منهنجي جدائيءَ جي گهائل ڪنڌڙ گهڙي نه هوندي.

پانت پانت جا وهم خيالن جي وهڪري ۾ وهندا ويا. هڪ روح هو. جو عالم ارواح ۾ ڀٽڪي رهيو هو. تصور جي هڪ ڪائنات هئي. جيڪا پيڙاءُ کان پرزا پرزا ٿي رهي هئي.

راجا مون کي ڪلهي کان وٺي ڏونڌاڙيندي چيو. ”ويهين صديءَ جا عاشق، فقط غم نه کائيندا آهن، ماني به کائيندا آهن.“

لنچ جو ٽائيم ٿيو هو. هر ڪو منجهند جي ماني کائڻ لاءِ وڃي رهيو هو. مون راجا کي جواب نه ڏنو. ميز جي خاني مان اخبار ۾ ويڙهيل ماني ۽ اوٻاريل پٽاٽا ڪڍي وراندي ۾ وڃي وينس. تمنا جست جي ننڍڙي مستطيل پيتي ڪڍي آئي. هڪ ٻئي ڏانهن ڏنوسين. ڪنڌ جهڪائي ڇڏيوسين.

آفيس جي حد مان نڪري برنس گارڊن ۾ آياسين ۽ ناريل جي وڻن هيٺان ويهي رهياسين. تمنا رومال وڇايو. پنهنجي ننڍڙي پيتيءَ مان به مانيون ۽ پڪوڙا ڪڍي رکيائين. پوءِ جڏهن منهنجي مانيءَ ۾ ويڙهيل اوٻاريل پٽاٽا ڏٺائين، تڏهن سندس هٿ ڪنبي ويا. اکيون ڪڍي منهنجي منهن ۾ نهاريائين.

تمنا ڪجهه دير تائين ڪنڌ جهڪائي ويهي رهي. ماني اڳيان پيئي هئي، تمنا پنهنجي پرس مان ڏهين رپئي جو نوٽ ڪڍي منهنجي اڳيان رکي ڇڏيو.

”نہ تمنا.“

”مون کي غير تو سمجهين؟“

”نہ تمنا، تڏهن بہ.“

”تنهنجي قميص لاءِ تہ ميڙيا اٿم.“

”مان پنهنجن ڏهن رپين مان قيمص وٺندس.“

”هي بہ تہ تنهنجا آهن.“ پوءِ ڏهين جو نوٽ ڪڍي منهنجي کيسي ۾ وجهي چڙيائين، ”تنهنجي لاءِ پائي پائي ڪري ميڙيا اٿم.“

مان ڪجهہ بہ چئي نہ سگهيس.

ماٿ ميٽ ۾، ڪنڌ جهڪائي ماني کائي ڇڏيسين. مون کي خاموش ڏسي، ڏک وچان چيائين، ”ڇاڻان ٿي، تون هڪ نہ هڪ ڏينهن مون کان نفرت ڪندين، مون کي ڌڪاريندين، شامون.“

”تون کان سواءِ جيڪڏهن حياتيءَ جو مقصد هجي ها، تڏهن بہ مان توکان ڌار ٿي نہ سگهان ها.“

”پر ڪيستائين شامون ڪيستائين؟“

”دل نہ لاهہ تمنا.“ ڪيس دلداري ڏنم. ”اسان جاچڱا ڏينهن ايندا، ضرور ايندا.“

”ڪڏهن ايندا. ڪڏهن ايندا شامون!“ تمنا روئڻهارڪي آواز ۾ چيو، ’ڪڏهن ايندا چڱا ڏينهن؟ جڏهن تون، تون نہ رهندين، جڏهن مان، مان نہ رهنديس؟“

”اسان جا چڱا ڏينهن ضرور ايندا.“ چيم، ”شاعرن هڪ اهڙي صبح جي پيشنگوئي ڪئي آهي، جنهن جي اچڻ سان ظلم جو دؤر ختم ٿيندو. معاشي مڪجهڙائيءَ جو نظام بحال ٿيندو. تڏهن اسان جا ٻار ۽ ٻيـنرون پبلڪ سڪولن ۾ پڙهندا. سٺا سٺا ڪپڙا پائيندا، پير اُگهاڙا ڪري نہ گهمندا. تڏهن تون ۽ مان طبقاتي ڪشمڪش جي گهاٽي ۾ نہ پيڙجنداسين.“

تمنا حيرت مان مون ڏانهن ڏٺو.

مون ڳالهايو ”اسان جي ٻارن جي صحت بہ نيڪ نٿي رهي؟“

”نہ.“

”خبر اٿئي تہ ڇو؟“

”نہ.“

”چو جو وقت سر ڪين پيٽ پري ۽ سٺي خوراڪ نٿي ملي.“ وراڻيم. ”اسان جا ٻار دال کائي، دال جهڙا هيڊا ٿي ويا آهن. جڏهن انقلابي صبح ايندو، تڏهن اسان ٻارن کي قوت بخش نارنگيون، بيدا، کير ۽ مکڻ کارائيندا سين.“

تمنا ٿڌو ساهه کڻي چيو، ”اسان ڪيستائين اُميدن جي سهاري جيئرا رهنداسين.“

جواب ڏنم. ”جيستائين حالتن وٽ ٻيو ڪو صليب ڪونهي، اسان جون سسيون اميدن جي نيزن تي لٽڪيل رهنديون.“

ڪجهه دير خاموش رهي، تمنا پڇيو. ”سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ ڪالهه انٽرويو ڏيڻ ويو هئين نه؟“

”ها.“

”ڇا ٿيو؟“

”مئنيجنگ ڊائريڪٽر مون کان ڇٽيهه سوال پڇيا. مون به کيس ڇٽيهه جواب ڏنا.“

”پوءِ.“

”پوءِ صاحب بهادر چيو، تون منهنجي پٽ جيترو آهين. توکي نوڪري ضرور ڏينداسين.“

”سچ!“ تمنا جي منهن تي مرڪ ڦهلجي ويئي.

”ها.“ کيس ٻڌايم. ”مون فرشتو ڏٺو ته ڪونهي، پر مئنيجنگ ڊائريڪٽر فرشتن جهڙو نيڪ ۽ معصوم ڏسڻ ۾ پئي آيو. مون کي نوڪريءَ ۾ ضرور کڻندو.“

”شل ائين ٿئي.“

”ائين ٿيندو تمنا، ائين ٿيندو.“ وراڻيم. ”فرشتن جا قول ڪوڙا نه هوندا آهن. مئنيجنگ ڊائريڪٽر مون سان واعدو ڪيو آهي.“

تمنا جي منهن مان خوشي ڀهڪڻ لڳي.

چيم. ”خبر اٿئي تمنا ته سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ملڻ شرط پاڻ ڇا ڪنداسين.“

”تمنا آڱر سان ڇپر پٽڻ لڳي. جواب نه ڏنائين.

چيم: ”پاڻ شادي ڪنداسين، تمنا.“

”تمنا جا ڇپر حياءَ کان جهڪي آيا. هيٺيون چپ ڪنڊن وٽان ڏندن ۾

رهجي ويس.

”هل دير تي ويئي آهي.“ هوءَ اٿي بيٺي.

پوءِ آفيس تائين نہ تمنا ڳالهايوءِ نہ مون. ڪاريڊار ۾ چيائين، ”توکي شل سگريٽ ڪمپني ۾ نوڪري ملي وڃي.“ لهجي ۾ اُميدن جا ٻڏل سکان هيس. هوءَ پنهنجي ڪئبن ڏانهن هلي ويئي. مان پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي آيس.

ڪرسيءَ تي اچي ويٺس تہ جڻ ٻہ اڌ تي پيس. اميد ۽ نااميديءَ جي پل صراط تي جڻ چڙهي بيٺس. دل اُداس هئي، من پرجي پرجي پئي آيو.

راجا ميز تي اُڪريل دل کي تاچٽيءَ سان کوٽيندي چيو ”يار ڏاند، اڄ ڇنڇر آهي، پنهنجو مجنون اُداس آهي. اڄ فرسٽ شو ۾ ڪا فلم ڏسڻ گهرجي.“

”ها، سٺي صلاح آهي. پنهنجي مجنونءَ جي دل وندرائي ونداسين.“ ڏاند چيو ”ٿامي شيئر ڪيو.“

”اوڪي.“ راجا کيسي مان هڪ رپيو پنجويهہ پئسا ڪڍي ٽيبل تي رکيا.

ڏاند مون کي چيو ”مسٽر مجنون، هڪ رپيو پنجويهہ پئسا ڪڍ.“

”مان فلم نہ ڏسندس.“

”ڇو نہ ڏسندين؟“

”مان پريشان آهيان، سخت پريشان آهيان.“

”دماغ خراب ٿيو اٿئي.“ راجا چيو ”تون پنهنجي ليليٰ لاءِ خودڪشي ڪري نہ سگهندين، ڇو جو تون نہ فقط ڪلاسيڪي عاشق آهين، پر بناسپتي ڪلارڪ بہ آهين. توکي پنهنجن ڇئن ڀائرن، ٻن ڀينرن، هڪ بيمار ماءُ ۽ هڪ انڌي نانيءَ لاءِ جيئرو رهڻو آهي.“

”۽ جيئرو رهڻ لاءِ هڪ فلم بہ ڏسڻي آهي.“ ڏاند چيو ”تنهن ڪري هڪدم هڪ رپيو پنجويهہ پئسا ڪڍ.“

”مان فلم نہ ڏسندس.“ چيم: ”خدا جي واسطي منهنجي جان ڇڏيو. مان فلم نہ ڏسندس.“

”ڪيئن نہ ڏسندين!“ راجا چيو: ”جڻ بادشاهي تنهنجي ٿي هلي.“

ڏاند چيو ”جيڪڏهن تون فلم تي نہ هلندين، تہ مان تنهنجي خلاف اسيمبليءَ ۾ بل پاس ڪرائيندس.“

”۽ مان توکي غنڊو ڪري ٻڌائيندس.“ راجا آهستي چيو. ”اڄڪلهہ

هر ڪو ”ڊينجر زون“ ۾ آهي.“

ڏاند ڳالهايو. ”مجنونءَ کي اجايو ڏڪاءِ نہ. پنهنجو مجنون جيڪڏهن بلڪل ڪنجوس آهي تہ پوءِ تون ۽ مان سندس ٽڪيٽ ڀريندا سين. پر ڪيس فلم ضرور ڏيکاريندا سين.“

مون ڪيسي مان ڏهين رپئي جو نوٽ ڪڍي ٽيبل تي رکيو. ڏاند نوٽ کڻندي چيو ”هيڏا پئسا! مان بيهوش ٿيڻ تي آهيان.“

راجا پڇيو. ”اڄ ڪنهن بئنڪ کي ڌاڙو هنيو اٿئي ڇا؟“

”چينج توکي سئنيما تي هلي ڏيندا سين.“ ڏاند ڏهين رپئي جو نوٽ اُٿلائي پٿلائي ڏسڻ لڳو. پڇيائين. نقلي تہ ناهي؟“

وراڻيم. ”ڪڏهن ڏهين رپئي جو نوٽ نہ ڏٺو اٿئي ڇا؟“

”ڏٺو تہ اٿم.“ ڏاند جواب ڏنو. پر ويهين تاريخ کان پوءِ پاڻ جهڙي ڪنهن ڦڪڙ جي ڪيسي ۾، ڏهين رپئي جو نوٽ ڪڏهن نہ ڏٺو اٿم.“

اوچتو هيڊ ڪلارڪ ريگمال جهڙي کهري ۾ آواز ۾ رڙ ڪئي. ”ڳالهائڻ بند ڪريو.“

اسان ٽنهي ڳالهائڻ بند ڪري ڇڏيو.

هيءَ بہ ڪا زندگي آهي. ذهن ۾ بيچيني ايندڙ طوفان وانگر سانت کي اشانت ڪرڻ لڳي. مان هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏيندس ۽ جنهن ڏينهن سگريٽ ڪمپنيءَ مان آرڊر ايندو. تنهن ڏينهن ڳجهہ جهڙي هيڊ ڪلارڪ کي ڏينهن جا تارا ڏيکاريندس.

راجا هڪڙي ڏينهن چيو هو سفارش کان سواءِ مرڻ بہ محال آهي. اهو قول مون کي ياد هو. پر زندگيءَ جي تاريڪين ۾ پاڻ کي پرچائي ورتو هوم. تہ سگريٽ ڪمپنيءَ جو فرشتن جهڙو مئنيجنگ ڊائريڪٽر مون کي پنهنجي فرم ۾ نوڪري ضرور ڏيندو ۽ جڏهن ڏيندو. تڏهن منهنجي ۽ تمنا جي مسلسل مايوسيءَ جو دؤر ختم ٿيندو. تڏهن تمنا منهنجي هوندي. فقط منهنجي هوندي. تڏهن ڇنڇر جي شام ۽ آچر جي رات منهنجي لاءِ عذاب نہ آڻيندي ۽ منهنجو سرڪش روح عالم ارواح ۾ منزل منزل نہ پڪاريندو.

دل اُداس ۽ من ملول ٿي ويو. ان کان پوءِ خاموشيءَ جو جيڪو طويل وقفو آيو. تنهن ۾ مان آفيس کان ٻاهر. دور. خلائن ۾ نهارڻ لڳس.

گهڻو اڳ. هڪ دفعي تمنا کي چيو هوم: مون زندگيءَ ۾ ڪڏهن بہ چنڊ

ڪي لهرن ۾ لڙهندي نہ ڏٺو آهي. پاٽيءَ جي مٿاڇري تي تارن جي چادر وڇايل نہ ڏٺي اٿم.

تمنا جواب نہ ڏنو هو. خاموش رهي هئي. مون ڏانهن ڏسندي رهي هئي.

تڏهن چيو هوم: ٻڌو اٿم تمنا، چوڏهينءَ رات جو چنڊ پنهنجي چانڊوڪيءَ سان ڪائنات جا داغ ڌوئي ڇڏيندو آهي. روحن جا ناسور پيري ڇڏيندو آهي.

ٻڌل ۽ ڪتابن ۾ پڙهيل ڳالهين تي اعتبار نہ ڪندو ڪر. شامون، تمنا جي منهن تي درد جا پاڇا پئجي ويا هئا. ڪنبندڙ آواز ۾ چيو هئائين، منهنجي سنڌ سنڌ تي چانڊوڪيءَ جا ڇهڪ آهن. شامون مون چانڊوڪيءَ کي پنهنجي روح ۾ چڀندي محسوس ڪيو آهي. چوڏهين جي چنڊ کي مون پوئين پهر سلهہ جي مريض وانگر وساميل ۽ زرد ٿيندي ڏٺو آهي.

تمنا جي اکين مان ڪينجهر اُٿلي پئي هئي. سندس سڏڪا منهنجي گهايل روح سان ملي، هڪ ٿي ويا هئا.

تمنا،

تمنا جا سڏڪا.

ايئن نہ روءُ تمنا، اڪيلي سر نہ روءُ.

سڏڪا.

ترس. هڪ نہ هڪ ڏينهن مان بہ روئي پوندس. تمنا جون اکيون اُگهندي چيو هوم. اسان کي، توکي ۽ مون کي ۽ اسان جي ياڻرن ۽ ڀينرن کي ڪورس ۾ روئڻو آهي. گڏجي روئڻو آهي. دنيا جي دکي انسانن کي گڏجي روئڻو آهي، سازن تي روئڻو آهي.

تمنا خاموش ٿي ويئي هئي. تڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندي رهي هئي. اسان جي گڏيل روح مان جيڪو سُر منڊل تيار ٿيندو تمنا، تنهن جي تار تار اسان جي رڳ رڳ سان تاڻي ويندي.

تمنا چيو هو: پوءِ هي نوڪري ڇڏين ڇو نہ ٿو. تون تہ مون وانگر ڪارخاني جي قرض ۾ جڪڙيل ناهين، مجبور ناهين.

تون سمجهين ٿي تہ مان فڪرمند نہ آهيان. ڏک وچان وراڻيو هوم. جيڪڏهن مون کي پَر ملي پون. تمنا، تہ جيڪر توکي ۽ پين گهرن جي ياتين کي ڪٺي اُڏامي وڃان. هتان هليو وڃان.

چيو هئائين: تون هتان نڪرندين، تہ تنهنجي سهاري مان بہ نڪري سگهندس.

تمنا، گهٽيل گهٽيل آواز ۾ چيو هوم، دل نہ لاهہ تمنا، مان هڪ نہ هڪ ڏينهن توکي وڏو ماڻهو ٿي ڏيکاريندس. ڪنهن ڪارپوريشن جو چيئرمين ٿيندس، وزير ٿيندس ۽ بزنس مين ٿيندس.

۽ هن ڪارخاني جهڙا ڏهہ ڪارخانا کوليندس. پوءِ اسان کي مانيءَ جي گول ڦيٽي پنيان ڊوڙڻو نہ پوندو. اسان ملڪ بريڊ ڊبل روٽيءَ جا چوڪنڊا سلائيس کائيندا سين ۽ موٽرن ۾ گهمنداسين. فقط وقت جو انتظار ڪر، تمنا، انتظار.

اسان جي نصيب ۾ فقط انتظار ئي لکيل آهي، شامون. تمنا دردناڪ لهجي ۾ چيو هو.

ڳالهہ ڪجهہ هن ريت آهي، تمنا، ڪيس سمجهايو هوم، تہ جنهن فرشتي صاحب اسان جي ورڇ ڪئي آهي، سو فرشتو هن ڌرتيءَ جي انصاف کان متاثر ٿيل آهي.

ان ڏينهن کانپوءِ مون مختلف ڪاتن ۽ فرمن ڏانهن نوڪريءَ لاءِ ايتريون تہ درخواستون روانيون ڪيون، جو هڪڙي ڏينهن راجا چيو، يار! تو نوڪريءَ لاءِ درخواستون روانيون ڪيون آهن، انهن جو وزن تنهنجي وزن کان ٻيڻو هوندو.

نيٺ سگريٽ ڪمپنيءَ وارن گهرايو ۽ ڪمپنيءَ جي فرشتن جهڙي مئنيجنگ ڊائريڪٽر مون کي نوڪريءَ جو پڪو آسرو ڏنو.

مان ٽيبل تي ٻانهون رکي ان آسري ۽ وقت جي وڇوٽيءَ جي باري ۾ سوچي رهيو هوس، جو ڏاند منهنجي سٿرن تي مڪ هڻندي چيو، ”ڪهڙن پُورن ۾ پئجي ويو آهين، اُستاد مجنون.“

ڏانهس نهاريم.

چيائين، ”پنج ٿي ويا آهن.“

راجا چيو ”تنهنجا خيال بہ بلڪل بناسپتي ٿي ويا آهن.“

مان اٿي بيٺس.

هيڊڪلارڪ کي پنهنجي گهر گهاٽ ۽ ٻارن ٻچن کان وڌيڪ آفيس ۽ آفيس جا فائيل پسند آهن. هو ڪم ڪري رهيو هو. اسان جو آواز ٻڌي ڪنڌ

متي ڪري اسان ڏانهن نهاريائين. ڪيس سلام ڪيوسين. هن ڪنڌ لوڏيو ۽ ڪم ۾ لڳي ويو. ڇڻ ملڪ جي پرڏيهي پاليسي ٺاهي رهيو هو. اسان ٽيئي آفيس مان نڪري آياسين.

ڏاڪڻ لهندي مون منهن ورائي تمنا جي ڪئبن ڏانهن ڏٺو. ڪرسي خالي هئي، ٽائيپ رائيٽر تي پلاسٽڪ جو ڪور چڙهيو هو.

چنچر ڏينهن ڪڏهن ڪارخاني جو جنرل مئنيجر ۽ ڪڏهن اسسٽنٽ مئنيجر تمنا کي ۽ ٻين ٽائپيسٽ ڇوڪرين کي پاڻ سان وٺي ويندا آهن. ايئن ڪندي، هو فخر محسوس ڪندا آهن. هنن ۽ اسان جهڙن جي وچ ۾ جيڪي ٻه برتريءَ ۽ ڪمتريءَ جا پئمانا آهن، انهن مان سيني کان اهم پيمائش اسان جهڙن جو استعمال آهي. ان عمل جو دائرو مضبوط آهي ۽ وسيع آهي.

اسان ٻئي (تمنا ۽ مان) چنچر ڏينهن ڦٿڪندا آهيون، تڙپندا آهيون، لُڇندا آهيون ۽ پوءِ جڏهن آسمان ڏانهن ڏسندا آهيون، تڏهن اُتي آڪٽ پولار کان سواءِ ڪجهه ٻه ڏسي نه سگهندا آهيون. اسان ٻئي اهو ئي سوچيندا آهيون ته جيڪڏهن ڪنهن ڏينهن قيامت نازل ٿيندي، ته اها چنچر ڏينهن نازل ٿيندي. سج جو ٻرندڙ گولو جنهن ڏينهن ڌرتيءَ کي اچي لڳندو، اهو ڏينهن چنچر جو ڏينهن هوندو. جنهن رات تارن کي باهه لڳندي، اها رات آچر جي رات هوندي. تڏهن تمنا ۽ مان اهو سوچڻ تي مجبور ٿي پوندا آهيون، ته شاعرن جو ٻڌايل ۽ ڳايل صبح ڪڏهن نه ايندو. انڌير ۽ ظلم جو دور ڪڏهن ختم نه ٿيندو. برتريءَ ۽ ڪمتريءَ جي وچوٽي ڪڏهن ختم نه ٿيندي طبقاتي ڪشمڪش جا فاصلا وڌندا ئي رهندا ۽ شاعر ڪنهن انقلابي صبح جو انتظار ڪندا ئي رهندا.

ڏاڪڻ لهندي راجا ڳنڀير لهجي ۾ مون کان پڇيو: "يار تون تمنا لاءِ ٻي ڪا نوڪري ڇو نٿو ڳولين؟"

ڏک ڇيت وانگر ساهه ۾ چيڙ لڳو. چيم، "تمنا تي ڪارخاني جو پنج سئو رپيا قرض آهي. هوءَ جيستائين قرض مان آزاد نه ٿيندي، نوڪري ڇڏي نه سگهندي."

ڏاند وچ ۾ ڳالهايو. "توهان ٻئي شادي ڪريو ۽ گڏجي قرض لاهڻ جي ڪوشش ڪريو."

"اسان گذريل ڇئن سالن کان قرض لاهڻ لاءِ هٿ پير هٽي رهيا آهيون."

وراڻيم، ”هر دفعي جڏهن ڪجهه قرض لهندو آهي، تڏهن تمنا يا منهنجي گهر ۾ ڪو نه ڪو بيمار ٿي پوندو آهي ۽ بيهر قرض چڙهي ويندو آهي.“

راجا چيو ”اسان قلندرن کي بيمار ٿيڻ بدران مرڻ گهرجي.“

ڏاند هڪدم چيو. ”ڪپڙي جو ملهه اجڪلهه ڳاتي پڳو تي ويو آهي. اسان کي ڪفن ڪير پارائيندو.“

”تون ڏاند آهين. ڏاند جهڙو بيوقوف آهين.“ راجا کيس چڙب ڏيندي چيو ”اسان باهه ۾ سڙي مرنداسين. پٽر بڌي پاٽيءَ ۾ بڌي مرنداسين. اسان کي ڪفن جي ضرورت ڪانهي.“

ڏاند راجا کي رهڙيندي چيو. ”مون تي پنهنجي عقل جو رعب نه ويهاريندو ڪر، راجا.“

وچ ۾ پئي بنهي جو ناهه ڪرايم. ڏاند کي نارڻ لاءِ چيم، ”راجا پٽر جي دؤر جو انسان آهي.“

ڏاند ڏاڍو خوش ٿيو.

راجا ڏاند کان پڇيو. ”يلا ڪهڙي فلم ڏيکاريندين؟“

ريڪس ۾ ”سرونٽ“ هلي رهي آهي. اها ڏسنداسين.“ ڏاند جواب ڏنو ۽ اوچتو سندس چال بدلجي ويئي. (هونئن ڏاند يترن ۽ نڪرن کي نوڪرون هٽندو هلندو آهي.) ساهه روڪي پيٽ جي گولائي لڪائي هلڻ لڳو.

راجا مون کي ڪن ۾ چيو ”ڏاند پڪ ڪا ششڪلي تاڙي آهي.“

ڏاند اسان کي خبردار ڪندي چيو. ”سامهون اڌ ڊزن ششڪليون اچي رهيون آهن.“

سامهون ڇهه ڇوڪريون، سوڙهن ڪپڙن ۾ قاتل، رنگن سان، ثقيل، ننڍڙيون، ننڍڙيون تڪڙيون تڪڙيون برانگهون ڪٽنديون اچي رهيون هيون.

ڏاند اسان کان اڳ نڪري ويو. پيٽ اندر ڪري هلڻ لڳو. ان وقت هو گهيٽي جهڙو لڳي رهيو هو.

ڇوڪريون جڏهن ڏاند وٽان لنگهيون، تڏهن منجهانئن هڪڙيءَ کل روڪيندي چيو. ”ڪالهه کان ”زو“ مان هاٿيءَ جو ٻچو غائب آهي. هيءُ اهو ته ناهي.“

ڏاند سسي ويو. پيٽ نڪري آيس. راجا ۽ مان کلڻ لڳاسين.

ککو وکو ٿيندي ڏاندچيو. ”اجڪلهه ڇوريون ڇتيون ٿي پيون آهن.

مڙسن جو مٿو ڪڏهن ڪيئي ڇڏيندو.“
”گهبراءِ نہ.“ راجا چيو ”اسان تنهنجي شادي پٽر جي دؤر جي ڪنهن ڳڻون ءَ سان ڪرائينداسين.“
پوءِ ريڪس سئنيما تائين اسان مان ڪنهن نہ ڳالهايو.
ڏاند جي ريڪس سئنيما جي مڪرانين سان ياري آهي. جڏهن بہ ريڪس ۾ ڪا چڱي فلم هلندي آهي. راجا ۽ مان پنهنجي حصي جو ”تامي شيئر“ ڏاند کي ڏيندا آهيون. ڏاند سولائيءَ سان ڪڏهن ”لوور اسٽال“ ۽ ڪڏهن ”اپر اسٽال“ جون ٽڪيٽون وٺي ايندو آهي.
ان ڏينهن اسان ٽيئي جڏهن ريڪس سئنيما وٽ پهتاسين، تڏهن ڏاند اسان کي پوسٽرن وٽ ترسايو ۽ پاڻ مڪرانين جي تلاش ۾ ويو هليو. ٿوري دير کان پوءِ ڏاند ٽي ٽڪيٽون وٺي موٽي آيو.
سئنيما هال ۾ داخل ٿيندي، هن مڪراني گيٽ ڪيپر کي چيو، ”تو ڇي ڪناڙي واجا.“
مڪرانيءَ ڏاند کي پٺيءَ تي ٿڦڪي ڏني ۽ هڪ چڱو چوکو وڏو آواز نڪتو. ڏاند کي چيائين، ”دبي رک رڙي واجا.“
ڏاند لڏندو لمندو هال ۾ داخل ٿيو. هن جي پوئتان راجا ۽ راجا جي پٺيان مان هلي رهيو هوس. سيٽن جي وچ مان لنگهندي، راجا ڏاند کي چيو ”تون ڪلارڪ بدران ريڪس سئنيما جو داداگير هجين ها.“
”بس ڪر.“ ڏاند هلندي هلندي چيو ”نونشن سان ڊيباڪ نہ ڪري ڇڏيانءِ.“ (ڊيباڪ انگريزي لفظ Konck_ out جو آزاد ترجمو آهي، جيڪو ڏاند ايجاد ڪيو آهي.)
”فائدي ۾ رهين ها.“ راجا چيو ”پگهار جيترا پئسا تہ جيڪر هفتي ۾ بليڪ مان ڪمائي وٺين ها.“
ڏاند ڪو جواب نہ ڏنو. لڏندو لمندو پوئين قطار جي ڪنڊ وارين ٽن سيٽن ڏانهن وڌي ويو.
ڏاند ڪنڊ واري سيٽ تي ويٺو. سندس پاسي ۾ مان ۽ منهنجي پرسان راجا ويٺو. ڏاند ٽنگ سڌي ڪري سامهون واري سيٽ جي ٽيڪ تي پير رکيو. سامهون واري سيٽ تي هڪ ڪراڙو ڪرستان ويٺو هو.
هن منهن ورائي ڏاند ڏانهن ڏسندي چيو، ”اي! يو بٽاٽا. اپنا فوٽ ڈاؤن

ڪرو.“
ڏاند هڪدم پير هيٺ ڪري چڙيو. چيائين، ”واٽ بٽاٽا.“
ڪراڙي ڪرستان چڱيءَ طرح ڪنڌ ورائي چيو، ”يو فيٽ مين. تم ايڪدم آلو ڪا مافڪ هي.“
راجا کان ٿهڪ نڪري ويو. ڪراڙو ڪرستان ۽ ڪجهه ٻيا ماٺهو پڻ کلڻ لڳا. ڏاند ککو ڪوتي ويو. ڪجهه ڪجهه مستي ڍري ٿي ويس.
ٿوري دير ماٺ رهڻ کان پوءِ ڏاند چيو ”مان هڪڙي ڏينهن گرانڊ سرڪل جي ٽڪيٽ وٺندس ۽ بال تي بالڪوني جي ڪارنس تي پير رکي فلم ڏسندس.“
”اُن ڏينهن شهر جا ڪنگلا تنهنجو جلوس ڪڍندا ۽ توکي پنهنجو بادشاهه قبول ڪندا.“ راجا آهستي چيو.
”تون سمجهين ٿو ته مان ڪڏهن به بالڪونيءَ ۾ ويهي فلم ڏسي نه سگهندس.“
”عيسوي سن 1999 تائين ته اهڙو امڪان ڪونهي.“
”ڇو ڪونهي؟“
”ڇو جو ويهين صدي ختم ٿيڻ کان اڳ تون ختم ٿي ويندين.“
”مسٽر راجا.“ ڏاند اعتماد سان چيو، ”تون ڏسندين، هڪ ڏينهن تون ڏسندين. مان ڪنهن سئنيما جي مالڪ جي ڌيءَ سان شادي ڪندس ۽ روز بالڪونيءَ ۾ ويهي فلم ڏسندس ۽ توهان ٻنهي تي کلندس.“
چيم، ”جنهن به ڇوڪريءَ کي خودڪشي ڪرڻي هوندي، سا توسان شادي ڪندي.“
”واهه پٽ مجنون!“ ڏاند مون تي ڏمريو، ”توکي جو هڪ يتيم ليليٰ هٿ چڙهي ويئي آهي، سو سمجهين ٿو ته دنيا جي هر ڪا عورت توتي عاشق ٿي پوندي. پٽ غلط فهميءَ ۾ آهين.“
راجا چيو، ”اسان جو مجنون ۽ ڀاڀي ليليٰ هلندڙ صديءَ جا يتيم ليليٰ مجنون آهن.“
چيم، ”توهان ٻئي واهيات آهيو. مان وڃان ٿو.“
”واهه سائين واهه! پاڻ چرچا ڪرين ته اسان سهون ۽ پاڻ ڀڄو ٿو وڃين.“
”توهان هر وقت، هر هنڌ تمنا جو ذڪر نه ڪندا ڪريو.“

”ساري، مجنون.“

ڏاند راجا کان پڇيو. ”تون ڪنهن جي ڏيءَ سان شادي ڪندين؟“

”مان ڪنهن صنعتڪار جي ڏيءَ سان شادي ڪندس.“

”صفا ڪوپوڪ آهين.“

”مون کي مرڻ کان اڳ هڪ ٿيٽران ۾ هڪ آل وول سوٽ پائڻ جي سڌ آهي.“

”بالڪونيءَ ۾ فلم نہ ڏسندين.“

”تون موئن جي دڙي جو قديم ڏاند آهين.“ راجا وراڻيو. ”مان ڪنهن زبردست صنعتڪار جو نياڻو ٿيندس، جيڪو تنهنجي فلمي سهري کي سئنيما سميت خريد ڪري ونندو.“

ڏاند حيران ٿيندي چيو. ”يار، پوءِ تہ تون پنهنجي ننڍڙي ڀاءُ جي ”پوليو“ جو علاج بہ ڪرائي سگهندين.“

”ها.“ راجا وراڻيو. ”مان هڪ وڏي، تمام وڏي اٺ ـ ڏهہ ماڙ جديد اسپتال ٺهرائيندس، جنهن ۾ اسان جهڙن قلندرن جو مفت علاج ڪيو ويندو.“

راجا جي ننڍي ڀاءُ کي ”پوليو“ آهي. سندس ٻئي ننڍڙيون پتڪڙيون تنگون سڪل آهن. هو ريڙهيون پائي هلندو آهي. راجا سندس علاج ڪرائڻ لاءِ وسان ڪين گهٽايو آهي، پر هر دفعي ۾ هر هنڌ سندس ڪوششون دولت کان شڪست کائينديون رهيون آهن. هو ڊاڪٽرن جي في پوري نہ سگهندو آهي. دوائون خريد ڪري نہ سگهندو آهي. راجا کي پنهنجي غربت جو شديد احساس آهي، پر هن، ان تي ڪڏهن بہ ملال نہ ڪيو آهي. هو اندر ئي اندر ۾ ڪامندو رهندو آهي ۽ سندس ٿهڪن ۾ غم جو ٻرندڙ جبل جلندو رهندو آهي.

ڏاند پڇيو. ”ويچارو مجنون ڪنهن سان شادي ڪندو.“

راجا وراڻيو. ”ليليٰ سان ڪندو، ٻيو نہ تہ تو سان ڪندو.“

”يو فول.“ ڏاند وراڻيو. ”قديم مجنونءَ جي قديم ليليٰ سان شادي نہ ٿي هئي، تنهن ڪري جديد مجنونءَ جي بہ جديد ليليٰ سان شادي نہ ٿيندي.“

”مان وڃان ٿو.“ مان وڃڻ لاءِ اُٿي بيٺس.

راجا مون کي ٻانهن کان ڇڪي ويهاريندي چيو. ”اڙي يار! اسان تہ تنهنجي سونهري مستقبل جي باري ۾ سوچي رهيا آهيون.“

ويهندي چيم، ”اسان جو مستقبل بيلٽ باڪسن ۾ ووٽ وجهڻ، مانيءَ جي ڳولا ڪرڻ ۾ هڪڙي ڏينهن ڪنهن اسپتال ٻاهران مرڻ آهي.“

سئنيما هال آهستي آهستي ڀرجندو ويو. انگريزي سازن جا رڪارڊ وڄڻ شروع ٿيا.

راجا منهن ورائي اول پوئتي ۽ پوءِ بالڪونيءَ ڏانهن ڏٺو. سڏو ڏيندي چيائين، ”يار مجنون، پوئتي نه نهار، هر ڪوشش ڪلي وڃي آيو آهي.“

مون کان اڳ ڏاند ڦيرو ڪاڏو. هال جو چڱو چوکو جائزو وٺي مون سان مخاطب ٿيو. ”استاد مجنون، تون به ڀاڀي ليليٰ کي ساڻ ڪري فلم ڏسندو ڪر.“

منهنجي بدران راجا جواب ڏنو. ”لوور استال ۾ ليليٰ کي آڻيندي شرم نه ايندس.“

”يو فول.“ ڏاند چيو. ”گرانڊ سرڪل ۾ وٺي اچيس.“

راجا وراڻيو. ”اسان جو مجنون قيامت تائين گرانڊ سرڪل جون به ٽڪيٽون وٺي نه سگهندو.“

ڏاند ٻوڙهيءَ سوچ ۾ گم ٿي ويو. ڪجهه دير کان پوءِ مون کي ڪلهي تي مُڪ هڻندي چيائين، ”اسان تنهنجي مدد ڪنداسين.“ پوءِ هن مدد جو نمونو سمجهايو ”راجا ۽ مون کي اينڊڙ مهيني ايم. اي جا فارم ڀرڻا آهن. اسان توکي انهن پئسن مان ٽي ٽي رپيا ڏينداسين.“

مون ڏانهنس ڏٺو.

”خدا جو قسم آ، توکي به ٽڪيٽون ضرور وٺي ڏينداسين.“ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ڪٽندي چيائين، ”۽ پوءِ تون به هنن ڀاڙين وانگر بالم ٿي فلم ڏسجانءِ.“

وراڻيم. ”مون کي ٽڪيٽون وٺي نه ڏجو. مون کي ڇهه رپيا ڏجو. مان ٻاٽا جو ربڙائي بوٽ وٺندس.“

ڏاند منهنجو ڇڳل بوٽ ڏسندي چيو. ”تون سچو پچو جديد مجنون آهين.“

ڪراڙي ڪرستان منهن ورائي ڏاند کي چيو. ”لُڪ بٽاٽا، تم اپنا ڊرٽي مائوٿ شٽ ڪرو.“

ويچارو ڏاند خاموش ٿي ويو.

راجا چيس، ”تو وٽ اسان جا به آنا بچيا آهن. اسان کي ٻوهي مڱ آڻي ڏي.“

ڏاند کي ڪرستان هيسائي ڇڏيو هو. هو پنهنجي سيٽ تان اُٿيو ۽ بوهي مگ وٺڻ ويو.

ٿوري دير کان پوءِ ڏاند اوچتو موٽ کاڌي. در وٽ، گيٽ ڪيپر جي پرسان بيهي، هن ڪبي هٿ جون پهريون ٻه آڱريون وات ۾ وجهي زور سان سيٽي وڄائي. ذري گهٽ سيني ڪنڌ ڦيرائي ڏاند ڏانهن ڏٺو.

ڪرستان اسان کي چيو "يہ آلو بتاتا ڪريڪ مالوم پڙتا هائي."

ڏاند هٿ جي اشاري سان اسان کي پاڻ ڏانهن سڏ ڪيو.

راجا چيو "ڏاند ضرور ڪا ڳڙٻڙ ڪئي آهي ۽ هينئر فائيٽ لاءِ اسان کي سڏي رهيو آهي."

اسان ٻئي پنهنجيءَ پنهنجيءَ سيٽ تان اٿياسين. ڏاند ٻيهر سيٽي وڄائي ۽ هٿ سان راجا کي ويهڻ جو اشارو ڪيائين.

راجا ويهندي چيو "وچينس. ضرور ڪمبخت پيسا کٽايا آهن."

مان سيٽن جو وچ مان، ماڻهن جا پير اورانگهيندو در وٽ پهتس. ڏاند مون کي ٻانهن کان وٺي ٻه ٽي ڏيئي ڇڪي ورتو. سهڪي رهيو هو. چيائين، "تنهنجي ليليٰ آئي آهي."

"ڏس ڏاند." ڪيس ٻانهن کان وٺندي چيم، "فلمي مشڪرن وانگر هر وقت چرچا نہ ڪندو ڪر."

"خدا جو قسم آ، آئي آهي." ڏاند چيو "وراندي ۾ بيٺي آهي." منهنجو هٿ ڏاند جي ٻانهن مان ڇڏائجي ويو.

ڏاند چيو "سوچين ڇا ٿو. اچي وٽ پنهنجي حصي جا بوهي مگ وٺي ڪارائينس."

منهنجي ٻڪ ۾ بوهي مگ ڏيئي، ڏاند هال ۾ هليو ويو.

ٻاهرين وراندي ۾ ڪاريڊار وٽان رش گهٽ ٿي ويئي هئي. وراندي جي اشتهاري فوٽن وٽ ڪجهہ ڇوڪرا بيٺا هئا ۽ سگريٽن جا ڪش هڻي رهيا هئا.

وراندي جي در ٻاهران، پورچ وٽ تمنا بيٺي هئي. هوءَ بي داغ اڇيءَ ساڙهي ۾ ويڙهيل هئي. وار ڪلهن تي پيا هئس. هٿ ۾ ڪاون لڳل اڇي بيگ هيس.

مان بي اختيار ڏانهس وڌي ويس. پوءِ اوچتو پنهنجي ڇڳل بوٽ ۽ ميرن،

مروڙيل ڪپڙن جو خيال آيم. تمنا وٽ ويهڻ بدران اڳتي وڌي ويس. تڏهن پوئتان تمنا جو سڏ ٻڌم. "شامون." مان سڏ ٻڌي، اڻ ٻڌو ڪري اڳتي وڌي ويس. تمنا پورچ جا ڏاڪا لهي آئي.

"شامون"

مان بيهي رهيس.

"شامون." تمنا منهنجي سامهون اچي بيٺي. مون کي جاچيندي چيائين، "پنهنجي حالت ته ڪهڙي ڪري ڇڏي اٿئي."

"تڏهن ته تون وٽ نه بيٺس."

چيائين، "هل، ڪينٽين ۾ چانهه پي اچئون."

"توکي دير ٿي ويندي"

"مان ڪنهن جي زر خريد ٻانهي ناهيان." تمنا جي منهن تي ڪراهت تري آئي، چيائين، "فلم هونءَ ئي انٽرويل کان پوءِ شروع ٿيندي اچ."

اسان ريڪس مان نڪري ڪينٽين ڏانهن وڌي وياسين.

وڪٽوريا روڊ جي فٽ پاٿ تان هلندي ٻئي خاموش رهياسين. اسان ٻنهي جا ڪنڌ جهڪيل هئا. اسان ۾ وڇوٽي هئي، پر ايتري، جو هلندي هلندي ڪلهو ڪلهي سان ۽ ٻانهن ٻانهن سان لڳي پئي ويئي. عثمان فرنشرس وٽان لنگهندي، مون شيشي جي ٻي پار، شوروم ۾ سينگاريل فرنيچر ڏانهن ڏٺو.

"هڪڙي ڏينهن، جڏهن مان ڪنهن ڪارپوريشن جو چيئرمين، وزير يا بزنس مين ٿيندس، تڏهن هيءَ سمورو فرنيچر هڪ ڌڪ ۾ خريد ڪندس."

تمنا مون ڏانهن نهاريو.

"تون سمجهين ٿي مان ڪڏهن به وڏو ماڻهو ٿي نه سگهندس؟"

تمنا تڏهن به نه ڳالهايو. ڪنڌ جهڪائي، نظرون جهڪائي، هوءَ هلندي رهي. عثمان فرنشرس جو دڪان پوئتي رهجي ويو.

"مان وڏو ماڻهو ٿيندس، تمنا." مون کي پنهنجو لهجو پيٽل، تڪليف سان پيريل ۽ اجنبي پي لڳو. "هڪ نه هڪ ڏينهن اسان جو پرائيز بانڊ نڪرندو. هڪ نه هڪ ڏينهن اسان جو لڪ رپيين وارو ڪراس ورڊ معمو صحيح نڪرندو. تڏهن اسان هڪدم ڪارخاني جو قرض لاهي، هيءَ واهيات نوڪري ڇڏي ڏينداسين."

تمنا ڪجهه نه چيو. غم سندس انگ انگ مان ظاهر ٿي رهيو هو.

”ڇ تمنا.“ ڀريل آواز ۾ چيم، ”راجا جي ننڍڙي ياءُ کي پوليو آهي. سندس ٻئي ٽنگون سڪل آهن. اسان راجا! جي ياءُ جو علاج ڪرائيندا سين. بلڪ مارڪيٽ مان پوليو جون انجيڪشنون وٺي راجا جي ياءُ کي هڻائيندا سين. ڊاڪٽر چوندا آهن، پوليو واري ٻار کي ڪير، مکڻ ۽ بيدا ڪارائڻ گهرجن. راجا بيدي بدران اڌ سير اٽي جو گهر وٺي ويندو آهي ۽ پنهنجي ڪٽنب جو گرهه گرهه سان پيٽ ڀريندو آهي. اسان راجا جي ياءُ کي روزانو اڌ سير کير، ٻه آئونس مکڻ ۽ ٻه بيدا وٺي ڏيندا سين.“

جواب ۾ تمنا مون ڏانهن منهن ورائي ڏٺو. غم جو جيڪو ٻه تصور ٿي سگهي ٿو، سو تمنا جي اکين ۾ ڏٺم.

”راجا مون کي غم لڪائي، جيئڻ سيکاريو آهي.“ چيم، ”ڇ تمنا، توکي خبر نہ ٻہ هجي، ٽن ڏينهن تائين ڏاند جي گهر ۾ جڏهن لنگهڻ ڪيندا آهن، تڏهن ڏاند جي پيٽ پنجويهن رپين ۾، رڳو پنجويهن رپين....“ جملو جذبن جي جوالا ۾ جلي ڀسم ٿي ويو.

تمنا جا چپر آلا ٿي ويا.

چيم، ”اسان جهڙا انسان، جيڪڏهن صبر ڪندي ۽ ظلم سهندي سهندي جبل ٿي پون تہ هوندا آتش فشان سڏائين.“

وڪٽوريا روڊ کان ڪيفي ڪينٽان ڏانهن ڦرندي، تمنا عجب سوال ڪيو.”آپگهات جي باري ۾ ڪهڙو خيال اٿئي.“

مان ٻيهي رهيس. حيرت مان ڏانهس ڏٺم. اڳتي وڌندي چيم، ”عالم چوندا آهن، آپگهات گناهہ آهي.“

”تنهنجو ڪهڙو خيال آهي؟“ هن ورجائي پڇيو.

مان خاموش رهيس.

چيائين، ”منهنجو وجود تنهنجي لاءِ عذاب ٿي ويو آهي؟“

وراڻيم، ”مان جواڄ تائين زندگيءَ جي رڻ ۾ جيئرو آهيان، تنهنجو سڀ کان وڏو سبب تون آهين.“

”نہ.“ تمنا چيو. ”تنهن جو سڀ کان وڏو سبب تنهنجا ياٽر، ڀينرون، تنهنجي ماءُ ۽ ناني آهي.“

مان ڪيس جواب ڏيئي نہ سگهيس.

ڪيفي ڪينٽان ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ تمنا چيو. ”مان ڪنهن ڏينهن

خودڪشي ڪنديس.“

”تمنا.“ مان ترسي پيس. وقت ترسي پيو. ماحول ترسي پيو.

”ها شامون. مان خودڪشي ڪنديس.“ هن اندر جي اُڏمن کي ضبط ڪندي چيو.

”تمنا.“ ڏرتي ۽ آسمان جنڊ جا ٻہ پڙ ٿي ويا. منهنجو وجود پرڻ چاڻ ٿيڻ لڳو. چيم، ”تمنا، مان توکي ايئن مرڻ نہ ڏيندس. توکي جيئرو رهڻو پوندو. منهنجي لاءِ جيئرو رهڻو پوندو.“

ڪيبن ۾ ويهندي هوءَ خيالن ۾ گم ٿي ويئي. مان جڏهن بہ حور جو ذڪر ٻڌندو آهيان. تڏهن تمنا منهنجي اکين آڏو اچي بيهندي آهي، پر اُن ڏينهن تمنا جو حسن ڪومائجي ويو. نيرين نيرين، گهرين گهرين اکين جا ڪٽورا، سمنڊ جا ڪنارا ٿي ويس. لڙڪ لهرن وانگر لڇڻ لڳس.

مون ئي ڳالهايو. ”رڳو مان ناهيان، جنهن جي لاءِ توکي جيئرو رهڻو آهي. تنهنجون پيرون بہ آهن، جن لاءِ توکي جيئرو رهڻو آهي، مري مري بہ جيئرو رهڻو آهي.

اکيون پوري، ٿڏو ساهہ کنيائين، ڪجهہ نہ چيائين.

”ڪنهن نہ ڪنهن ڏينهن انقلابي صبح ايندو، انڌير ۽ ظلم جا دؤر ختم ٿيندو.“ ڪيس دلداري ڏيندي چيم، ”تڏهن طبقاتي ڪشمڪش جو زور ختم ٿيندو ۽ انسان ماني ڳيي لاءِ محتاج نہ رهندو.“

”اهي لفظ اسان لاءِ رانديڪا آهن، شامون. جن سان ٻارڻ کي پرچائي رهيا آهيون.“ تمنا آهستي چيو ۽ ڪاڏيءَ هينان هٿ ڏيئي مون ڏانهن نهارڻ لڳي.

پڇيائين، ”مون کان نفرت ڇو نٿو ڪرين، شامون.“

”ڇو.“

”منهنجي زندگيءَ جي هن روپ کي ڪيستائين برداشت ڪندين.“

”اهو تنهنجو پنهنجو روپ ناهي، تمنا.“ چيم، ”انسان جا ٻہ روپ هوندا آهن. پهريون روپ جيڪو سچو آهي، حقيقي آهي ۽ جنهن ۾ تون آزاد آهين، تمنا آهين، منهنجي آهين ۽ ٻيو روپ، جيڪو فريب آهي، دوکو آهي ۽ جنهن ۾ تون پابند ۽ مجبور آهين. ڪارخاني جي ٽائپيسٽ آهين، پرائي آهين.“

”تون اُبتا سبتا ڪتاب پڙهڻ ڇڏي ڏي، شامون.“ چيائين، ”انسان جو فقط هڪ روپ هوندو آهي. باقي سندس عمل ۽ ردعمل جا پاڇا هوندا آهن،

جيڪي سندس روپ تي چانيل هوندا آهن.“

ويٽر آرڊر وٺڻ آيو. تمنا ڪيس چانهه آڻڻ لاءِ چيو. هو هليو ويو.

مايوس اڳ بہ ٿيندي هئي، پر اُن ڏينهن تمنا رڪي رڪي روئڻهارڪي ٿي پئي وئي. ڳالهائين پئي تہ آواز ڪنبي ڪنبي پرجي پي آيس. مون ڏانهن نهاريائين پي تہ اکيون آليون ٿي پي ويس. ساهہ منجهيس پي، تہ ٿڌو ساهہ پي کنيائين.

آهستي چيم، ”مان سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ انٽرويو ڏيئي آيو آهيان.“

”پوءِ.“ هن بي دليءَ سان پڇيو.

”نوڪريءَ ڏيڻ جو واعدو ڪيو اٿائون.“

”هون.“ هن منجهند جو ان ڳالهہ ۾، جيڪا دلچسپي ورتي هئي،سا ختم ٿي ويئي هيس.

”سچ تمنا. نوڪري ڏيڻ جو اعدو ڪيو اٿائون. مئنيجنگ ڊائريڪٽر پاڻ واعدو ڪيو آهي.“

”ڪنهن جي سفارش ڪٺي ويو هئين.“

”ڪنهن جي بہ نہ. پاڻ ڪي تہ آفيس جو چوڪيدار بہ نہ سڃاڻيندو آهي.“

”سفارش کان سواءِ نوڪري نہ ملندءِ.“

”ملندي، تمنا ملندي.“ هڪدم چيو. ”مئنيجنگ ڊائريڪٽر خود مون سان واعدو ڪيو آهي.“

”اهڙا واعدا الاءِ ڪيترن سان ڪيا هوندائين.“

”مون فرشتو ڏٺو تہ ناهي، پر فرشتن جي بدني بناوت جي باري ۾ جيڪي ڪجهہ ٻڌو اٿم، مئنيجنگ ڊائريڪٽر انهن جي نقشن عين مطابق هو.“ چيم، 'هاڻي تون ئي ٻڌاءِ، تہ فرشتو ڪيئن پنهنجي واعدي تان ڦري ويندو.“

تمنا اٿاهہ مايوسيءَ وچان چيو. ”اڄڪلهہ نوڪرين لاءِ اميدوارن جي ياقت ۽ قابليت جي ڇنڊڇاڻ نہ ٿيندي آهي. اڄڪلهہ ڇنڊڇاڻ ٿيندي آهي، ميدوارن جي سفارش ڪندڙن جي وچ ۾.“

ويٽر چانهہ کڻي آيو.

تمنا چانهہ جو ڪوپ ٺاهي منهنجي اڳيان رکيو. سپ سپ ڪري چانهہ بيئڻ لڳاسين. منهن وٽان ويرا ڳ جا پاڇا موٽڻ لڳس. بيچين اکيون مائيون ٿي يس. ڄڻ ڪو طوفان آيو هو. گذريو ويو. چيائين، ”مون کي بہ محسوس پيو

ٿئي، تہ توکي سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ملي ويندي ۽ پوءِ اسان جي ڪسمپرسيءَ جو دؤر ختم ٿيندو.“

”ها تمنا.“ وراڻيم، ”فرشتو پنهنجو واعدو ضرور نڀائيندو ۽ هونءَ بہ اسان کي نااميد ٿيڻ نہ گهرجي.“

تمنا خاموش رهي، سوچيندي رهي.

چانهہ پي، تمنا پڇيو، ”سگريٽ ڪمپنيءَ وارا پگهار ڪيترو ڏيندءِ.“ چيم، ”اڍائي سؤ رپيا.“

”اڍائي سؤ رپيا!“ تمنا جو چهرو ٻهڪڻ لڳو، ”اسان لاءِ ڪافي آهن.“

مان ڪنهن اسڪول ۾ پڙهائي ڏيڊ بہ سؤ رپيا ڪمائي وٺنديس. واندڪائيءَ ۾ پرت ڪنديس، ڪپڙا سبنديس، محنت ۾ ڪهڙو عيب.“

”ها، محنت ۾ ڪهڙو عيب.“ چيم، ”پوءِ اسان پنهنجن ٻارن ۽ ڀينرن کي پبلڪ اسڪولن ۾ پڙهائينداسين. ڪين سٺا ڪپڙا پارائينداسين ۽ صحت بخش غذا کارائينداسين.“

”۽ پوءِ تون انگريزيءَ ۾ ايم اي بہ ڪجانءِ، شامون.“

”ها، ۽ تون بہ ايڪسٽرنل اميدوار ٿي گريجوئيشن ڪري ڇڏجانءِ.“

”۽ ڪجهہ بچت ڪري پوءِ راجا جي پاءَ کي پوليو ويڪسين جون سُيون بہ وٺي ڏينداسين.“

”۽ تمنا.“

”جي.“

”مون ڏانهن ڏس، منهنجي اکين ۾ ڏس.“

”ڇئہ.“

”چوان.“

”ها چئہ.“

”جيئن ئي مون کي سگريٽ ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ملي ويندي، پاڻ شادي ڪنداسين.“

تمنا شرمائجي ويئي. سندس خشڪ چپن تي مرڪ ڦهلجي ويئي. ڪنڌ جهڪائي ڇڏيائين. ساڙهيءَ جي ڪُنڊ کي آڱرين ۾ مهٽڻ لڳي.

چيم، ”هيترا سارا سال گذري ويا، پر مون کي محبت جو اظهار ڪرڻ نہ آيو.“

پوءِ خاموشيءَ جو مختصر وقفو آيو. جنهن ۾ اسان ٻئي خاموش رهياسين. سوچيندا رهياسين. ڪجهه دير کان پوءِ تمنا واچ ۾ وقت ڏٺو. وڏيءَ مشڪل سان، ٻيٽ ڏيئي چيائين، ”هلئون؟“ مان اُٿي بيٺس.

وڪٽوريا روڊ جي وراڪي تائين، اسان ٻنهي منجهان ڪنهن نه ڳالهايو. وراڪي وٽ ڪانئس پڇيم، ”جنرل مئنيجر ايندءِ ڇا.“

تمنا غمگين نگاهن سان مون ڏانهن ڏٺو چيائين، ”نه.“

”اسسٽنٽ مئنيجر؟“

”نه. جنرل مئنيجر جو دوست آهي.“

”پوءِ ڪيئن سڃاڻيندئينس.“

”جنرل مئنيجر جي ڪار ۾ ايندو.“ تمنا جو آواز ڀرجي ويو. وڪ وچڙڻ لڳس. ساڙهيءَ جو پلئه ڪرڻ لڳس. ڪنبندڙ آواز ۾ التجا ڪيائين، ”ڪجهه نه پڇ. خدا جي واسطي ڪجهه نه پڇ. شامون.“

وراڪي کان اڳيرو هلي ڏٺوسين، ته جنرل مئنيجر جي شورليٽ امپالا ڪار ريڪس سئنيما جي ٻاهران بيٺي هئي. اسان ٻنهي جا پير فٽ پاٿي کي چنبڙي پيا. ٻنهي هڪ ٻئي ڏانهن منهن ورائي ڏٺوسين. سڪرات ايندي، پر ان گهڙيءَ کان ڪڙي نه هوندي. قيامت ايندي پر ان منظر کان وڌيڪ عذاب نه ڏيندي. تمنا کي چيم، ”تون اڳتي وڌي وڃ. تمنا. مان زهر جو ڍڪ پري وٺندس.“

تمنا ڪنڌ جهڪائي اڳتي وڌي ويئي.

ايئن ڄاتم، ڄڻ منهنجيءَ رڳ رڳ مان ٻهر جون تاريون ڦٽي نڪرنديون. ايئن به ڀانيم ته، ڪو ٻرندڙ جبل ڦاٽو هوندو، ته ان جو لاوو منهنجي هنيانءَ مان وهي نڪرندو. ڪٿي ڪنهن ٻيلي ۾ باهه لڳي هوندي، ته مورن جي دانهن منهنجيءَ دل کي چيري نڪرندي. ڪٿي ڪو روح رونو هوندو، ته ان روح جا لڙڪ منهنجين اکين مان وهي نڪرندا.

منهنجو وجود پچرندو رهيو. سڙندو رهيو. اميدن جي خاڪ زمين کان آسمان تائين اُڏامڻ لڳي، دل جي دنيا ڀسم ٿيندي ويئي.

تمنا جڏهن جنرل مئنيجر جي ڪار وٽ پهتي، تڏهن ڊرائيور ادب سان موٽر جو پويون در کوليو.

موٽر مان هڪ ٻندرو ۽ ٽلهو شخص ٻاهر نڪري آيو. هو ڪشميري

صوفن جهڙو ٻاڙهو ۽ ٿِڪڙ وٿان گنجو هو. تمنا کي ڏسي سندس چپن تي معصوم ٻارن جهڙي مرڪ ڦهلجي ويئي، ان وقت هو فرشتن جهڙو نظر اچي رهيو هو.

هو سگريٽ ڪمپنيءَ جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر هو.

ڇنڇر جو ڏينهن سڙي ويو. دونهون سانجهي بڻجي هر طرف پکڙجي ويو ۽ آچر جي رات رک تي اُڏامڻ لڳي.

مون ٻئي مٺيون فٽ پاٿ جي لوهي ريلنگ ۾ وجهي ڇڏيون ۽ منهن ٻانهن تي رکي اکيون بند ڪري ڇڏيون.

***

مرڻ کان اڳ، مرڻ کان پوءِ

هڪ انسان مري ويو ۽ ٻيا انسان کيس دفن ڪرڻ لاءِ کنيو ٿي ويا.

جنازي سان گڏ ڪافي انسان هئا. ڪي ننڍا ڪي وڏا. ڪي ٻيرو، ڪي پوڙها، سيني جا ڪنڌ جهڪيل هئا. جن ڪي روئڻ نٿي آيو، جاٽي واٽي رومال نڪ تي رکيا هئا. هڪڙن ڪلها ٿي ڏنا ۽ ٻين پنهنجي واري جو انتظار پي ڪيو. جن جنازي کي ڪافي ڪلها ڏنا هئا، سي ننڍين ننڍين ٽولين ۾ ورهائجي ويا هئا. ڪجهه اهڙا به هئا، جي يا ته اڪيلا هلي رهيا هئا يا ساٿن ڪو دوست هو.

به انسان، جن جي عمر چاليهن کان مٿي ٿي ڏٺي، پاڻ ۾ آهستي ڳالهيون ڪري رهيا هئا.

"اي مامد! يار دفن دُعا ۾ ڪيتري دير لڳندي؟"

"ٻه ڪلاڪ ته پن لڳندا."

”ٻوڪلاڪ! ٻوڪلاڪ ۾ ته اڪي باجار جو ڪانو ڪراب تي ويندو، ڪُرو؟“

”پن قبرستان هلڻ جو ڪھڙو جرور آئي. ڦڙتي ڪاٿون؟“

”ڪپاس جي بوجار ۾، ته هميش وڳڙوري ٿو.“

”ڦڙتي عجيج پائي.“

۽ هو ٻئي ڪپھ جي بازار ۾ ستو هٽڻ لاءِ پاسي واري گھٽي ۾ کسڪي ويا.

جنازو انسانن جي ڪلهن تي سفر ڪندي، قبرستان ڏانهن وڌي رهيو هو. هڪ ٽولي، جيڪا جنازي کان ڪجھ پرڀرو هئي، تنهن ۾ ڪنهن ڳوڙهي مسئلي تي بحث هلي رهيو هو.

”جنهن کي سڪرات جي سختي ٿيندي آهي، تنهنجا گناهه هن جهان ۾ ڌوپجي ويندا آهن.“

”ويچاري کي به ڏاڍا سڪرات هلي هئي.“

”نيڪ بخت هو. قبر جي عذاب کان ڇٽي ويو.“

”قبر ۾ عذاب ملندو آهي ڇا؟“ هڪ نوجوان پڇيو.

”ها.“

”پر مرده جسم کي عذاب جي ڪيئن خبر پوندي؟“

”الله جي ڳجھه ۾ هٿ نه وجھه.“

”پلا سيني کي قبر جو عذاب سهڻو آهي؟“

”ها، هر مؤمن تي اُهو اچڻو آهي.“

”۽ سائين، جن جا جسم باهه ۾ سڙي ويندا آهن ۽ اُهي مؤمن جي پاڻيءَ ۾ ٻڏي مرندا آهن، تن کان ڪھڙي قبر حساب وٺندي؟“

ملان چڙ مان چيو، ”تون ڪاليجي ٿو لڳين. توسان ڳالهائڻ، شيطان سان هم ڪلام ٿيڻو آهي. لاحول ولا....“

ان ٽوليءَ کان ڪجھه پوئتي تي انسان پاڻ ۾ ڳالهيون ڪري رهيا هئا.

”لوڙي مئو.“

”ها، به ڏينهن سڪرات ۾ ڇيچلايائين.“

”سڄي عمر ڪم به ته جڏا ڪيا هئائين.“

”مڙس شوقين هو. پوتار، ٽي شاديون ڪيائون ۽ ست ڪشمير جون خانه بدوش ڇوڪريون به خريد ڪيائين.“

”اسلام ۾ پانهين رکڻ جي اجازت آهي.“

”ڪونهي.“

”آهي.“

”پر ٻانهين مان ڪمائڻ جي اجازت ڪونهي.“

”پيشو ڪرائيندو هون ڇا؟“

”ٻو نہ تہ! وڏي رهائيءَ وارو مڙس هو پوتار.“

”وڏا وڏا پوليس آفيسر ۽ ڪامورا وٽس سلامي هئا.“

”استغفرالله.“

”لوڙي مئو.“

هڪ ڪراڙو جنازي کي ڪلهو ڏيئي موٽيو ۽ ٻئي ڪراڙي کي چيائين:

”واهہ جو شريف انسان هو.“

”ساراهہ تہ ڏاڍي هئس.“

”ستن بيواهہ عورتن کي خرچ پکو ڏيئي، سڄي عمر سندن عزت ۽ عصمت جي حفاظت ڪيائين.“

”خيرات بہ دل کولي ڪندو هو.“

”۽ ٽي حج بہ ڪيائين.“

”الله جا نيڪ ٻانها هن جهان ۾ ئي پنهنجي لاءِ جنت الفردوس ۾ جاءِ محفوظ ڪرائي ڇڏيندا آهن.“

هڪ مزدور وڪ وڌائي اڳتي آيو ۽ پڇيائين:

”۽ اُهي انسان ڪيڏانهن وڃن، جن کان غربت هن جهان ۾ جهوپڙيءَ بہ ڦري ورتي آهي ۽ ڪنگلائيءَ ڪري آخرت ۾ بہ جاءِ محفوظ ڪرائي نہ سگهيا آهن؟“

ٻنهي ڪراڙن، مزدور ڏانهن گهور ڪري نهاريو. هڪڙي ڪراڙي پنهنجي عينڪ جا شيشا اُگهندي چيو ”تون، غير ملڪي جاسوس ٿو ڏسجين.“

ہہ شخص، جن کي ڪاڌيءَ هيٺان، چربي پريل گوشت جي ٻي ڪاڏي بہ هئي ۽ سندن پيٽ بيحد ٻاهر نڪتل هئا، سي سيني ڪان پنتي هئا. پنتي ان ڪري هئا، جو سگريٽ ٿي ڇڪيائون.

”هن ميان کي بہ اڄ مرڻو هو. آچر جو سڄو پروگرام چوپٽ ڪري ڇڏيائين.“

ٻنهي مان جيڪو وڏيڪ ٺلهو هو. تنهن چيو اڄ پهاڙي شهزادو ضرور کٽي ها."

"ٽي ٽين ريس ۾ دليپ ڪمار ضرور جيتي ها."

"دليپ ڪمار آهي ڪنهن جو؟"

"هو آهي نه پنهنجي دادا ڀائي پستول والا. جيڪو هندستان ۾ مارا ماريءَ جون فلمون ٺاهيندو هو. تنهنجو گهوڙو آهي."

"اڇا اڇا. سمجهيم. هي ساڳيو گهوڙو آهي، جيڪو سيٺ ڪريم کان هڪ لک ڏهه هزار رپين ۾ ورتو هئائين."

"بلڪل اڳ راجڪمار نالو هئس، پر دادا ڀائيءَ ڦيرائي دليپ ڪمار رکيو اٿس."

هڪ ٿلهي سگريٽ جي رک چنڊبيندي چيو. "پاڻ ڪمبخت مري ويو پر هزارن جو نقصان اسان کي سهڻو پيو."

"ديسي ماڻهو جيئندي به بار، مرندي به بار. Bloody Fool."

ڪجهه پرڀرو هڪ نوجوان ٻئي جي ڪن ۾ چيو "هي ٻئي ٿلها ميت واري جا گهرا دوست آهن." "سچ؟"

"ها ٻه ٽئي ڄڻا هاشم ڪٽيءَ سان سمگلنگ ڪندا هئا."

"هي ميت وارو به."

"ها. اول ڪڙڪُو هوندو هو. پوءِ خوب ڪمايائين."

"تون ڇگيءَ طرح سڃاڻينس ڇا؟"

"ها مرڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ، مون پٺهنس کي چاقو هٽڻ جي ڌمڪي ڏيئي ڪائنس پئسا ڦريا هئا."

"پئسن جي معاملي ۾ ڪيٻائيندو ته نه هوا!"

"ڪنجوس هو يهودين جهڙو. جيستائين چاقو نه ڏسندو هو پائي به نه ڪڍندو هو."

"پر خيرات به ڏاڍي ڪندو هو."

"شراب جي سمگلنگ مان ڪمايل پئسي جي چوٿين پتي الله جي نالي ڏيئي ڇڏيندو هو."

پريان هڪ ڄڻو بيحد غمگين ٿي ڏٺو. اکين ۾ لڙڪ هئس، اداسي سندس چهري مان بکي رهي هئي. ايترو رنج ۽ الم ڏسي. ڪنهن ازراهه همدردي

سندس ڪلهي تي هٿ رکندي پڇيو:

”ڏاڍو غمگين ٿو ڏسجين؟“

”هن جواب نه ڏنو. فقط ڪنڌ جهڪائي ڇڏيائين.

”تنهنجو پياءُ هو ڇا؟“

”نه.“

”دوست؟“

”نه.“

”پلا ويجهو عزيز؟“

”نه.“

”ته پوءِ ايڏو ڏک ڇو ڪيو اٿئي؟“

”اسان غريبن جو اجهو هو. هميشه اسان جي سار سنڀال لهندو هو.“

هڪ ٽولي، جا ميت کان ڪجهه اڳيرو هئي، تنهن ۾ مختلف قسم جي گفتگو هلي رهي هئي.

”هئه هئه، ڪجهه نه ڪيو سين.“

”هيءُ دولت، هي جايون، هي نالو، هي ناموس سڀ بيڪار آهي.“

”سڄي عمر جهيڙن جهٽن ۾ وڃائي ڇڏيسين.“

”سيني کي ادا مرڻ متين هيٺ آخري آرام ڪرڻو آهي.“

”آخري سفر ته هر ڪو ڪندو.“

هڪ مسڪين اکيون اُگهندي چيو ”پر مان مرڻ کان اڳ هڪ چڪن تڪو کائڻ چاهيان ٿو ۽ هوائي جهاز ۾ چڙهڻ چاهيان ٿو.“

جنازي سان گڏوگڏ، مرحوم جو نوجوان فرزند ڪنڌ جهڪائي، ڳورن قدمن سان هلي رهيو هو. ڪيس نئين ڪاري شيرواني پاتل هئي، جا خاص الميه موقعي لاءِ هڪ مشهور درزيءَ کان سبائي هئائين. اکين کي اونهو ڪرڻ لاءِ پنبڻين کي ڪجل سان ڪارو ڪيو هئائين. هٿ ۾ رومال هئس، جنهن ۾ امونيا جا ڪجهه قطرا ۽ يوڪيلپٽس جي تيل جا ڪجهه ڦڙا پيل هئا. اکين مان لڙڪن جي ڌار پيي وهيس.

هڪ فقير وڏي اچي چيس، ”سائين! مرحوم جو هڪ وڳو مون کي به ڏجانءِ. محتاج آهيان، ننگو آهيان.“

”نه، سڀ ڪپڙا مولوي صاحب کي ملندا.“

"مولوي صاحب وٽ اڳ ئي ڪوڙ ڪپڙا آهن. اجهو ڪالهه به هڪ ميت جا ڪپڙا مليا اٿس. اجايو وڪٽي چڏيندو."

"بڪواس بند ڪر." نوجوان ڪيس دڙڪو ڏنو.

"چڱو پلا. ختمي جي ماني وٺڻ اچان؟"

"ختمي جي ماني شاهه صاحب جي گهر ويندي."

"شاهه صاحب وٽ هوئڻ ئي ڏهه مانين جا ايندا آهن. اجايو ڪتن کي کارائي چڏيندو. سائين، منهنجا پار بکيا آهن."

"سيدن کان ته مٿي ناهن."

فقير جواب ٻڌي، ڪنڌ لتڪائي هڪ طرف هليو ويو.

جنازو ٻين انسان جي ڪلهن تي سفر ڪندو، قبرستان وٽ اچي پهتو. مرحوم جي نوجوان فرزند حقارت مان لاتعداد قبرن ڏانهن ڏسندي، ذري گهٽ رڙ ڪئي، "اڙي هي ڇا!"

ڪنهن وراڻيو "هي قبرستان آهي."

"هي ته ميوا شاهه قبرستان آهي." نوجوان جي نفرت بدستور جاري رهي.

"پر قبرستان ته آهي."

"نه، هتي عام رواجي ماڻهن کي پوربو آهي." نوجوان هيڏانهن هوڏانهن نهاريندي چيو. "اسان سيٺ بابا کي ڪوآپريٽو قبرستان Eternal ۾ ٻين ماڻهن سان گڏ دفن ڪنداسين."

ٻيا انسان افراتفريءَ ۾ هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳا. قبرستان جي ٻئي طرف، جتي هڪ مضبوط پت ڏنل هئي، ڪنهن رڙ ڪندي چيو، "سائين هيڏانهن هن طرف کان اچو. اهو ته ميوا شاهه قبرستان آهي. Eternal هن طرف آهي. ها، ان رستي کان اچو."

جنازي کي ٻئي رستي کان ڪوآپريٽو Co_Operative قبرستان ۾ آندو ويو. قبر اڳ ئي کوٽيل هئي. قبرون ترتيب ۾ قطار در قطار هيون. ميوا شاهه جي قبرستان وانگر ڇڙوڇڙ نه هيون.

ريتون رسمون پوريون ڪري، لاش قبر ۾ لاٿو ويو. ٿوريءَ دير ۾ لاش مٽيءَ جي مٽن هيٺان دفن ٿي ويو. مرحوم جي فرزند قبر کوٽيندڙ جي تريءَ تي ڏهه رپيا رکيا. هن پگر اُگهندي چيو:

"سائين گهٽ آهن."

”بس اٿئي.“

”ٻن رپين جو ته حق لهڻيم.“

”شهر ۾ جيڪي مزدور جايون ٺاهيندا آهن، تن کي اسان سڄي ڏينهن جا ٽي رپيا ڏيندا آهيون.[1]

”سائين، جاين ۾ توهان رهندا آهيو نه. هي قبرستان آهي.“ هجوم مان ڪنهن هلڪو ٽهڪ ڏنو.

”پر تڏهن به قبر کوٽڻ لاءِ ٻارهن رپيا وڏيڪ آهن.“

”سائين مشڪل سان ته ڪو سخي بابا مري ٿو. ٻارهن رپيا منهنجو حق آهي.“

”سخي بابا مري ويو.“ نوجوان رڙ ڪندي چيو.

مزدور پنهنجي ڪپڙن تان دز ڇنڊيندي چيو. ”تون ڪنجوس آهين ڇا؟“

مرحوم جو پٽ باهه ٿي ويو. ڪاوڙ منجهان وراڻيائين، ”پئسو منهنجي هٿ جي مَرُ آهي. مان هن قبر تي مقبرو اڏائيندس.“

قبر کوٽيندڙ کي ٻه رپيا نه مليا ۽ هو ڪلهي تي ٽيڪم رکي هڪ طرف هليو ويو. ٻيا انسان، هڪ انسان کي دفن ڪري، مٿس فاتحه پڙهي موٽي ويا.

***

---

[1] هيءَ انهن ڏينهن جي ڪهاڻي آهي، جڏهن سونَ جي هڪ تولي جي قيمت هڪ سؤ رپيا هئي.

عشق

چانھہ جي ڪپ ۾ ڪنڊ ملائيندي، ھن اوچتو ڪنڌ کڻي مون ڏانھن ڏٺو.
لپ اسٽڪ لڳل چپن تي مرڪ تري آيس. منھنجين اکين ۾ اکيون وجھندي
چيائين، ”تون منھنجو پنجاھون عاشق آھين.“

کلي پيم. چيم، ”۽ تون ايڪونجاھين ڇوڪري آھين، جنھن سان مان
پنھنجي زندگيءَ جو ايڪونجاھون عشق ڪري رھيو آھيان.“

ٺهڪ نڪري ويس. چيائين، ”وڏو پلستر آھين.“

”مھرباني.“ چانھہ جو ڪوپ کڻي سپ پريم.

پڇيائين، ”تون مون کي ڇوڪري ٺو سمجھين؟“

ورائي پڇيومانس، ”ڪو اعتراض اٿئي؟“

ھن جواب نہ ڏنو. چپن تائين آندل ڪوپ، چپن وٽ جھلي ڇڏيائين.
منھن تان مرڪ غائب ٿي ويس. مسڪارا لڳل اکين جي جوت جھڪي ٿي

ويس. منهنجي سامهون هوندي به، هوءَ مون کي پاڻ کان پري پري نظر آئي.

”صنم.“ کيس سڏ ڪيم.

اکين ۾ جوت ۽ منهن تي مرڪ موٽي آيس. چپن وٽ جهڪيل ڪوپ مان سپ پري ورتائين.

”صنم.“ اُٿڻ وچان چيم. ”صنم! ايئن چو ٿيندو آهي.“

غمناڪ مرڪ سان پڇيائين، ”ڇا ٿيندو آهي؟“

وراڻيم. ”منهنجي ڪنهن جملي تي، تون منهنجي سامهون هوندي به مون کان پري پري ٿي ويندي آهين. گم ٿي ويندي آهين ۽ پوءِ مون کي ايئن محسوس ٿيندو آهي، تنهنجي ۽ منهنجي وچ ۾ جڻ ڌرتيءَ ۽ آسمان جيڏي وڇوٽي آهي.“

مرڪ مان غم جي جهلڪ غائب ٿي ويس. چانهه جي سپ پرڻ ۽ ٽڏي ساهه کڻڻ کان پوءِ پڇيائين، ”خبر اٿئي، منهنجي عمر ڪيتري آهي؟“

”ها.“ هوءَ منهنجو سوال لنوائي وئي. چيم، ”ها، مون کي خبر آهي.“

”ڪيتري هوندي؟“

”سورهن سال.“

”مان توکي سورهن سالن جي ٿي لڳان!“

”سورهن سالن جي هئڻ ۽ لڳڻ ۾ فرق آهي.“ چيم، ”دنيا جي ڪا به عورت سورهن سالن کان وڏي نه ٿيندي آهي. سورهن سالن جي هوندي ئي پوڙهي ڪک ٿي ويندي آهي ۽ پوءِ جڏهن دنيا مان ڪوچ ڪندي آهي، تڏهن به سورهن سالن جي هوندي آهي.“

کلي پيئي، پڇيائين، ”پنهنجي نانيءَ جو ذڪر ته نه پيو ڪرين؟“

سندس ڪارين ڪجلين اکين ۾ ڏسندي وراڻيم. ”تنهنجي نانيءَ جو ذڪر پيو ڪريان.“

هوءَ ڪجهه دير تائين کلندي رهي. هوٽل ۾ ويٽل ڪجهه ماڻهن منهن ورائي اسان ڏانهن ڏٺو.

صنم کي چيم، ”جيڪڏهن ايئن ئي کلندي رهينءَ، ته پوءِ پنهنجي ايڪونجاهين، ٻاونجاهين ۽ ٽيونجاهين عاشق پيدا ٿيڻ ۾ دير نه لڳندي.“

کانئس ٽهڪ نڪري ويو.

چيم، ”مان تنهنجي روئڻ جو بندوبست ڪريان ٿو.“

مون، پريان بيئل بيري کي بل آڻڻ لاءِ اشارو ڪيو.

بيرو بل کڻي آيو.

بل صنم کي ڏيندي چيم، ”ڏهه رپيا ڏينس. اٺ رپيا اسي پئسا چانهه ۽ چڪن سينڊوچز جا ۽ هڪ رپيو ويهه پئسا بيري صاحب جو ٽِپ.“

صنم گهور وجهي مون ڏانهن نهاريو. ڏهه رپئي جو نوٽ پرس مان ڪڍي بل تي رکيائين. بيرو جڏهن بل ۽ ڏهين رپئي جو نوٽ کڻي هليو ويو، تڏهن صنم چيو، ”وڏو ڪو بيحياءُ آهين. تنهنجي نوڪري جي پهرين سالگرهه جي ڏينهن بل مون کان ڀرايو اٿئي!“

اٿندي چيم، ”توکي ياد رکڻ گهرجي، ته تون ايڪونجاهين ڇوڪري آهين، جنهن سان مان پنهنجي زندگيءَ جو ايڪونجاهون عشق ڪري رهيو آهيان.“

ساڙهي سنڀالي اٿي بيٺي. ٽيبل تان پرس کڻندي چيائين، ”تون پلسترن جو به بابو آهين.“

هوٽل مان ٻاهر نڪرندي چيم، ”توکي معلوم هئڻ گهرجي، صنم بيبي. ته منهنجي کيسي ۾ ڪل پنج رپيا باقي آهن ۽ بدبخت مهيني ختم ٿيڻ ۾ اڃا پورا اڏهه ڏينهن پيا آهن.“

هوءَ هوٽل جي ٻاهرين در وٽ بيهي رهي. منهن تان مرڪ غائب ٿي ويس. هوءَ ٽِڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي.

”گهٻراءِ نه.“ چيم، ”مان توکان قرض نه گهرندس.“

نه مون مان اک ڪڍيائين ۽ نه ٿي هلڻ لاءِ وک وڌايائين. منهنجي سامهون هوندي به هوءَ مون کي پاڻ کان پري پري محسوس ٿيڻ لڳي.

ڪيس سڏ ڪيم، ”صنم.“

چپن تي مرڪ موٽي ته آيس، پر اُداس! اکين جي جوت جاڳي ته پيس، پر اجهايل اُجهايل! پڇيائين، ”مهيني جا ڏيهه ڏينهن پنجن رپين مان ڪيئن ڪڍندين؟“

”صنم.“ چيو ”تون ڪڏهن ڪڏهن ڪيڏانهن هلي ويندي آهين؟ منهنجي سامهون هوندي به مون کان پري پري ٿي ويندي آهين. تون ايئن ڇو ڪندي آهين؟“

صنم چيو ”اهو منهنجي سوال جو جواب ته ناهي.“

دل تي بوجھ محسوس ڪيم. تہ چيم، ”تون وڏي استاد آهين. سوالن ٽارڻ جي ماهر آهين.“

هوءَ کلي پيئي. چيائين، ”توکي ياد رکڻ گهرجي، تہ تون منهنجي پنجاهون عاشق آهين.“

ڪجھ ڪجھ کهري لهجي ۾ چيم، ”توکي بہ ياد رکڻ گهرجي، تہ تون ايڪونجاهين ڇوڪري آهين، جنهن سان مان پنهنجي زندگيءَ جو ايڪونجاهون عشق ڪري رهيو آهيان.“

هوءَ اوپرو ٺهڪ ڏيئي کلي پيئي، پوءِ پل ۾ گنڀير ٿي ويئي. ريڪس سئنيما ڏانهن ڦرندي پڇيائين، ”پنجن رپين مان ڏھ ڏينهن ڪيئن ڪڍندين؟“

”سياڻي امان کي پنجين رپين جي دوا وٺي ڏيندس.“ چيم ۽ ان کان پوءِ مسلمان پريس ۾ رات جو ڪمپازيٽري ڪندس.“

اکين تي ڇپر جُهڪي آيس. ڪجھ نہ چيائين ماٺ ميٺ ۾ ڪنڌ جهڪائي هلندي رهي.

مون الائي ڇو ۽ الائي ڪيئن صنم جي دل ۾ پنهنجي لاءِ درد محسوس ڪيو. پر مون نہ ٿي چاهيو، تہ هوءَ مون لاءِ دل ۾ درد محسوس ڪري، مون چاهيو ٿي، تہ هوءَ کلندي رهي، سدائين مرڪندي رهي. تڏهن چيم، ”مان ڪيترائي ڪم ڪري چاڻان صنم. جهڙوڪ: موٽرن جا گهب ڪيڙڻ، سائيڪلن جا پنڪچر ڳنڍڻ، بيراگيري ۽ ڪمپازيٽري مطلب تہ ٻن ڪمن: داداگيريءَ ۽ چمچاگيريءَ کان سواءِ دنيا جا ذري گهٽ سمورا ڪم ڪري ويندو آهيان. مان ماني بہ سڄي پچائي ڄاڻان. جيڪا بدنصيب ڇوڪري مون سان شادي ڪندي، سا هر طرح جو ڏک ڏسندي، پر مانيءَ جي معاملي ۾ خوش رهندي.“

هن تڏهن بہ نہ ڳالهايو. خاموش، ماٺ ميٺ ۾ ڪنڌ هيٺ ڪري هلندي رهي. کيس ٻڌايم، ”اڄ رات ڪنهن ڪتاب يا رسالي جا پنج صفحا ڪمپوز ڪري وٺندس ۽ ڏھ. پندرهن رپيا ڪمائي وٺندس، سياڻي جي چانھ لڳي.“

هن جواب نہ ڏنو ۽ نہ ئي منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. منهنجي ويجهو هوندي بہ، هوءَ مون کي پاڻ کان پري پري محسوس ٿيڻ لڳي. ڪيڏانهن گم ٿي ويئي. اهڙي ڪيفيت ۾ هوءَ اها نہ رهندي هئي، بدلجي ويندي هئي. اوپري اوپري ٿي پوندي هئي.

مون اڪثر صنم جي ان ڪيفيت متعلق سوچيو هو جنهن ۾ هو مون کان ڇڇي ڏار ٿي ويندي هئي، پر مون کي ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيو هو. آفيس جي ڪجهه ساٿين جو خيال هو ته هوءَ جيئن ته آڙيڪاپ قسم جي عورت هئي، تنهن ڪري اُها ڪيفيت سندس دلربا ادائن ۾ شامل هئي. پر مون سندن هلڪڙيءَ ۽ سطحي راءِ سان ڪڏهن به اتفاق نه ڪيو. هڪ دفعي هنن مان ڪنهن سڙي ڪامي چيو به هو "پٽ نئون نئون ڦاٿو آهين. اجا ڦٿڪڻ واري منزل کان پري آهين، تڏهن ته اسان جي ڳالهه تي اعتبار نٿو ڪرين."

انهن ڏينهن مان ايم اي ڪرڻ ۽ ٽي سال بيروزگار رهڻ کان پوءِ پنهنجي پاڙي جي نامي گرامي چور جي سفارش سان سگما انشورنس ڪمپنيءَ ۾ "اسسٽنٽ ٽو دي اسسٽنٽ ايڊورٽائيزنگ مئنيجر" لڳو هوس. اهو چور بي. ڊي يعني بيسڪ ڊيموڪريٽ، يعني ايوب خان واري بنيادي جمهوريت جو ميمبر هو. بهر حال ويچاري مون کي نوڪري ڏياري ڇڏي. پگهار ايتري ملندي هئي، جو مهيني جا پويان ڏهه ڏينهن ڪمپازيٽري ڪرڻي پوندي هئي.

صنم، ساڳي انشورنس ڪمپنيءَ ۾ جنرل مئنيجر جي سيڪريٽري هوندي هئي. پگهار مون کان پنجوڻي کڻندي هئي. منهنجي اچڻ کان ذري گهٽ ڏهه سال اڳ ڪمپنيءَ ۾ ٽائپيسٽ ٿي لڳي هئي ۽ ڏهن سالن جي عرصي ۾ ترقي ڪري جنرل مئنيجر جي سيڪريٽري ٿي ويئي هئي.

مون کيس آفيس ۾ پريان پريان ڏٺو هو. هوءَ بيحد شاناٽي، ڳنڀير ۽ سهڻي هئي. بنا ڪنهن وڏاءَ جي، هوءَ انهن عورتن مان هئي، جن جي قرب لاءِ مرد تخت ڇڏيندا آهن، رڻن جا راهي ٿيندا آهن، بنواس جو ويراڳ وٺندا آهن ۽ آپگهات ڪندا آهن!

پوءِ هڪڙي ڏينهن، لفٽ ۾ آفيس جي ڇهين ماڙ ڏانهن ويندي، مون کيس ويجهڙائيءَ کان ڏٺو. لفٽ ۾ اسين ٻئي اڪيلا هئاسين. تڏهن مون کي احمقن وارو فلمي خيال ذهن ۾ جاڳي اٿيو هو ته لفٽ جيڪر خراب ٿي پوي ۽ پوءِ ڪڏهن به هلي نه سگهي. صدين تائين، زمان ۽ مڪان جي بندش کان آزاد بيٺي هجي!

ڇهين ماڙ تي اول هوءَ لفٽ مان ٻاهر نڪتي هئي ۽ پوءِ مان. هوءَ لفٽ مان نڪرڻ کان پوءِ ورانڊي ۾ بيهي رهي هئي. مان جڏهن سندس پرسان لنگهيو هوس، تڏهن هن مون کي ڪجهه ڪجهه کهري لهجي ۾ سڏ ڪندي انگريزيءَ

۾ چيو هو "ڳالهه ڪر."
مان ٻيهي رهيو هوس.
هوءَ وڏي اچي، منهنجي سامهون ٻيٺي هئي. انگريزيءَ ۾ چيو هئائين، "ايئن برابر آهي تہ پاڪستان ۾ اجا تائين تيل نہ لڌو آهي، پر ان تيل جو مٿي ۾ وجهڻ واري تيل ۽ قٽيءَ سان ڪو بہ تعلق نہ آهي."
مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو هو. هٿ وارڻ تائين ڪجهي ويو هو. تڏهن مون کي ياد آيو هو تہ مسلمان پريس مان رات پالي ڪري، سڌو آفيس هليو آيو هوس.
هٿ سان نرڙ تان وار پري ڪندي ڪائنس پڇيو هو، "تون جنرل مئنيجر جي سيڪريٽري آهين نہ؟"
نرڙ ۾ گهنڊ پئجي ويو هوس. ڪجهہ کهري لهجي ۾ پڇيو هئائين، "ڇا مطلب!"
"تنهنجو ڏوهہ ڪونهي." چيو هو "اسان جي ملڪ ۾ ماڻهو نہ پر ڪرسيون ڳالهائينديون آهن."
مون محسوس ڪيو هو تہ منهنجي ڳالهہ تي جڻ ڪيس اچرج لڳو هو. پوءِ پنهنجي ڳالهہ رکڻ خاطر چيو هئائين، "تنهنجا ڪپڙا بہ هڪ بزنس فرم جي مطابق نہ آهن."
"پهرين پگهار وٺڻ شرط سڌو جهوني مارڪيٽ ويندس ۽ مٿل انگريزن جا سوٽ وٺي ايندس." ڪيس ڪتو جواب ڏيندي چيو هوم، "توکي خبر هئڻ گهرجي، تہ مان ڪڏهن رات پاليون ڪندو آهيان ۽ جڏهن دير ٿي ويندي آهي، تڏهن اتان سڌو آفيس هليو ايندو آهيان."
منهنجي جواب تي ڪيس ڪاوڙ نہ آئي هئي. هن عجب وچان مون ڏانهن ڏٺو هو. مان ڪيس پٺي ڏئي هليو ويو هوس.
۽ پوءِ، انهن ئي ڏينهن ۾، جنرل مئنيجر جو حڪم ٻڌائڻ لاءِ هن مون کي پنهنجي ڪمري ۾ سڏايو هو. جنرل مئنيجر پاران لکت ۾ مون کي وارننگ ڏيندي چيو هئائين، "جنرل مئنيجر ان ڳالهہ جو سختيءَ سان نوٽيس ورتو آهي تہ تون منجهند جي ماني آفيس جي چوڪيدار علاؤالدين سان کائيندو آهين. اهو ڪم آفيس ڊسيپلين جي خلاف آهي."
پڇيومانس، "تہ ڇا، اڄ کان پوءِ مان جنرل مئنيجر سان منجهند جي ماني

ڪائيندس؟“

”مان سمجهان ٿي، خودڪشيءَ جي حد تائين تنهنجو دماغ خراب آهي.“ هن گهور وجهي مون کان پڇيو هو. ”تون ڪير آهين؟“

”مان ته ڪجهه به نه آهيان.“ وراڻيو هوم. ”پر، ٻي مهاڀاري جنگ ۾ روميل خلاف اتحادين جو مشهور توبچي اسان جي آفيس ۾ چوڪيدار آهي. هن جو نالو علاؤالدين آهي.“

عجب وچان ڪجهه چئي نه سگهي هئي. ڳالهائڻ جي اجائي ڪوشش ڪئي هئائين ته فقط ايترو چيو هئائين، ”ته ڇا هو هو.....“

”علاؤالدين منهنجي ۽ جنرل مئنيجر کان وڌيڪ اهم آهي. هو عظيم آهي. هن جي پيءُ جوڙيان والا باغ ۾ انگريز جنرل جي حڪم جي خلاف ورزي ڪندي، هندستانين جي جلسي تي گولي هلائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو، جنهن لاءِ ڪيس ڪورٽ مارشل ٿيڻو پيو هو.“ چيو هوم. ”اها ٻي ڳالهه آهي ته نوڪريءَ ۾ رکڻ ۽ ڪيڻ جو حق جنرل مئنيجر کي آهي، علاؤالدين کي نه آهي.“

تڏهن هن جي چپن تي لازوال مرڪ تري آئي هئي. منهنجي سامهون اچي بيٺي هئي. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي انگريزيءَ ۾چيو هئائين، ”زندگيءَ جو ٻيو نالو زهر آهي.“

”مون کي خبر آهي.“ چيو هوم. ”۽ اهو زهر مان پيئندو رهيو آهيان.“

چيو هئائين، ”ته پوءِ جنرل مئنيجر جي وارننگ کي زهر سمجهي پي ڇڏي.“

سندس لهجي ۾ ٻي پناهه سچائي محسوس ڪئي هيم. سڏو سندس اکين ۾ ڏٺو هوم. پنهنجي لاءِ ڪا به ڪس نه ڏٺي هئم. سندس اکين ۾ پنهنجي لاءِ پنهنجائپ محسوس ڪئي هئم. مون ڏانهن غور سان ڏسندي پڇيو هئائين، ”منجهند جي ماني مون سان کائيندين؟“

هن ٺوڪ نه هئين هئي، مون کي پڪ هئي، تڏهن وراڻيو هوم. ”طبقاتي وڇوٽي جيڪا علاؤالدين ۽ منهنجي وچ ۾ آهي، سا وڇوٽي تنهنجي ۽ منهنجي وچ ۾ به آهي.“

”مان انهن وڇوٽين کي لتاڙي چڪي آهيان.“ هن چيو هو ”مون پنهنجي زندگيءَ جا سڄا سارا ڏهه سال هن ڪمپنيءَ کي ڏيئي ڇڏيا آهن. هنن مون کي

ڪجهہ نہ ڏنو آهي. اڄ منجهند جي ماني پاڻ گڏجي کائينداسين.“

۽ پوءِ اسان ٻنهي هانگ ڪانگ چائينز هوٽل ۾ گڏجي ماني کاڌي هئي، جيڪا مون کي کائڻ نہ آئي هئي ۽ مون سنڌي اصطلاح موجب خوب ٻوڙهاريو هو.

اها اسان جي هڪ ٻئي ڏانهن ڇڪجي اچڻ جي ابتدا هئي، انتها ؟ تڏهن مون کي خبر نہ هئي. مون انتها جي باري ۾ تڏهن سوچڻ بہ ٿي چاهيو. مان هونءَ بہ. نتيجن کان طبيعت جي رجحان مطابق پڃاڻين جي انجام کان توائي رهيو آهيان! مون زندگيءَ ۾ هميشہ وڃايو آهي. مون زندگيءَ ۾ ايترو وڃايو آهي، جو هينئر ڪجهہ بہ حاصل ڪري وڃائي ويهڻ جي وهم ۾ گرفتار نہ ٿيندو آهيان. مون انهن ٻنڌڻن کان پاڻ کي آجو ڪري ڇڏيو آهي.

سگما انشورنس ڪمپنيءَ ۾ نوڪري ڪندي هڪ سال گذري ويو. اُهو منهنجي زندگيءَ جو ڀرپور سال هو. ننڍڙين ننڍڙين خوشين، ننڍڙن ننڍڙن غمن ۽ ڇيندڙ ڇيندڙ تجسس سان سينگاريل سال! اهو سال وري موٽي نہ ايندو، مون کي خبر آهي. ديواني جي خواب جي جيڪڏهن ڪا تعبير نڪري سگهي ها، تہ مان جيڪر پنهنجي سموري حياتيءَ جي پونجي ان هڪ سال جي عيوض قربان ڪري ڇڏيان ها ۽ اهي ننڍڙيون ننڍڙيون خوشيون، ننڍڙا ننڍڙا غم ۽ ڇيندڙ ڇيندڙ تجسس موٽائي وٺان ها!

نوڪريءَ جو سالگرهہ ملهائڻ لاءِ صنم ضد ٻڌي بيٺي هئي. چيو هئائين، ”اڄ تہ توکي ڪٽيند يس.“ اسين الفا ۾ اچي ويٺا هئاسين. مان هميشہ وانگر فقير هوس. چانهہ جي سٽ جهلڻ لاءِ مون وٽ پنج رپيا موجود هئا. پر پوءِ جڏهن صنم بيري کي چڪن سينڊوچز آڻڻ لاءِ چيو، تڏهن مون صنم کي چيو هو، ”ڪڏهن ڪڏهن سينڊوچز هضم نہ ٿيندا آهن.“

پڇيو هئائين، ”ڇو؟“

وراڻيو هوم، ”ڪجهہ دير کان پوءِ خبر پئجي ويندءِ.“

چانهہ ۽ سينڊوچز جو بل صنم ڀريو. اسين الفا مان نڪري، ريڪس سئنيما ڏانهن هليا وياسين ۽ اتان اينگل روڊ ڏانهن ڦري وياسين.

هوءَ ڪنڌ جهڪائي ڪنهن سوچ ۾ گم ٿي ويئي هئي. مون کي ويجهو هوندي بہ، مون کان پري پري ٿي ويئي هئي.

”صنم.“ ڪيس سڏ ڪيم.

هن ڪنڌ ڪٽي مون ڏانهن ڏنو.

پڇيومانس، "ڇا پيئي سوچين؟"

هن منهنجي سوال جو جواب نہ ڏنو. پڇيائين، "تنهنجي ماءُ ڪڏهن کان بيمار آهي؟"

"ٽن - چئن سالن کان."

"ڇا اٿس؟"

"ڪينسر!"

"ڪينسر!"

"ها. منهنجي ماءُ کي ڪينسر آهي." چيم: "پر ڊاڪٽرن جو چوڻ آهي تہ منهنجي ماءُ جو هاضمو خراب آهي. تنهن ڪري هو ڪيس ڪارمينٽو مڪسچر ڏيندا آهن."

صنم هلندي هلندي بيهي رهي، منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺائين. پڇيومانس، "ڇا پيئي ڏسين؟"

جواب نہ ڏنائين، ورائي پڇيائين، "ڪڏهن بہ شخص ذري گهٽ هوبهو هڪجهڙا بہ ٿي سگهيا آهن؟"

"ها." وراڻيم، "يارهن صديءَ جو هلاڪو ۽ ويهين صديءَ جو هٽلر ذري گهٽ هوبهو هڪجهڙا هئا."

منهنجي هوائي جواب جو ڪو اثر نہ ورتائين. فقط ايترو محسوس ڪيم تہ ڪجهہ ڪجهہ وڌيڪ ڳنڀير، ڪجهہ ڪجهہ وڌيڪ اُداس ٿي پيئي.

ڪجهہ گهڙيون، خاموشيءَ جو سمنڊ جهاڳيندي گذري ويون. واءِ. ايم. سي. اي جي ٻاهران لنگهندي، صنم پڇيو، "منهنجي باري ۾ ڇا سوچيندو آهين؟"

"عجيب لڳم. پڇيومانس، "ڇو ٿي پڇين؟"

"ٻڌائڻ مناسب نہ ٿو سمجهين؟"

"نہ نہ، اها ڳالهہ ناهي."

"تہ پوءِ!"

"ها."

"مون سان ڳالهائڻ ڇڏي تہ نہ ڏيندينءَ."

"توتي ڪهڙو اعتبار." چيم، "منهنجي ويجهو هوندي مون کان پري پري

ڇو ٿي ويندي آهين!“

کلي پيئي، ڇپيائين، ”اُستادي نہ ڪر، ٻڏاءِ.“

”توکان اڳ منهنجن خوابن کي ڪا بہ تعبير نہ هوندي هئي. توکان اڳ تمنائن کي تڪميل جي آرزو نہ هوندي هئي.“

صنم کي ڏسڻ کان سواءِ ڳالهائيندو رهيس. چيم، ”پر، تنهنجي ملڻ کانپوءِ مون کي ٻئي ڪنهن بہ تمنا جي تڪميل جي آرزو نہ رهي آهي. توسان ملڻ کان پوءِ منهنجي سوچ جي ابابيل جهڙي ڦٽڪندڙ اُڏام ختم ٿي آهي.“

ٿڏو ساهہ کنيائين، پڇيائين: ”مون کي چاهين ٿو؟“

”وراڻيم، ”توکي نہ چاهڻ منهنجي وس ۾ نہ آهي.“

وري ڪيتري دير تائين خاموشيءَ جو سمنڊ جهاڳيندا رهياسين. ماٺ جي مهراڻ ۾ لڙهندا رهياسين. پوءِ، پريان جڏهن آرٽس ڪائونسل جي حدن اندر هيڪلا بيٺل ناريل جا وڻ نظر آيا، تڏهن صنم مون کان عجيب سوال پڇيو ”اج تائين ڪيترين عورتن سان محبت ڪري چڪو آهين؟“

وراڻيم، ”مان ڪيترائي دفعا پنهنجين شڪستن جو توسان اعتراف ڪري چڪو آهيان.“

پڇيائين، ”ڪا اهڙي عورت بہ زندگيءَ ۾ آئي اٿئي، جنهن کي وساري نہ سگهيو هجين؟“

”ها.“ صنم کي ڏسندي چيو ”هن کي وسارڻ منهنجي وس ۾ نہ آهي.“

پڇيائين ”ڇو؟“

وراڻيم، ”ڇو جو هوءَ منهنجي آواره زندگيءَ جي آخري محبت آهي.“

ڪجهہ دير خاموش رهڻ کان پوءِ پڇيائين، هوءَ بہ توسان محبت ڪندي آهي؟“

چيم، ”پڪ ڪونهي، فقط خوشفهمي آهي.“

ايرو ڪلب جي ڦاٽڪ ٻاهران بيهي رهي.

پڇيائين، ”هوءَ ڪٿي آهي؟“

”صنم.“ چيم، ”نہ تون ٿي ايتري ابهم آهين، جو منهنجي چري چاهت کي سمجهي نہ سگهين ۽ نہ مان ٿي ايترو ڇسو آهيان، جو پنهنجي محبت جو اظهار ڪري نہ سگهان! اسين ٻئي مڪريل آهيون.“

هوءَ اوچتو مون کي پاڻ کان پري پري محسوس ٿيڻ لڳي. ڄڻ خلائن ۾

ڳالهائيندي چيائين، ”انسان زندگيءَ ۾ هميشه هڪ کان وڌيڪ محبتن جو ارتڪاب ڪندو آهي. ڇو؟“

”ڇو جو محبت ڪرڻ وارا آدرشي هوندا آهن.“ چيم. ”۽ آدرش جي جستجو ۾ انسان هڪ محبت کان پوءِ ٻيءَ محبت جو ڏوهه ڪندو آهي. انهن ڏوهن جو سلسلو تيستائين جاري رهندو آهي، جيستائين آدرش آڏو نه ايندو آهي.“

پڇيائين، ”تنهنجين محبتن جو سلسلو ڪڏهن ختم ٿيندو.“

وراڻيم، ”سال کن ٿيندو، جو اُهو سلسلو ختم ٿي ويو.“

ڪجهه قدم هلڻ کان پوءِ پڇيائين، ”مون کان پوءِ تون ٻيءَ ڪنهن عورت سان محبت نه ڪندين.“

”مان ٻيءَ ڪنهن به عورت سان محبت ڪري نه سگهندس.“

”ڇو؟“

”ڇو جو توکي ڏسڻ ۽ چاهڻ کان پوءِ مون کي ٻيءَ ڪنهن چاهت جي تمنا باقي نه رهي آهي.“

مون ڏانهن ڏسندي چيائين، ”ته ڄڻبو تنهنجين محبتن جي ارتقاب جو سلسلو ختم ٿيو!“

”ها.“ چيم. ”منهنجين محبتن جي ڏوهه جو سلسلو ختم ٿيو.“

”تون پليل آهين.“ صنم چيو. ”محبتن جي ڏوهه جو سلسلو ڪڏهن به ختم نه ٿيندو آهي.“

”مان تون سان اجايو بحث نه ڪندس.“ چيم. ”آدرش جي ملڻ کان پوءِ محبتن جو سلسلو ختم ٿي ويندو آهي.“

”نه، ايئن ناهي.“ صنم چيو. ”انسان فقط آدرش جي جستجو ۾ محبتن جي ڏوهه جو سلسلو جاري نه رکندو آهي.“

پڇيومانس، ”ته ٻيو ڇا جي لاءِ جاري رکندو آهي؟“

”آدرش کي حاصل ڪري، وري وڃائي ويهڻ کان پوءِ، انسان زندگيءَ جي سفر ۾ هر وراڪي تي ان محروميءَ جي پورائيءَ لاءِ ڪا نه ڪا ننڍڙي محبت ڪري وٺندو آهي.“ صنم چيو. ”پر، ننڍڙين ننڍڙين چاهتن جي باوجود حقيقت ۾ محبت ان سان ئي رهندي آهي، جنهن کي حاصل ڪري وڃائي ويهبو آهي.“

سموري ڪائنات لحظي لاءِ لڏي ويئي. سندس ان جملي جو مفهوم مون کي سمجهه ۾ اچڻ لڳو. ته به شخص ڪڏهن هوبهو هڪجهڙا به ٿي سگهيا آهن!

تڏهن، صنم مون کي ڪڪرن وانگر آسمان تي اڏامندي محسوس ٿي. مون کي ساهه وانگر ويجهو هوندي به، هوا مون ڪان پري پري ٿيندي ويئي.

"تون سچ ٿي چوين شايد، صنم! "ڏانهس پٺي ڪري بيهي رهيم. چيم، "مان به آئيندي ننڍڙين چاهتن جو ڏوهه ڪندو رهندس، پر اصل ۾ محبت ان سان ئي رهندي، جنهن کي چاهي، گهڙي ڪن اڳ مان وڃائي ويٺو آهيان."

اذيتناڪ ساعتن ۾ صنم جي ڳالهائڻ جو انتظار ڪيم. هن نه ڳالهايو.

وقت جبل وانگر اٽل هجي ها، ته مان جيڪر فرهاد وانگر تيڪم هڻي ٽوڙي ڇڏيانس ها! پر وقت وهڪرو آهي، وهندو رهيو. مون منهن ورائي پوئتي ڏٺو.

صنم اينگل روڊ جي وڻن هيٺان ڪنڌ جهڪائي هيڪلي هيڪلي وڃي رهي هئي.

***

محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي

پوليس وارن جي مٿن تي لوهي ٽوپلا ڏسي مون کي پنهنجو اڳاڙو مٿو ياد آيو. شاگردن جي هٿن ۾ پٿر، نڪر ۽ ڪاليج ڪينٽين جي ڪراڪري ڏسي مون کي پنهنجا خالي هٿ ياد آيا.

گذريل هڪ رات ۾ شاگردن پولو گرائونڊ جا سمورا پٿر، پٽر، نڪر ۽ بناسپتي گيهه جا خالي دٻا وغيره ڪٺي آڻي ڪاليج جي اسٽور روم ۾ گڏ ڪيا هئا.

ماحول سخت اڻ۔ رومانٽڪ هو.

لا ڪاليج جي سامهون پوليس جون لاريون بيٺيون هيون ۽ لارين ۾ حڪم جا منتظر سپاهي ويٺا هئا. چوڪرن جي ڪوپريءَ مان ميڄالو ڪيڍڻ لاءِ ڪين هٿن ۾ لوهه ويڙهيل لٺيون، لوڙهون، رائفلون ۽ ٽيئر گيس اڇلائڻ جا اوزار هئا. لارين جي پاسي ۾ هڪ جيپ ۽ ٻه نيري رنگ جون پڪ اپ گاڏيون بيٺيون هيون، جن ۾ وائرليس جا ايريل لڳل هئا. جيپ جي پرسان ٻه ٿلها صوبيدار ۽

چار جمعدار بيٺل هئا. منجهائن هڪ جمعدار پخال جهڙو هو. سندن نگاهون ڪاليج جي درين تي ڪتل هيون.

ڪاليج جي سيني ڪلاس رومن کان وٺي، لائبريري ۽ ليٽرين تائين هر هڪ دريءَ ۾ شاگرد بيٺا هئا. سندن هٿن ۾ ڪوپ ساسر، پليٽون، برنيون، پٿر، ٺڪر، ڪرڪيٽ بيٽون ۽ هاڪيون استمر هئا. پرنسپال، پروفيسر ۽ ليڪچرار جان بچائي ڀڄي ويا هئا. ڪاليج بلڊنگ تي ڪارو جهنڊو لهرائجي رهيو هو.

ان وقت مان ڪاليج لائبريريءَ ۾ بيٺو هوس، ۽ هڪ گيٽ لڪڻ جي ڪوشش ۽ لائبريريءَ مان ڪجهه ڪتاب چورائڻ جي ترڪيب سوچي رهيو هوس. سڄي لائبريري ڇوڪرن سان ڀريل هئي. ڪجهه ڇوڪرا جدا جدا ٽولين ۾ ويٺا هئا ۽ رمي ۽ فلاش راند ڪري رهيا هئا. باقي ڇوڪرا درين وٽ بيٺا هئا. ڪاليج ڪينٽين جو ڪراڙو ڪانٽريڪٽر ڏڏندو لڏندو لائبريريءَ ۾ آيو ۽ هن منهنجي ڀر ۾ بيٺل هڪ شاگرد کي ٻاڏائيندي چيو "تنهنجي هٿ ۾ منهنجي قيمتي ٽي سيٽ جي ڪيٽلي آهي."

"گيٽ آئوٽ." شاگرد ڪيس لياقت علي خان مرحوم جهڙي مُڪ ڏيکاريندي رڙ ڪئي. "غريب ۽ مفلس شاگردن جي حقن لاءِ اسان جان جي بازي لڳائي آهي ۽ توکي پنهنجي ڪيٽليءَ جو فڪر آهي."

ڪراڙو ڪانٽريڪٽر شاگرد جي هٿن ۾ ڪراڪري ڏسندو ڪنڌ جهڪائي هليو ويو.

سنهڙو، ڏکهو، چٻي چيلهه، اُداس شڪل ۽ پريشان وارن وارو اسٽوڊنٽ ليڊر جوهر عرف جوڪر مون وٽ آيو. پنهنجي، سڪل ڪنگ جي ٽنگ جهڙي ٻانهن اڳتي ڪري، مون کي ڪلهي تي ٺونگو هنيائين. ڏانهس نهاريم. هن هڪ ڪوپ مون ڏانهن وڌايو.

ڪوپ وٺڻ کان انڪار ڪيم ته هن خار منجهان پڇيو. "ڇو؟"

چيم، "مان ڪوي آهيان ۽ آزاد رهڻ چاهيان ٿو."

"آزاد لفظ جو ڪو به مفهوم ڪونهي." هن جلي خامي چيو. "هر ڪو انسان ڪنهن نه ڪنهن نموني قيد آهي. ڪو معاشي بدحاليءَ ڪو بربادي ۾، ڪو سياست جي چنبي ۾ ۽ ڪو محبت ۾، ڪو...."

مون هڪدم هڪ هٿ اسٽوڊنٽ ليڊر جي ڪياڙيءَ تي ۽ ٻيو سندس

وات تي رکي ڇڏيو. ڇيم، ”مان شاعر آهيان، منهنجي مغز جو خانو خراب نہ ڪر.“

اسٽوڊنٽ ليڊر منهنجو هٿ پنهنجي وات تان هٽائيندي چيو، ”تون سرمائيدار ذهنيت وارو بدڪردار شاگرد آهين.“

ڇيم، ”مان شاعر آهيان، وقت جو آواز آهيان.“

”تو کي پنهنجي غريب ۽ مفلس شاگرد ڀائرن لاءِ ڪابہ همدردي ڪانهي!“ هن خار کائيندي پڇيو، ”توکي غريبن سان ڪابہ همدردي ناهي!

”آهي، ٿوري ٿوري آهي.“ ان وقت مون کي نجمہ ياد آئي، جنهن وٽ فقط ٻہ جوڙا ڪپڙن جا هئا. ڪيس تي ننڍا ڀائر ۽ هڪ ڪراڙي بيمار ماءُ هئي ۽ ڪين پالڻ لاءِ هوءَ ڪاليج ۾ پڙهڻ سان گڏ ريڊيو تان ڳائيندي ۽ ڊرامن ۾ ڪم ڪندي هئي. شاگرد ڪيس چالو چوندا هئا.

اسٽوڊنٽ ليڊر چيو هي اسٽرائيڪ اسان غريب شاگردن جي في معاف ڪرائڻ لاءِ ڪئي آهي. تون ان ۾ ڀرو نہ وٺندين؟“

مان غريب شاگردن لاءِ هڪ گيت لکڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان.“

”تون غدار آهين ۽ ڪنهن ڪارخانيدار جو ڇاڙتو آهين.“

۽ تون امام مهديءَ جي جمڻ کان ٿورو اڳ هڪ دفعو وزير ٿيندين يا مشڪرو.“

اسٽوڊنٽ ليڊر کي منهنجو جواب پسند نہ آيو. سندس منهن سيتاڦل جهڙو ٿي پيو. هن ڪاوڙمان چيو، ”بزدل ڪوي تون غدار آهين.“

ان کان اڳ جو مان کيس جواب ڏيان، هو شاگردن جي گوڙ ۾ گم ٿي ويو.

اسٽوڊنٽ ليڊر مون کي بزدل ڪيئن چئي ويو؟ دل ۾ سوچيم. اڄ سيني کي پنهنجي بهادري جا جوهر ڏيکاريندس. جوهر عرف جوڪر جو خانو خراب ڪندس. مون پير ۾ بيٺل هڪ شاگرد کان ڪوپ کسي ورتو. هن کان ڇرڪ نڪري ويو.

”ڪوي نہ.“

”ڇو؟“

مون اولاريل هٿ ۾ ڪوپ قابو ڪندي، هن ڏانهن ڏٺو. هو مجيد هو. اسان کيس ’ماسي مان مجيد آهيان‘ سڏيندا هئاسين.

”ترس،“ هن چيو.

”مان هي ڪپ سامهون بيٺل ديوآنند ايڪٽر جهڙي صوبيدار کي هڻندس.“

پاسي ۾ بيٺل شاگردن مان ڪنهن چيو ”مان به پهريون ڏڪ ان سوئر کي هڻندس.“

”لڙائي شروع ٿيڻ ڏي. هڪ بندري شاگرد چيو ”مان هي اسٽم اهڙو ته چٽائي ڦٽو ڪندس، جو صوبيدار جي پيٽ مان پار ٿي ويندو.“

اتي بيٺل سمورن شاگردن يڪراءِ فيصلو ڪيو ته لڙائي شروع ٿيڻ شرط هو سيئي سامهون بيٺل ديوآنند جهڙي صوبيدار تي پٿرن، ڪوپ ساسرن، اسٽمن ۽ ٺڪرين جو وسڪارو لائي ڏيندا.

مجيد خاموش رهيو.

مون ڪانئس پڇيو ”چو مجيد، تون هن صوبيدار تي وار نه ڪندين؟“

”هو منهنجو پياءُ آهي.“ مجيد بيحد اُداس ٿي ويو. دريءَ وٽان هٽي ويو.

مون ڪوپ هڪ ٻئي شاگرد کي ڏيئي ڇڏيو ۽ مجيد ڏانهن هليو ويس.

مجيد چيو ”اڄ صبح جو اسان ٻنهي گڏ نيرن ڪئي هئي. پوءِ هو ڊيوٽيءَ لاءِ ٿاڻي تي هليو ويو ۽ مان ڪاليج هليو آيس.“ مجيد ڪنڊ ۾ پيل آرام ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.

مان ان ٻگهه پکيءَ جهڙي اسٽوڊنٽ ليڊر جي تلاش ۾ نڪتس، جنهن مون کي بزدل چيو هو. کيس ٽوٽا چپائيندس، سوچيم. نالو جوهر هو ۽ اسان کيس جوڪر سڏيندا هئاسين. پوليس جو نڪ ۾ دم ڪيو هئائين. حڪومت ڪانئس سخت بيزار هئي، هو اسٽرائيڪن ڪرائڻ ۾ ماهر هو. (هينئر وٽس هڪ پيٽرول پمپ آهي ۽ غلام محمد بئراج ايراضيءَ ۾ کيس سؤ ايڪڙ کن زمين به ملي آهي. اڄڪلهه پوليس جو دوست آهي ۽ شاگردن جي رازن کان پوليس کي واقف ڪندو آهي.)

مون کيس ڪامن روم ۾ تلاش ڪيو. هو اتي موجود نه هو. ڪامن روم ۾ ڪجهه شاگرد شطرنج راند ڪري رهيا هئا. هڪ هڪ پاسي اٺ اٺ شاگرد هئا. چال ڪان اڳ خوب زور زور سان رڙيون ڪري مهر هلايائون پي.

ٻه شاگرد ٽيبل ٽينس ڪري رهيا هئا. باقي شاگرد درين وٽ بيٺا هئا. ڪين هٿن ۾ پٿر، ٺڪريون ۽ ڪراڪري هئي. هڪ دريءَ سان شاگردن وڏي لٺ ٻڌي

چڙهيل هئي، جنهن مان هڪ بيلچو ڏوئيون. چمچا ۽ ڪفگير لڙڪي رهيا هئا. هڪ ڇوڪرو آئيني سان پوليس کي اولڙو هڻي رهيو هو.

مان اوتان نڪري ڪاليج ڪينٽين ۾ آيس. ڪينٽين جو ڪراڙو ڪانٽريڪٽر ٻئي هٿ متي تي رکي، هڪ ڪنڊ ۾ ويٺو هو. روڻ ڪري اکيون ڳاڙهيون ٿي ويون هوس. بورچي بئنچ تي ليٽيو پيو هو. ٻه پناڻ بيرا فرش تي ويٺا هئا ۽ نسوار جي دٻلين ۾ پنهنجي شڪل ڏسي رهيا هئا.

ڪاليج جا ڪجهه سينئر شاگرد، جن جي عمر ڪن پروفيسرن کان ٻه وڌي هئي، ڪينٽين ۾ آيا. ڪائونٽر تان بسڪوٽن ۽ ڪٽمٺڙن جون برنيون کڻي هليا ويا. ٻيهر موٽي آيا. ڪوڪا ڪولا ۽ سيون اپ جا ڪريٽ کڻي ويا.

ڪراڙي ڪانٽريڪٽر ٻئي هٿ اکين تي رکي ڇڏيا. سندس ساهه تيز ٿي ويو ۽ نڪ جون ناسون ڦنڊڻيون ويس.

ڪينٽين جي ٻاهران ڪاليج جا ”ٽف مين“ عرف دادا گير ويٺا هئا. پاڻ ۾ ڪاليج لائيف جي مزن تي مزيدار ڳالهيون ڪري خوش ٿي رهيا هئا. مان جڏهن ڪينٽين مان ٻاهر نڪتس ته هڪ دادا گير ٻئي کي چيو، ”هي ٿئي غدار ڪوي.“

مون ترسي ڏانهنس نهاريو. ”مان توهان تي به هڪ گيت لکندس.“

هو مون ڏانهن وڌي آيا. مان کين نظرانداز ڪري ورانڊي ڏانهن وڌي ويس. ورانڊي ۾ ڪجهه ڇوڪريون بيٺيون هيون، مون کي ڏسي پاڻ ۾ سس پس ڪيائون، ايترو سو ٻڌي سگهيم. ته ”هيءُ ئي آهي غدار ڪوي.“

ورانڊي مان نڪري جڏهن ايل اي بي فائينل جي ’بي‘ ڪلاس وٽان لنگهيس ته ڪجهه ڇوڪرن مون کي ڏسي چيو ”شيم، شيم.“

مون اوچتو حيرت مان ڪنڌ کڻي ماحول جو جائزو ورتو. شاگردن جون درين ڏانهن پٺيون هيون ۽ مون کي گهوري رهيا هئا. جتان جتان لنگهيس پئي ڪهر آلود نظرون ۽ ’شيم، شيم‘ جا لفظ مون کي چيڀندا رهيا. دل ۾ ارادو ڪيم ته هنن سيني تي هڪ گيت لکندس ۽ جوهر عرف جوڪر کي خوب لوڙيندس، دئوس! مون کي بزدل ٿو سمجهي.

سڄي ڪاليج جي نفرت ۽ حقارت کي ڪٿ ۾ نه آڻي، مان اسٽوڊنٽ ليڊر جوهر عرف جوڪر کي تلاش ڪندو رهيس. ورانڊي، ڪاريڊار ۽ اسٽور روم ۾ به کيس ڳوليم، پر هو نه لڌو.

ريڊنگ روم ۾ ڇوڪرن جي زبردست رش هئي. تاڙيءَ جو ٺهڪو ٺهڪڻ جا آواز ۽ رسالا فرش تي پيا هئا. ٽيبلون ڪمري جي ٻنهين پاسن اُبيون هيون ۽ ڪجهه شاگرد اُبين ٽيبلن کي مڪن سان وڄائي رهيا هئا. باقي شاگرد تاڙيون وڄائي رهيا هيا ۽ سنڌن وچ ۾ ڪاليج جا ٻه ايلوس پرسلي قسم جا ڇوڪرا تاڙين جي ٺهڪي تي ڇيلهه لوڏي ۽ ستر ٽڙڪائي ٽيسٽ ڪري رهيا هئا. "گهماءِ" مون رڙ ڪئي.

ٽيسٽ ڪندڙ ڇوڪرن جي نظر جڏهن مون تي پئي، تڏهن هڪدم هنن ناچ بند ڪري ڇڏيو. تاڙيون خاموش ۽ ٽيبلون وڄڻ بند ٿي ويون. هر طرف ماٺ ٿي ويئي. سڀ مون کان گهوري رهيا هئا. ڄڻ اڳ ڪڏهن نه ڏٺو هئائون يا ڄڻ منهنجي مٿي تي سڱ نڪري آيا هئا. مون اجايو کلڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ پنهنجي کلڻ تي دل ئي دل ۾ کلي ويٺس. اوچتو هڪ مالٽو منهنجي مٿي ۾ لڳو.

ٺهڪن اٿل کاڌي ۽ آواز آيو، "گيٽ آئوٽ، غدار."

ٻوڙ پائي هڪدم ريڊنگ روم مان نڪري ويس.

گرلس ڪامن روم وٽان لنگهندي نجمه مون کي سڏ ڪيو. مان ترسيس، هوءَ مون ڏانهن هلي آئي.

چيائين، "ڀڄي وڃ."

"ڪيڏانهن؟"

"جيڏانهن وڻئي." هن هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي چيو، "هڪدم ڪاليج مان ڀڄي وڃ."

"ڇو؟"

"جوهر ۽ جوهر جي ساٿين سيني کي ٻڌائي ڇڏيو آهي ته تون غدار آهي ۽ پوليس سان مليل آهين."

"خدا جي واسطي ڪاليج مان ڀڄي وڃ."

"مان نه ويندس." مون وراڻيو ۽ نجمه کي ڇڏي ڪاليج يونين جي آفيس ۾ آيس.

يونين آفيس ۾ ڪاليج جا سيئي اسٽوڊنٽ ليڊر ويٺا هئا. بسڪوٽن ۽ ڪٽمنڙن جون خالي برنيون، ڪوڪا ڪولا ۽ سيون اپ جون خالي بوتلون درين جي ڀرسان رکيون هيون ۽ وچ ۾ ليڊر ويٺا هئا.

در وٽ ويهي مون جوهر عرف جوڪر کي تلاش ڪيو. هو وچ ۾ هڪ ڪرسيءَ تي ويٺو هو. چپن ۾ سگريٽ هئس ۽ هو غور سان هڪ علي نالي بندري اسٽوڊنٽ ليڊر جي ڳالهه ٻڌي رهيو هو.

علي جوش ۾ هو. چئي رهيو هو. ”مون کين چيو جيستائين مون کي ڪسٽم، روينيو يا پوليس ۾ ڪلاس ٽو پوسٽ نه ڏيندا، مان اسٽرائيڪ ڪرائيندو رهندس.“

اوچتو عليءَ جي نگاهه مون تي پيئي، هن اک جي اشاري سان سيني اسٽوڊنٽ ليڊرن جو ڌيان مون ڏانهن ڇڪايو.

مان اندر ويس.

ان کان اڳ جو مان ڳالهايان، جوهر چيو. ”هي اٿوَ بزدل ڪوي، غدار.“

سيني مون ڏانهن ڏٺو. ڪنهن چيو. ”هي ته پنهنجو ڪوي آهي!“

”ها، پر غدار آهي.“ جوهر چيو. ”هيءُ پوليس سان مليل آهي. هن صوبيدار تي وار ڪرڻ کان انڪار ڪيو آهي. غدار.“

”مان غدار نه آهيان، گيت لکندو آهيان.“ مون سخت لهجي ۾ ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي. ”پر مون کي بزدل چوڻ جي ڪوشش نه ڪر.“

اوچتو منهنجي سامهون ميز تي آواز ٿيو. ڪڙپ. هڪ ٻانهن جيڏو چاقو ميز جي ڪاٺ ۾ کپي ويو هو. منهن مٿي ڪري ڏٺم. هڪ ”ٽف۔ مين“ عرف داداگير شاگرد قربان، ٻئي هٿ چيلهه تي رکي مون ڏانهن ڏسي رهيو هو. واڇ ۾ جهليل سگريٽ جو دونهون ڪيس ڪاٻي اک ۾ چڀي رهيو هو تنهن ڪري هن ڪاٻي اک اڌ بند ڪري ڇڏي هئي.

مون سخت لهجي ۾ جوهر کي چيو. ”تون مون کي بدنام ڪري رهيو آهين،“چو؟“

جوهر تي منهنجي جوش اثر نه ڪيو. هن آڏي پڇا شروع ڪئي، ”ڇا تون پوليس سان مليل آهين؟“

”نه.“ مون زور سان وراڻيو.

”ته پوءِ تنهنجا هٿ خالي ڇو هئا.“

”مان گيت لکڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس.“

”تون پوليس کي پٿر هڻندين؟“

”تنهنجي وڃڻ کان پوءِ مان هڪ ديوآنند جهڙي صوبيدار کي ڪوپ

هٽڻ تي هوس، پر پوءِ خبر پيئي تہ اهو صوبيدار پنهنجي ڪاليج جي ڪرڪيٽ ڪئپٽن مجيد جوپياءُ آهي.“

”هون.“ جوهر سگريٽ جو دونهون ڪڍي، سيون اپ جو ڍڪ پريو، پوءِ پڇيائين، ”اڳئين پرڏيهي وزير ذوالفقار علي ڀٽي جي باري ۾ تنهنجو ڪهڙو رايو آهي.“•

”هو جڏهن وزير هو، تڏهن مان گيت لکندو هوس ۽ سڀ ڇوڪرا نجمہ کي چالو چوندا هئا.“ مون وراڻيو ”اڄ جڏهن هو وزير نہ رهيو آهي، تڏهن بہ مان گيت لکندو آهيان ۽ ڇوڪرا نجمہ کي چالو چوندا آهن.“

پڇيائين، ”کهڙي صاحب جي باري ۾ ڇا خيال اٿئي.“

وراڻيم، ”سنڌ پانوءِ اسان سنڌي شطرنج جون مهرون آهيون. گڏهہ هجي يا گهوڙو يا خان بهادر کهڙو، سڀ اسان جا سائين آهن. سندس شان ۾ هڪ گيت لکندس.“

”صدر جانسن جي باري ۾ تنهنجو ڪهڙو خيال آهي؟“

”هو زمان حال جو حاتم طائي آهي.“

”تون کيس چنگيز خان ڇو نہ ٿو سمجهين!“ جوهر پڇيو.

”چنگيز خان آمريڪنس آڏو حقير آهي.“

”ڇا؟“ وينل ليبرن عجب ۽ نفرت مان پڇيو.

”چنگيز خان آمريڪنس آڏو حقير فقير آهي.“

”ڪيئن؟“

”چنگيز خان پنجويهن سالن ۾ پنج لک ماڻهو ماريا هئا ۽ آمريڪن ناگاساڪي ۽ هيروشيما ۾ پنجن سيڪنڊن ۾ پنج لک ماڻهو ماريا آهن.“

”موجوده اسٽرائيڪ جي باري ۾ ڇا ٿو چوين؟“ ان اسٽرائيڪ تي مان هڪ گيت لکندس.“ مون وراڻيو ”پر مون کي بزدل ڇئي منهنجي اندر لڪل بهادر انسان کي جاڳائڻ جي ڪوشش نہ ڪر، مسٽر جوهر عرف جوڪر.“ مون کي پنهنجي لهجي تي ڪل اچڻ لڳي.

جوهر سگريٽ جي ٽوٽي کي ڇيپاٽيندي ڇيو ”جوري پنهنجو فيصلو ڏئي.“

• هيءَ ڪهاڻي 1967ع جي آهي. ڀٽو مرحوم استعيفا ڏيئي ايوب خان جي ڪيبنٽ کان ڌار ٿي ويو هو.

مون جوهر کي اک هٽي ڪڍي، هن منهن ڦيري ڇڏيو.

باقي اسٽوڊنٽ ليبر پاڻ ۾ صلاح ڪرڻ لڳا. ڪجھ دير پاڻ ۾ سس پس ڪرڻ کان پوءِ فيصلو ڏنائون.

منجهائن هڪ چيو "ملزم ڪوي غدار آهي، ڪيس قتل ڪيو وڃي."

جوهر آرام سان ڪراوَن اي جي پاڪيٽ مان سگريٽ ڪڍي وات ۾ وڌي 'ٿف مين' قربان لائٽر ٻاري سندس سگريٽ دکائي، هن ڪش هٽي، دونهون ڇڏيندي چيو "غدار ڪويءَ کي قتل ڪيو وڃي."

ايستائين تہ مون هر ڳالھ ۽ هر فعل کي چرچو پٽي سمجهيو. پر جڏهن چار پنج 'ٿف مين' مون ڏانهن وڌڻ لڳا. تڏهن مون گيت لکڻ جو فيصلو رد ڪري، ست ڏيئي ميز مان چاقو ڪڍي ورتو.

سيئي اسٽوڊنٽ ليبر اُتي ڪڙا ٿيا ۽ ڊوڙ پائي داداگيرن جي پٺيان وڃي لڪا. وڏندڙ رڪجي ويا، سيني جي پويان جوهر لڪل هو. هن چيو "ساٿيو! خبردار ٿيو. ڪو ويجهو نہ وڃينس."

مان در ڏانهن هٽڻ لڳس.

لڪل ليبرن مان هڪ چيو، "ڪجھ ڏينهن ٿيا، جو اخبارن ۾ محرم جانوريءَ جو فوٽو شايع ٿيو هو."

ٻئي چيو "۽ سندس فرار ٿيل ساٿي ۽ بدنام ڌاڙيل ارباب خاصخيليءَ جو فوٽو بہ تہ آيو هو."

"هينئر ڪوي بلڪل ارباب خاصخيلي نظر اچي رهيو آهي." جوهر چيو "وڃڻ ڏيوس، نہ تہ اسان سيني کي ماري وجهندو."

مان پٺيرو هٽندو پري ٿيندو، چاقو ڦيرائيندو ڪاليج يونين جي آفيس مان تير وانگر نڪري ويس. ڪاريڊار مان ڊوڙندو ڪامن روم ۾ ويس. ڪامن روم جي دريءَ مان نڪري ٽينس ڪورٽ تي آيس، چاقو بند ڪري ور ۾ هنيم.

ايتري ۾ جوهر ۽ ٻيا اسٽوڊنٽ ليبر لٺيون، هاڪيون، بيٽون، اسٽم، پٿر، نڪريون ۽ خالي بوتلون کڻي ڊوڙندا آيا.

مان ٽپ ڏيئي ٽينس ڪورٽ جي پٽ تي چڙهي ويس، ان وقت مختلف شيون شاگردن وٽان اڏامنديون آيون. اکيون بند ڪري ٽينس ڪورٽ جي پٽ سان مولا مدد چئي ٻاهر ٽپو ڏنم. پر مولا مدد نہ ڪئي.

پير ڌرتيءَ کي مس لڳا تہ سيٽي وڳي گهبرائجي هڪدم اکيون کوليم.

مان برنس گارڊن ٻاهران، پوليس لائين جي بلڪل سامهون لٿل هئس، سيٽين جا زوڪات ٿيا ۽ لوهي ٽوپلن وارا سپاهي لارين مان لهڻ لڳا. سنها ٿلها صوبيدار ۽ جمعدار ڪڳيون هڻڻ لڳا. واٽڙو ٿي ڪجهه سوچڻ چاهيم، پر ڪجهه به سوچي نه سگهيم ۽ پوءِ مون پنهنجي زندگيءَ جي سڀ کان تيز ڊوڙ پاتي ڊوڙندو پوليس وارن کي آرٽلري گهٽين ۾ گوهيون ڏيندو، پاڪستان چوڪ وٽ اچي دم پٽيم.

اوچتو ڪچهري روڊ کان ڪجهه پوليس وارا لنيون کٽي ڊوڙندا آيا.

مون آئوٽرام روڊ ڏانهن کسڪڻ چاهيو. ڏٺم، آئوٽرام روڊ کان به لوهي ٽوپلن وارا سپاهي ڊوڙندا پئي آيا. سندن شڪل بيحد ڀوائتي هئي، پاڻ کي چيم: پٽ ڪوي اجهو ٿو سر وڃيئي.

فرار جي راهه تلاش ڪيم.

سامهون ماڻهن جو ميڙ لڳو هو. ڀانيم ته مداريءَ جو کيل هو. کسڪي وڃي ميڙ ۾ بينس ۽ پوءِ چرندو، هڪ هڪ تماشائي کان اڳ نڪرندو وچ ۾ وڃي بينس. هڪ حڪيم سانڊن جو تيل وڪڻي رهيو هو.

ساهه کي قابو ڪري، ڪڙيون کڻي ميڙ کان ٻاهر نهاريم. ٻئي پوليس وارا ميڙ وٽ بينا هئا ۽ خارن مان هڪ هڪ ماڻهوءَ ڏانهن نهاري رهيا هئا ۽ ڪاوڙ ۾ سندن نڪ شرناءِ ٿي ويا هئا. ساهه وڃي پيرن ۾ پيو. گذريل اسٽرائيڪن ۾ پوليس وارن شاگردن کي ماري ماري سندن جسماني جاگرافي بدلائي ڇڏي هئي. سوچيم، جيڪڏهن پوليس کي ور چڙهي ويس ته ماري ماري منهنجي مغز مان گيتن جو جنازو ڪڍي ڇڏيندا. هڪدم بدروحن ۽ ڀڄڙين بلائن کي ٽارڻ جون جيڪي به دعائون ياد هيون، چپن ۾ ورجائڻ لڳس.

دل پڪي ڪري، ميڙ جي ماڻهن وانگر حڪيم جي تقرير ٻڌڻ لڳس. ميڙ ۾ بيٺل ننڍا وڏا، پوڙها ۽ جوان وڏي چاهه سان سانڊي ۽ سانڊي جي تيل جا ڪرشما ٻڌي رهيا هئا. حڪيم صاحب سانڊي جي تعريف ۾ چريو ٿي پيو هو. هو سانڊي کي قدرت جي عظيم ترين تخليق چئي ويو هو. هو سانڊي جي تيل جا شريفاڻا ۽ غير شريفاڻا استعمال بيان ڪرڻ لڳو. هن لفظن جي لذت ۽ جملن جي جادوگريءَ سان ميڙ کي منڊي ڇڏيو. سندس لهجو شامي ڪباب جهڙو لذيذ هو. هن هڪ لفظ زبان جي ورو ڪڙن ۾ ڦيرائي گهيرائي ٻاهر پئي ڪڍيو. ماڻهن جي اک ٽيڏي، وات ۽ واٽڙي ۽ هٿ حرڪتن ۾ هئا.

حڪيم صاحب جي تقرير جڏهن اوج تي پهتي، تڏهن هن اُنهن برگزيده هستين جا مثال ڏيڻ شروع ڪيا، جن سانڌي جي تيل مان حيرت انگيز فائدا حاصل ڪيا هئا ۽ خود سانڊي جي شخصيت کان بيحد متاثر ٿيا هئا. ان وقت اوچتو هڪ طرف کان مخصوص لهجي ۾ جنهن جو سليس سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪرڻ ناممڪن آهي، آواز آيو "ڏي وڏي همارا ج وق هانا ق هراب هوگيا."

هجوم جي ٻڌڻ جي تند ٽٽي پيئي. اها ڳالهه گهڻن کي ناگوار لڳي. سڀئي ماڻهو هڪ وچولي قد جي بيحد طاقتور شخص ڏانهن متوجهه ٿي ويا. ڪيس پهراڻ، وڏي شلوار ۽ مٿي تي تڪا لڳل ٽوپي هئي. اکيون وڏيون ۽ ميرانجهڙيون هئس، جن ۾ آنو ڪن سرمو وڌو هئائين، مڇون وڇون هئس.

سڀني ڪانئس پڇيو ته ڇا ماجرا هئي، ڇا ٿو هو.

هن وراڻيو "وڙي هم ڪيا بولي، همارا تو کهانا کهراب هوگيا."

پيهر سڀني ڪانئس پڇيو ته ڇا ويڌن هئي، تڏهن به هن وراڻيو "همارا تو کهانا کهراب هوگيا."

حڪيم ڪيس سمجهائيندي چيو "وڏيرا سائين، تنهنجو خانو خراب ٿيڻو هو، سو ٿيو هيئنر منهنجو خانو خراب ته نه ڪر."

هن ٻئي هٿ اڳتي ڪندي وراڻيو "وڙي تمارا کهانا خراب ڪيسي هوئيگا، جب تل تمهارا سانڊا سلامت هٿ."

جڏهن هجوم جو اصرار وڌي ويو، تڏهن چيائين، "بهائي، ڪسي بدمعاش ني همارا کهيسا ڪاٽ ليا هي."

ماڻهن جڏهن ڪانئس ڪيسي جي باري ۾ پڇيو، تڏهن چيائين، هم سندهي مين جيب ڪو کهيسا بولتا هي."

ماڻهن کي جڏهن ڳالهه سمجهه ۾ آئي، تڏهن سموري ميڙ ۾ گوڙپئجي ويو. هرڪو هڪ ٻئي کي منهن ۾ چتائي ڏسڻ لڳو. ڄڻ ته بشنيءَ جي نرڙ تي ليبل لڳل هوندو آهي!

جنهن جوان جو ڪيسو خالي ٿيو هو، تنهن جي پوئتان هڪ ڪارو ڊينڊو شخص بيٺو هو. هن پنهنجن ڪتل وارن کي ايڏو ته خضاب لڳايو هو، جو ٽڪڻ به چمڙيءَ وانگر ڪاري ٿي ويئي هئس. نڪ بينو، اکيون چنجهيون ۽ منهن چوهاري جهڙو هوس. مڇ ميدان ۾ وات ۾ پان هوس. جوان ڪيس ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو "آڙي بهائي، وڙي تم ني تو همارا ٻتون نهين کهس ڪايا؟"

ڊينڊي هڪ سٽ سان پنهنجي ٻانهن جوان جي هٿ مان ڇڏائي ورتي، پوءِ ٻئي هٿ ڇيلهه تي رکي ڪيس لاڳيتن ۽ تڪڙن جملن سان ورائي ويو. هو رکي رکي ورجائيندو رهيو. ”خبر ٿئي مان ڪير آهيان؟ مان ڪير آهيان! مان سابق هندستان، جنهن کي ڪافرن هينئر پارٽ ٻٽائي ڇڏيو آهي، تنهن جي رضاڪارن جو سابق سالار آهيان! ۽ تون چوين ٿو تہ مان ٻشني آهيان! هندستان مان فرنگين کي مون ڪڍيو. ڪافرن کي چونڊي چونڊي مون ماريو. جاهل، ڄٽ، مون کي چوين ٿو تہ مان ٻشني آهيان! خبر ٿئي مان ڪير آهيان!“

ڏاند جهڙو جوان ڏاند وانگر هيسجي ويو.

رضاڪارن جو چوهاري جهڙو سالار پنهنجي تقرير قائم رکي ها، پر سانڊن جي حڪيم سندس وات تي هٿ رکي ڇڏيو. تقرير بند ڪرائيندي چيائينس، ”خدا جي واسطي پنهنجو وات بند ڪر ورنہ حد جي سپاهيءَ کي آڏيءَ ٻدران رپيو ٽئڪس ڏيڻو پوندو. اٺ آنا سانڊي جو تيل وڪڻڻ لاءِ ميڙ لڳائڻ ۽ اٺ آنا تنهنجي تقرير جا.“

سالار کي حڪيم جي ڳالهہ سمجهہ ۾ آئي ۽ هن هڪدم ڳالهائڻ بند ڪري ڇڏيو ۽ پوءِ حڪيم جي تڏي تان پاڻيءَ جو گلاس کڻي يڪساهي پي ويو. گلاس رکي، وات اگهي پڪ پاڪيٽ جي ڳولا ۾ سرگردان ٿي ويو. ان نيڪ ڪم ۾ ڪجهہ نيڪ فطرت ماڻهن سندس مدد ڪئي. هنن جنهن تي بہ جيب ڪتري هئڻ جو شڪ ڪيو، سو پنهنجي علائقي جو معزز شخص يا سچو سياسي ۽ سماجي ڪارڪن نڪتو.

مون ڪڙيون کڻي ميڙ مان پوليس وارن ڏانهن ڏٺو. هو ميڙ جي سامهون ملباري هوٽل ۾ ويٺا هئا.

”اي! هيڏانهن.“ سالار مون کي ڪنڌ کان وٺي منهنجو ڌيان پاڻ ڏانهن ڇڪايو. ”پريشان ڇو آهين؟“

”جي!“

”ايترو گهبرايل ڇو آهين؟“

”مان!“ مون خوف ۽ حيرت مان ڊينڊي سالار جي منهن ۾ نهاريو. مان اهڙي الزام لاءِ تيار نہ هوس. پنڊپهڻ تي ويس، پير فٽ پاٿ کي چنبڙي پيا ۽ دل ٿي دل ۾ فرار ٿيڻ جي راهہ تلاش ڪرڻ لڳس.

سالار هجوم کي مخاطب ٿيندي چيو: ”هن جي چهري جي پريشاني ۽

گهبراهٽ ثابت ڪري ٿي تہ اصل بشني هي آهي.“
مون رڙ ڪئي، ”نہ، نہ، مان بشني نہ آهيان، ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان.“
سالار ۽ ماڻهن منهنجي هڪ بہ ڳالهہ بہ ٻڌي ۽ نہ قبولي.
مون چيو، ”منهنجا هم وطن ڀائرو، مان پاڪ وطن جو هڪ صاف سيرت، روشن ضمير ۽ نيڪ مرد آهيان.“
سالار ٻئي هٿ چيلهہ تي رکي، ڀولڙي وانگر مون ڏانهن ڏٺو، ڪجهہ اڳتي وڌي ويو.
پڇيائين، ”ڇا تون پنهنجي علائقي جو سياسي ۽ سماجي ڪارڪن آهين؟“
”نہ.“
”ڇا تون پنهنجي علائقي جو معزز شخص آهين.“
جواب ۾ چوڻ چاهيم تہ مان هاسٽل ۾ رهندو آهيان، پر هڪدم ياد آيو تہ اسٽرائيڪن جا ڏينهن هئا. شاگردن جي وٺ پڪڙ هئي، تنهن ڪري چيم، ”مان مسافرخاني ۾ رهندو آهيان.“
”ڇا تون ڪنهن مسجد جو پيش امام يا ڪنهن ڪارخاني جو مالڪ آهين؟“
”نہ، مان ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان.“
”ڇا تون ڪافرن کان انتقام وٺندي ڪين بهادريءَ سان قتل ڪيو آهي؟“
”جڏهن پاڪستان جو قيام ٿيو هو، تڏهن مان ڪراچيءَ جي گهٽين ۾ اٽي ڏڪر راند ڪندو هوس.“ مون وراڻيو، ”پر توهان سڀني کي يقين ٿو ڏياريان تہ مان هڪ بيحد شريف انسان آهيان.“
سالار چيو، ”پنهنجي شرافت جو ثبوت ڏي.“
مان منجهي پيس.
سالار پنهنجي فتح تي گد گد ٿيو. فخر سان ميڙ ۾ بيٺل ماڻهن ڏانهن نهاريائين.
”ثبوت ڏي.“ کهري ۽ سخت اڻ وڻندڙ آواز ۾ چيائين، ”پنهنجي شرافت جو ثبوت ڏي.“
فرار جون راهون گم ٿي ويون، ٻچڻ جون سڀ تدبيرون منتشر ٿي ويون.

ان وقت مون پاڻ کي دلاسو ڏنو تہ چور جي حيثيت ۾ پوليس جي گهٽ مار کائيندس. جيڪڏهن شاگرد سمجهي گرفتار ڪري ويا تہ پوءِ ٽاٽي تي منهنجي جسم جي جاگرافي مٿائي ڇڏيندا. تنهن ڪري خاموش رهيس.

جوان ڏانهن ڏسندي سالار فخر سان چيو. "اهي اٿئي بشني، جيب ڪترو. تون تہ وڏي وڏي ڪري هن بدمعاش کي پڇائي ڇڏين ها. هاٽي ٻڏائي گهٽو انعام ڏيندين."

جوان ڪيس جواب نہ ڏنو. مون تائين هليو آيو. منهنجي سامهون بيهي، مسڪين شڪل ٺاهي، ڏاڍي آزاديءَ سان مخصوص لهجي ۾ چيائين. "اڑی بھائی بشنی اگر تم نے ھمارا کیسا کاٹا ہے، تو قلندر کی لئی ھمارا بٹوں واپس کرو۔ اس میں تمام ضروری کاغذ ہے۔"

گم ٿيل راهن مان هڪ واٽ روشن ٿي، ڀانيم. سنڌي جوان سان سنڌيءَ ۾ ڳالهائيندس تہ مصيبت ٽري ويندي.

مون هڪدم چيو. "ادا مان سنڌي آهيان، سنڌيءَ جو پٽ آهيان. اسان ڌاڙيل ٿيندا آهيون، بشني نہ."

جوان جو حيرت ۾ وات کلي ويو. سالار غور سان مون کي چتائي ڏٺو. جوان حيرت مان پڇيو. "تون سچ پچ سنڌي آهين." (ڪراچيءَ ۾ بہ اجنبي سنڌي پاڻ ۾ ملي حيران ٿيندا آهن.)

"ها، مان سنڌي آهيان."

سالار هڪدم هوا ۾ اُڇل کاڌي. هن پنهنجي ساٿين کي چيو. "هي شخص پنهنجي شڪل شبيهہ مان لڳي ٿو تہ بدنام ڌاڙيل محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي، بدنام ڌاڙيل ارباب خاصخيلي آهي."

مون خفي ٿيندي چيو "مان ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان، غزل لکندو آهيان."

"تون محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي آهين." ميڙ جي ڳُنڀ ڪرڇ مان آواز اٿڻ لڳا. "تون محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي آهين."

"مان نہ محرم کي سڃاڻان ٿو نہ رمضان کي." مون وراڻيو. "مان ڪوي آهيان. توهان سمجهو ڇو نہ ٿا تہ مان ڪوي آهيان. گيت لکندو آهيان."

آواز ايندا رهيا. رڙيون ٿينديون رهيون. تون ئي ارباب خاصخيلي

آهين.“

”نه بابا نه. اڙي مان ڌاڙيل نه آهيان، ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان ۽ صلح پسند باشندو آهيان. مان ڌاڙيل نه آهيان.“

پر منهنجي آزي ڪنهن نه ٻڌي.

سالار هٿ مٿي ڪري هجوم کي خاموش رهڻ جو حڪم ڏنو. ميڙ جڏهن ماٺ ٿيو تڏهن هن اول پنهنجو تعارف ڪرايو. جنهن ۾ ٻڌايائين ته هو رضاڪارن جو سالار هوندو هو. پنهنجي بهادريءَ ۽ شجاعت جو ذڪر ڪرڻ کان پوءِ هن چيو ”مان ڌاڙيلن ۽ لٽيرن کي هڪ نظر سان سڃاڻي وٺندو آهيان. منهنجي نظر عقاب جي نظر آهي. مان شيوا جي مرهٽي کي چڱيءَ طرح سڃاڻان. هو بدنام ڌاڙيل هو. ان وقت مان اورنگزيب عالمگير جي فوج ۾ ڏهين گهوڙي سوار دستي جو سالار هوس. مرهٽا منهنجو نالو ٻڌي مري ويندا هئا.“

ان انڪشاف تي ميڙ ۾ بينل اسڪول جي ڇوڪرن زور زور سان تاڙيون وڄايون، سالار ڏاڍو خوش ٿيو منهنجي منهن جو پنو لهندو ويو.

هن هڪ هٿ پتلون جي کيسي ۾ وجهي ٻئي هٿ سان مون ڏانهن اشارو ڪندي چيو. هي شخص بنا ڪنهن شڪ شبهي جي ارباب خاصخيلي آهي ۽ بدنام ڌاڙيل محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي آهي. هي سماج دشمن عنصر، قوم ۽ ملت جا دشمن ۽ ملڪ جا ويري هوندا آهن. سندن وجود مان سوسائٽيءَ کي نقصان رسندو آهي، هي شخص ملڪ جو نظام درهم برهم ڪري ڇڏيندا آهن.“

سالار جي تقرير جو ماڻهن تي ڏاڍو اثر ٿيو. هو ڪنڌ ڌوڻڻ لڳا. جوش ۾ اچي نعرا هڻڻ لڳا، ”ارباب خاصخيلي مرده باد، ارباب خاصخيلي مرده باد.“

نئين مصيبت کان گهبرائجي ٻاڏايم، مان ارباب خاصخيلي نه آهيان، توهان کي غلطفهمي ٿي آهي.“

سيني يڪ زبان ٿي مختلف آوازن ۾ چيو ”ڪيئن غلط فهمي ٿي آهي. اسان اخبارن ۾ تنهنجو ۽ تنهنجي مئل ساٿي محرم جانوريءَ جو فوٽو ڏٺو آهي.“

حڪومت تنهنجي گرفتاريءَ تي پنج هزار انعام به رکيو آهي.“

مون عرض ڪيو. ”مان هڪ دفعو وري توهان کي يقين ٿو ڏياريان ته پوءِ مان جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي نه آهيان.“

”تہ ٻڌاءِ ڪير آهين؟“ ميڙ مان آواز آيو ”ها، ٻڌاءِ تہ ڪير آهين.“
”مان ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان.“
سالار پڇيو ”ڇا ڪندو آهين.“
”ڪجھ بہ نہ.“
”ٻڌو، ٻڌو.“ هجوم کي مخطاب ڪندي سالار چيو. ”ٻڌو، غور سان ٻڌو، هيءُ ڪجھ نہ ڪندو آهي. بيڪار ۽ بيروزگار انسان خطرناڪ هوندا آهن. مجرم، ڌاڙيل، قاتل ۽ لٽيرا هوندا آهن. ٻڌو، هيءُ ڪجھ نہ ڪندو آهي. پيارا ياڙو! هي شخص ڪجھ نہ ڪندو آهي. (مون کي مخاطب ٿيو) تون سماج دشمن آهين.“
”مان اناج جي سمگلنگ نہ ڪندو آهيان.“
”تون انساني خون، ماس ۽ زندگيءَ جي سمگلنگ ڪندو آهين.“
سالار پنهنجو قد ظاهر ڪرڻ لاءِ ٽپ ڏيئي چيو. ”تون سؤ فيصد ارباب خاصخيلي آهين.“
”نہ سالار نہ.“ مون چيو.
سالار پنهنجو لقب ٻڌي خوش ٿيو.
هن پنهنجي خوشيءَ تي قابو پائيندي چيو. ”منهنجن سوالن جو جواب ڏي پوءِ مان آخري فيصلو ڏيندس تہ تون ارباب خاصخيلي آهين يا نہ.“
”مون رحم ڀريل نگاهن سان ڏانهس نهاريو.“
هن پڇيو. ”ڇا تون 1857ع واري جنگ آزاديءَ ۾ حصو ورتو هو؟“
”نہ.“
”بيڪار ۽ بيروزگار بہ آهين؟“
”ها.“
”مسافر خاني ۾ رهندو آهين؟“
”ها.“
”مان تنهنجي تلاشي وٺندس.“ سالار چيو ۽ اڳتي وڌي آيو.
منهنجو ساهہ سڪي ويو. ڪاليج يونين آفيس مان ڪنيل ٻانهن جيڏو چاقو منهنجي ور ۾ لڳل هو.
هجوم سالار جي ڳالھ جي حمايت ڪئي، ”ها. تلاشي وٺوس، تلاشي وٺوس.“

سالار منهنجي قميص جي تلاشي ورتي، جنهن جي کيسي مان اٽپورا لکيل گيٽ نڪتا ۽ پوءِ هن منهنجي وَر تي هٿ هنيو. ست ڏيئي چاقو ڪڍي ورتائين. سندس خوشيءَ جي ڪا حد نہ رهي، چاقو کولي هوا ۾ لهرايائين.

ميڙ کي جڻ نانگ سنگهي ويو. هن فاتح وانگر هجوم جي وچ ۾ ڦرندي چيو "هي شخص بدنام ڏاڙيل محرم جانوريءَ جو فرار ٿيل ساٿي، بدنام ڏاڙيل ارباب خاصخيلي آهي."

هن منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو "تون ارباب خاصخيلي آهين."

"مان شريف انسان آهيان." هبڪندي چيم.

"شريف انسان وَر ۾ خنجر جهڙو چاقو کڻي گهمندا آهن؟" سالار ٺوڪ هڻندي چيو "لڪائڻ جي ڪوشش نہ ڪر. تون ارباب خاصخيلي آهين."

هڪ پهلوان چيو "هن بدمعاش کي پوليس جي حوالي ڪرڻ گهرجي."

سالار سندس ڳالهہ لنوائيندي چيو "تون فڪر نہ ڪر. مان پاڻ ئي کيس ڦاٽي تي ويٺي ويندس."

پهلوان نہ مُڙيو. چيائين، "باشائو هيءُ بدنام ڏاڙيل آهي، خوفناڪ آهي، اجايو تون کان ڇڏيائي پجي ويندو."

ان ڳالهہ تان سالار کي ڪاوڙ لڳي. هن نهايت فخر سان سڄي ڳالهہ ڪري ٻڌائي تہ پاڻ ڪيئن نہ هڪ دفعي شيواجيءَ کي گرفتار ڪري اورنگزيب عالمگير جي خدمت ۾ وٺي ويو هو.

پهلوان چيو "مان پولو پهلوان جو شاگرد ننا پهلوان آهيان. مان هن ڏاڙيل کي ٻڪر وانگر ڪن کان وٺي ڦاٽي تي وڃي ٻيهاريندس."

سالار انڪار ڪندو رهيو. پهلوان اصرار ڪندو رهيو. ان ڇڪتاڻ ۾ پهلوان سالار کي ڪنڌ کان جهلي هوا ۾ لٽڪائي ڇڏيو. سالار هوا ۾ ڇڙيون هڻندو رهيو.

هن پهلوان کي دڙڪو ڏيندي چيو "مون کي هيٺ لاهہ، ورنہ، خدا جو قسم آ، هي چاقو تنهنجي پيٽ ۾ لنگهائي ڇڏيندس."

پهلوان کيس هيٺ نہ لاٿو.

سالار هڪدم چلڪندڙ چاقو پهلوان جي سوئر جهڙي ڪنڌ تي رکيو.

پهلوان کان رڙ نڪري وئي، هو زور زور سان ابا ڙي بابا ڙي ڪندو رهيو.

سالار کي ڌرتيءَ تي لاهي ڇڏيائين. پوءِ بہ ڪيتريءَ دير تائين پنهنجي

ماءُ کي ياد ڪندو رهيو.

سالار پنهنجو ڪالر درست ڪندي، چيو، "ساٿيو! هي پهلوان لالچي آهي. ارباب خاصخيليءَ کي پوليس جي حوالي ڪري پنج هزار رپيا حاصل ڪرڻ چاهي ٿو."

ان ڳالهه تان هجوم سخت مشتعل ٿيو. ماڻهو نعرا هڻڻ لڳا. "صوبہ پرستي مرده باد، صوبہ پرستي مرده باده، ون يونٽ زنده باده."

ان وچ ۾ مون ڪجهه به ڳالهائڻ بيڪار سمجهيو ۽ پاڻ کي حالتن جي حوالي ڪري ڇڏيم.

سانڍي وارو حڪيم سانڊا ڪٽي پيهه مان نڪري ويو.

هڪ سنهڙو، زرد ۽ نم جي ٿاريءَ وانگر نميل شخص پيهه مان نڪري وچ ۾ اچي بيٺو. سندس مٿي جا وار جهرڪيءَ جي آکيري جهڙا هئا.

هن، سالار ۽ پهلوان کي مخاطب ٿيندي چيو، "مان هن علائقي جو بيڊي ميمبر آهيان."•

"تون حجم آهين." آواز آيو.

"مان حجم نہ آهيان، باربر آهيان ۽ هن علائقي جو بيڊي بہ آهيان."

بيڊيءَ ڪاوڙمنجهان چيو، "جيئن تہ ارباب خاصخيلي منهنجي علائقي ۾ پڪڙيو ويو آهي، تنهن ڪري مان کيس گرفتار ڪري ٿاڻي تي وٺي ويندس."

"۽ انعام بہ تون حاصل ڪندين؟" سالار پڇيو.

"پنهنجي پنهنجي قسمت." بيڊيءَ وراڻيو.

"واهہ! محنت مان ڪريان ۽ ٿاڻي تي وٺي تون ويندين!" سالار مون ڏانهن اهڙين نظرن سان ڏٺو جڻ مان ماڻهو نہ جڻ حلوو هوس. هن چيو، "ارباب خاصخيليءَ کي سڀ کان اول مون سڃاتو هو ان ڪري انعام جو مستحق بہ فقط مان آهيان. مان ئي کيس گرفتار ڪري وٺي ويندس."

بيڊيءَ چيو "هن علائقي ۾ ڪنهن کي چڱو چوڻ، ڪنهن کي برو چوڻ، ڪنهن کي گرفتار ڪرائڻ ۽ ڪنهن کي ڇڏائڻ منهنجو ڪم آهي."

هجوم جوش مان نعرا لڳائڻ شروع ڪيا. لالچي ڪتا هاءِ هاءِ. لالچي ڪتا هاءِ هاءِ. چمچہ گيري نهين چلي گي. "ايوب ڪا چمچا هاءِ هاءِ."

• بيسڪ ڊيموڪريٽ: ايوب خان جي بنيادي جمهوري نظام جو ميمبر.

حالتن کي پرکيندي بيبدي هجوم مان کسڪي ويو.

چوپول وڏي ويو۔ بحث، سر گوشيون، سس پس. نيٺ ماڻهن قاٽ ڪاڏو. چيائون، "اسان بہ ارباب خاصخيليءَ کي سڃاتو هو. اسان سيني سندس فوٽو اخبارن ۾ ڏٺو هو. اسان بہ انعام جا مستحق آهيون."

۽ پوءِ ان ڳالهہ تان سڀني ميڙ نيم سياستدان وانگر ٻوڙ هاريو. هڪ ٻئي کي لوئيائون، ڏاڙهي پٽ ۽ ڦٽ لعنت ڪيائون.

هڪ درويش جهڙي شخص صلاح ڏني، اسان سڀئي ارباب خاصخيليءَ کي ٿاڻي تي وٺي هلنداسين. پاڻ ۾ پنج هزار کن آهيون. انعام رپيو رپيو ڪري ورهائي کڻنداسين.

اها صلاح گهڻن کي پسند آئي، پر سالار مخالفت ڪندي چيو: "اسان جي قوم جي وڏي بدنصيبي اها آهي، جو ڪيس سچو رهنما نہ ٿو ملي ۽ جڏهن ملي ٿو، تڏهن سندس محنت جو قدر نہ ٿو ڪيو وڃي."

هڪ ريئي جي لالچ ۾ ماڻهن سالار جي ڳالهہ تي ڌيان نہ ڏنو.

پوءِ جڏهن سڄو هجوم درويش جي ڳالهہ تي متفق ٿيو، تڏهن سنڌي جوان منهنجي ڪن ۾ پڙڪو ڪيو، "ادا! هنن جي ڳالهين ۾ نہ اچجانءِ."

"پوءِ ڀلا ڇا ڪريان؟"

"تو کي جڏهن ٿاڻي تي وٺي هلن، تڏهن چئجانءِ تہ مون توکي گرفتار ڪيو آهي."

مون حيرت مان سنڌي جوان ڏانهن ڏٺو.

"منهنجي کيسي مان سفينا حجاز جي ٽڪيٽ، حج جا ڪاغذ ۽ سمورا ڏوڪڙ ڪو سوئر جو ڦر ڪڍي ويو آهي." هن مسڪين منهن ٺاهيندي چيو: "انعام جي رقم مان حج ڪري ايندس، توکي دعائون ڏيندس، ادا خاصخيلي."

مون ٻهريون دفعو ڪاوڙ مان رڙ ڪئي، "مان ارباب خاصخيلي نہ آهيان."

"تون آهين." هن چيو: "مان سنڌي ٿي ڪري، هڪ سنڌي ڏاڙيل کي سڃاڻي نہ سگهندس! تون ارباب خاصخيلي آهين."

"مان نہ ارباب خاصخيلي آهيان ۽ نہ چوهڙ جمالي." وراڻيم، "مون مسڪين کي اجائي مصيبت ۾ وڌو اٿو."

"ضد نہ ڪر خاصخيلي." هن نرم لهجي ۾ چيو "پرديس ۾ پنهنجي سنڌي ڀاءُ جي ڪم نہ ايندين!"

وارن ۾ هٿ ڦيرائي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيم.

هو مون کي سمجهائيندو رهيو. "اها ڪيڏي نہ بدناميءَ جهڙي ڳالهہ آهي، جو سنڌ جي هڪ مشهور ڌاڙيل کي ڪو ٻيو گرفتار ڪري انعام حاصل ڪري وٺي! ڇو نہ اهو انعام مون جهڙي ڪنهن ويچاري سنڌيءَ کي نصيب ٿئي. گهٽ ۾ گهٽ انعام ۾ تہ تون ون يونٽ ٽيڻ گهرجي."

ميڙ مان سيٽي وڄڻ جو آواز آيو.

هڪ ڪوئي جيترو سپاهي ماڻهن جي وچ مان نڪري منهنجي سامهون اچي بيٺو. ماڻهن جڏهن کيس حوالدار ڪري مخاطب ڪيو. تڏهن سندس سينو ڦوڪجي ويو ۽ قد بندرو ٿي ويس. هن ٻئي هٿ چيلهہ تي رکي سموري گوڙ گهمسان جو سبب پڇيو.

پهلوان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر سالار ڇڙٻ ڏيئي کيس ماٺ ڪرائي ڇڏيو. "تون خاموش رهہ پهلوان ۽ وڃي ڪشتي وڙهہ."

سپاهيءَ چيو. "ٺيڪ آهي تون خاموش رهہ ۽ هن کي ڳالهائڻ ڏي."

پهلوان احتجاج ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪوئي جيتري سپاهيءَ کيس ڪڙڪيدار دڙڪو وهائي ڏنو. جبل جيڏو پهلوان پري ٿي ويو.

سالار پنهنجو تعارف ڪرائيندي سپاهيءَ کي ٻڌايو تہ هو هندستان جي رضاڪارن جو سالار هو ۽ پوءِ زور ڏيندي چيائين، "مون 1947ع کان اڳ ڪافرن سان جيڪي جُنيون ڪيون آهن، تن جو ذڪر تاريخ ۾ سونهري لفظن سان ڪيو ويندو. گذريل پاڪ ڀارت جهاد • ۾ مون ڀارت جي صدر راڌا ڪرشن کي چوائي موڪليو هو تہ هڪدم هٿيار ڦٽا ڪر، ورنہ تون سان بہ ساڳي جُٽ ڪندس، جيڪا شيوا جي مرهٽي سان ڪئي هيم."

سپاهيءَ کان ڇرڪ نڪري ويو. شيوا جي مرهٽو!"

"ها." سالار فخر سان ٻڌايو "مان اورنگزيب عالمگير جي فوج ۾ ڏهين گهوڙي سوار دستي جو سالار هوس."

سپاهي بيحد متاثر ٿيو. سالار جو هٿ ڪٽي اکين تي رکيائين.

پوءِ پڇيائين، "هيءَ سڄي خلق توهان کي ڏسڻ لاءِ گڏ ٿي آهي ڇا؟"

"ها." سالار مون ڏانهن اشارو ڪندي وراڻيو. "مون سنڌ جي بدنام ڌاڙيل محرم جانوريءَ جي فرار ٿيل ساٿي، بدنام ڌاڙيل ارباب خاصخيلي کي گرفتار

• 1965ع واري جنگ

ڪيو آهي."

"ارباب خاصخيلي!" سپاهيءَ ڪان ٻيهر چرڪ نڪري ويو.

"ها."

"جنهن جي گرفتاريءَ تي حڪومت پنج هزار رپيا انعام رکيو آهي."

"ها."

"توهان ڪمال ڪيو آهي، سالار صاحب." سپاهيءَ پنهنجي پتڪڙي هٿ سان سندس پٺي ٺپيندي چيو. "توهان جو هي ڪارنامو بهادريءَ جي تاريخ ۾ قيامت تائين زنده رهندو."

سپاهي مون کي وارن کان پيرن تائين جاچڻ لڳو.

مون عرض ڪيو. "حوالدار صاحب! مان ارباب خاصخيلي نه آهيان. ڪوي آهيان، گيت لکندو آهيان، مان ارباب خاصخيلي نه آهيان."

"مجرم هميشه پنهنجي جرم کان انڪار ڪندو آهي." سپاهي لڏندي چيو "پر ٿاڻي پهچڻ کان پوءِ بي گناهه به پاڻ کي ڏوهاري سمجهي ڪنهن نه ڪنهن ڏوهه جو اقرار ضرور ڪندا آهن."

"حوالدار صاحب!" مون ٻاڏايو.

"خاموش." سپاهي منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو. ملڪ جي پوليس تنهنجي تلاش ۾ آهي. مان توکي گرفتار ڪريان ٿو."

مون کي ڇڪيندي سالار سان مخاطب ٿيو "ارباب خاصخيليءَ جهڙي خوفناڪ ڌاڙيل کي گرفتار ڪرائڻ ۾ جيڪا مدد توهان پوليس جي ڪئي آهي، تنهن لاءِ ملڪ جي پوليس توهان جي مشڪور رهندي."

سالار، پهلوان ۽ ڪجهه ٻين ماڻهن انعام جو ذڪر ڪندي احتجاج ڪيو.

سپاهيءَ سيني کي دڙڪو ڏنو. "خبردار! سرڪاري معاملي ۾ دخل اندازي ڪرڻ ڏوهه آهي، پري ٿيو. مان ارباب خاصخيليءَ کي ٿاڻي تي وٺي وڃان ٿو."

ماڻهن پيهه مان سپاهيءَ کي دڳ ڏنو. هو مون کي ٻانهن کان ڇڪيندو آرام باغ ٿاڻي ڏانهن وٺي ويو.

***

نہ تون آهين، نہ مان آهيان

ٽيلي فون بوٿ جو در بند ڪرڻ ڪان پوءِ مون آرام محسوس ڪيو. پريشانين جو گهمسان جڻ اوچتو ئي اوچتو خاموش ٿي ويو. اتاولو روح مانُوٽي ويو. اسپيشل وارڊ جي ورانڊن ۾ بيحس مشينن وانگر هلندڙ ڦرندڙ نرسن، وارڊ بوائز، لاپرواهہ ڊاڪٽرن ۽ منهنجي وچ ۾ ٽيلي فون بوٿ جي در ۾ لڳل شيشو اچي ويو هو. ٻاهريان آواز ٻاهر رهجي ويا. خاموشي ذهن جي زخمن کي چيٽڻ لڳي.

مان چئن ڏينهن ۽ چئن راتين ڪان لاڳيتو جاڳي رهيو هوس. اکيون اُجاڳي سبب سڙي رهيون هيون. منجهن چيڪو پئي محسوس ڪيم. ايئن پئي پانيم، جڻ ڪنهن تتل رڻ جي واري سرمي وانگر منهنجين اکين ۾ پائي ڇڏي هئي. اکيون بند ڪري، مٿو ٽيليفون بوٿ جي هارڊ بورڊ سان لڳائي ڇڏيم. اوچتو سڙندڙ اکين ۾ جڻ گندرف جو تيزاب سڙي آيو. مون عذاب وچان هڪدم اکيون کولي ڇڏيون. پٽيلن تي پاڻيءَ جو تهہ چڙهي ويو گهڙي کن لاءِ

ماحول ڏنڊ پٽيان اٿچتو ٿي ويو. مون قميص جي ٻانهن سان آليون اکيون اُگهي ڇڏيون.

ڏهين پئسي وارا ٻه سڪا چيمبر ۾ وجهي، پنهنجي آفيس جو نمبر ڦيرايم. نمبر لڳڻ شرط آفيس جي ٽيليفون آپريٽرن کي ٽيپ رڪارڊ وانگر انگريزيءَ ۾ ڳالهائيندي ٻڌم، ”محترم، اسلام عليڪم. مان (آفيس جو نالو) کان ڳالهائي رهيو آهيان. منهنجي لاءِ ڪهڙو حڪم آهي سائين.“

مون آپريٽر کي پنهنجو نالو ٻڌايو. ان کان اڳ جو ڪيس وڏيڪ ڪجھ چوان. پاڻ ڳالهايائين. اُبهرائيءَ مان چيائين، ”سر، ڊائريڪٽر صاحب سان ملايانوَ؟“

چيم، ”مون کي فريده ناز سان ڳالهائڻو آهي.“

آپريٽر هڪدم فون لائين ناز جي ڪمري سان ملائي ڇڏي.

ناز پنهنجي مخصوص انداز ۾ چيو. ”هيلو.“

ڪائنس فقط پنج ڏينهن پري رهيو هوس، پر ايئن پئي پانيم. جڻ جڻ پنج جنم ڪائنس جدا ٿي جوڳ ۾ چيچلائيندي گذاري ڇڏيا هئم.

فون رسيور مان ٻيهر ناز جو آواز آيو. ”هيلو.“

چيم، ”ناز! مان اُهو شخص ڳالهائي رهيو آهيان، جنهن کي تون سرڪس جو مشڪرو سڏيندي آهي.“

”اڙي تون!“ ناز اچرج وچان وڏي واڪ پڇيو ”ڪٿان پيو ڳالهائين؟“

”جتان سڄي دنيا جا ماڻهو ڳالهائيندا آهن. وات مان پيو ڳالهايان.“

هن ٺهڪ ڏنو. کلندي چيائين، ”تون نه سڌرندين.“

”منهنجي سڌرڻ وارو مدو ختم ٿي ويو.“

”ايتري ۾؟“

”ها.“

”ڪيئن.“

”ڪنهن ساھ کي سوداءُ ڏيئي ڇڏيو آهي.“

”ڪير آهي؟“

”آهي هڪ اپسرا.“ چيم، ”پر تون ڪنهن خوشفهميءَ ۾ نه پئجانءِ.“

هوءَ ڪيتري دير تائين کلندي رهي. ننڍڙا ننڍڙا، جلترنگ جهڙا ٽهڪڙا فون رسيور مان ايندا رهيا. پوءِ چيائين، ”مون کي خبر آهي ته تون وڏو

آڙيڪاپ آهين. سولائيءَ سان سوگهو ٿيڻ جو ناهين.“

پڇيومانس، ”ڪو چار وچايو اٿئي ڇا؟“

”هوءَ ٻيهر ڪلي پيئي، پوءِ پڇيائين، ”يلا ٻڌاءِ ته. بنا درخواست جي ايترا ڏينهن ڪٿي غائب رهيو آهين؟“

چيم، ”منهنجي غيرحاضريءَ ۾ ڪنهن توکي پروجيڪٽ جو ڊائريڪٽر ته نه ڪري ڇڏيو آهي؟“

”اجايو بيزار نه ڪر. ٻڌاءِ ڪٿي.“

”ڇا ٻڌايانءِ، غزل يا گيت؟“

”مان ڪلي نه ٿي سگهان.“ ناز چيو ”ٻڌاءِ ته ايترا ڏينهن ڪٿي غائب رهيو آهين؟“

ٻڌو هوم، ڪراچيءَ ۾ عربن جو خزانو دفن آهي، ان جو ڳولا ۾ هوس.“

”پوءِ ڪجهه لڌءِ؟“

”ها.“

”ڇا؟“

”ڪارڪن جون ڪيڪڙيون.“

”نهيو ان ڳالهه تي مان ڪلڻ جي ڪوشش ڪريان ٿي.“ هوءَ ڪلي پر سندس ڪلڻ ۾ ستن سُرن جو سنگيت نه هو. پوءِ بيحد گنڀير لهجي ۾ چيائين، ”جتي به آهين، هڪدم آفيس هليو اچ.“

”نه اچي سگهان ته پوءِ؟“

”اڇٽو پوندءِ.“

”اهو مارشل لا ريگيوليشن نمبر نامعلوم آهي ڇا؟“

”مان فقط التجا ڪري سگهان ٿي.“

آهستي پڇيم، ”اچان، پر منهنجي لاءِ مقتل تيار آهي؟“

چيائين، ”خدا جي واسطي اچ.“

”خدا جي واسطي ته هرگز نه ايندس، منهنجي ساٿِس اصل ڪان نه پوي.“ چيم، ”ٻئي ڪنهن جي لاءِ اچي سگهان ٿو.“

پڇيائين، ”ڪنهن جي لاءِ.“

وراڻيم، ”جنهن کي چاهڻ ڪان پوءِ، مون مرڻ جي تمنا ڪئي آهي.“

کلندي چيائين، ”يانيان ٿي، ڪنهن ڏائڻ کي دل ڏيئي ويٺو آهين.“

”مون وٽ موت جو تصور پوائنٽو ناهي، حسين آهي، دلفريب آهي.“

چيم، ”مان ايڏو تہ سرڪش آهيان. ناز جو منهنجي موت جي سبب جيڪڏهن دلڪش نہ هوندو، تہ پوءِ اجل مون کي ڏرتيءَ کان آسمان تائين حاصل نہ ڪري سگهندو.“

چيائين، ”مان اجل ناهيان. هڪدم هليو اچ.“

مون فون رسيور رکي ڇڏيو.

ٽيليفون بوٿ مان نڪرندي ڊاڪٽر درانيءَ کي سامهون ايندي ڏٺم. مان بيهي رهيس.

ڊاڪٽر کان پڇيم، ”صنوبر کي توهين ڪيستائين اسپتال ۾ رکندا؟“

ڊاڪٽر درانيءَ وراڻيو، ”سياڻي تنهنجي گهرواريءَ جي آپريشن آهي.“

”آپريشن!“ مون کان ڇرڪ نڪري ويو. پڇيم، ”ڇا جي آپريشن، ڊاڪٽر؟“

وراڻيائين، ”سندس ڪرنگهي تي جيڪو ڦٽ آهي، سو اصل ۾ ڪينسر آهي.“

”سرطان!.

ڊاڪٽر چيو، ماهرن جي ڪاميٽيءَ سندس مڪمل تپاس ڪرڻ کانپوءِ اهو فيصلو ڏنو آهي.“

وايومنڊل ڦرٽيءَ وانگر ڦرڻ لڳو.

پنهنجي ساءِ چيم، ”صنوبر کي ڪينسر آهي!“

”گهبراءِ نہ، سڀ ٺيڪ ٿي ويندو. مرض اڃا شروعاتي مرحلي ۾ آهي.“

”مان صنوبر کي مرڻ نہ ڏيندس.“ ڊاڪٽر چيو.

”آپريشن زندگي ڏيڻ لاءِ ڪئي ويندي آهي، وٺڻ لاءِ نہ.“

”مان صنوبر کي مرڻ نہ ڏيندس، ڊاڪٽر.“ ڊاڪٽر درانيءَ جي ٻانهن ۾ مٺ وجهندي چيم، ”مان مري ويندس، پر صنوبر کي مرڻ نہ ڏيندس.“

ڊاڪٽر پنهنجي ٻانهن ڇڏائيندي چيو، ”موت ۽ زندگي خدا جي وس آهي. اسين ڊاڪٽر فقط وسيلو آهيون.“

”مون کي تنهنجي دقيانوسي فلسفي سان ڪا بہ دلچسپي نہ آهي.“ چيم، ”مان فقط ايترو ڄاڻان ٿو تہ، مان صنوبر کي مرڻ نہ ڏيندس. اڄ تائين صنوبر ۽ منهنجي وچ ۾ جيڪي ڪجهہ ٿيو آهي، سو منهنجيءَ مرضيءَ مطابق ٿيو

هي.“

ڊاڪٽر دراني ۽ ڪجهه حيرت مان مون ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين، ”تون ڪي نهنجي زال سان شايد بي پناهه محبت آهي.“

مان ٻه چار ٽڪڙيون ٻرانگهون ڪٽي اڳتي هليو ويس.

ڊاڪٽر ڪي پٺي ڏيندي چيم، ”صنوبر ۽ منهنجي وچ ۾ جيڪو رشتو هي، تنهن کي دنيا جو ٻيو ڪو به شخص سمجهي نه سگهندو.“

مان اندر ۾ گهمسان ڪٽي اسپيشل وارڊ جي ڪمري نمبر 42 ۾ هليو آيس. تي صنوبر موت ۽ زندگيءَ جي ڪشمڪش ۾ مبتلا هئي. هوءَ تڪليف چان ڪنجهي رهي هئي. مون کي ڏسي، سندس ڪومايل چهري تي هڪ مناڪ مُرڪ ليئو پائي، ٻڏندڙ سج جي آخري ڪِرڻي وانگر گم ٿي ويئي.

صنوبر نبل آواز ۾ پڇيو، ”آفيس فون ڪيوَ؟“

مون هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو.

ٿتل لهجي ۾ چيائين، ”مان بهتر آهيان. توهين آفيس وڃو.“

”نه صنوبر.“ مون سندس پير ۾ ويهندي چيو ”اڄ مان آفيس نه ويندس.“

لفظ لفظ ڪري چيائين، ”پنجن ڏينهن کان آفيس نه ويا آهيو. اڄ وڃو.“

ڪائنس نظرون بچائيندي چيم، ”مان توکي ڇڏي ڪيڏانهن به نه يندس.“

هن بخار ۾ پڄرندڙ هٿ سان مون کي ڇهيو. مون ڏانهس ڏٺو سندس چپن ي ساڳي اُداس مرڪ تري آئي هئي. پڇيائين، ”ڇو؟“

دل چاهيو ته چوانس: تون فقط هڪ رات جي مهمان آهين. اِهو ڄاڻيندي ، ته مان سرڪش آهيان، باغي آهيان ۽ اڄ تائين ڪو به ڪم منهنجيءَ رضي خلاف نه ٿيو آهي، مان سمجهان ٿو سمجهي سگهان ٿو ته تون سڀاڻي پريشن ٿيٽر ۾ مري وينديءَ. توسان گڏ منهنجي مسلسل ڪشمڪش ۽ ڳيتي جدوجهد مري ويندي. سماج سان جوٽيل جنگ ختم ٿي ويندي. نهنجي موت سان گڏ منهنجي دل مري ويندي. دل جي تمنائن جي دنيا مري يندي. تو کان پوءِ ڪائنات بي انت سمنڊ ۾ غرق ٿي ويندي. مان اچوڪو ڪ هڪ لمحو، هڪ هڪ گهڙي، تنهنجي ويجهو ويهي، توکي ڏسندي نذارڻ چاهيان ٿو. سڀاڻي هن مهل تون مون وٽ نه هوندين. تنهنجي ياد هوندي، نهنجي تصور جي ڪٽي هوندي. هڪ اڪيلائي هوندي. جنهن ۾ مان روئڻ

چاهيندس، پر روئي نہ سگهندس. توکي وسارڻ چاهيندس، پر وساري نہ سگهندس.

”توهين پريشان آهيو؟“

صنوبر جي آواز تي مون کان چرڪ نڪري ويو. دل جو آواز ذهن جي مقبرن ۾ قيد ٿي ويو. مون مُرڪڻ چاهيو پر مون کي پنهنجي مرڪ ڦڪي ۽ بي معنيٰ محسوس ٿي.

صنوبر ورائي پڇيو. ”توهين پريشان آهيو.“

”پريشان!“ چيم، ”نہ نہ. مان تہ خوش آهيان. ڊاڪٽر چيو آهي تہ تون تمام جلد چاڪ ٿي ويندينءَ.“

”اسين اسپتال مان ڪڏهن هلنداسين؟“

”تمام جلد. ممڪن آهي، سڀاڻي.“

”ڊاڪٽر چا ٿا چون؟“

”چون ٿا تہ تنهنجي ڪرنگهي تي معمولي ڦرڙي آهي. ڇُٽي ويندي.“

”پر مون کي عذاب آهي.“ صنوبر چيو. ”ايئن ٿي محسوس ڪيان، ڄڻ ٿهڪندڙ تيل منهنجي ڪرنگهي ۾ پيئجي رهيو آهي.“

صنوبر جي چهري تي بي پناهہ تڪليف سبب وحشتناڪ مايوسي ڇانئجي ويئي. اکيون بند ٿيڻ لڳس. هن پنهنجو هٿ مون ڏانهن وڌايو. مون سندس پڄرندڙ ۽ ڪنبندڙ هٿ پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ جهلي ورتو. چيائين، ”مان مري وينديس.“

گنڀير ماحول جي اُداسائي گهٽ ڪرڻ لاءِ چيم، ”چري، تون منهنجي مرضيءَ کان سواءِ فقط ڪوهہ مري ويجي سگهين ٿي، مري هرگز نہ ٿي سگهين. مان عزرائيل جو پيءُ آهيان.“

صنوبر جي خشڪ چپن تي خزان جي شام جهڙي اُداس مرڪ تري آئي. چيائين، ”توهين ڪيستائين پنهنجي عزم سان مون کي سور سختين مان ڪڍندا رهندا.“

”مون توکي جان جي بازي لڳائي، آڏيءَ تي سر رکي حاصل ڪيو آهي. مون توکي موت جي جنگ جوٽي حاصل ڪيو آهي.“ منهنجو آواز ڳورو ٿي ويو. چيم، ”تون منهنجي فتح جو تاج محل ۽ دقيانوسي روايتن جي شڪست جو لينن گراڊ آهين.“

”توهين مون کي پنهنجي فتح جو فقط يادگار تا سمجهو!“ صنوبر پڇيو.
”توهان کي مون سان محبت ناهي؟“

دل ڦٽڪي، چنتجي ۽ چيچلائي خاموش ٿي ويئي. مان صنوبر کي جواب ڏيئي نہ سگهيس.

”توهان کي مون سان محبت ناهي؟“ صنوبر بيحد تڪليف سهندي ورجائي پڇيو.

جواب ڏيڻ بدران مون کانئس پڇيو. ”تو اڄ تائين منهنجي محبت جي شدت محسوس نہ ڪئي آهي؟“

”اڄ تائين ڪنهن بہ مرد پنهنجي گهرواريءَ سان اهڙي سچائيءَ سان محبت نہ ڪئي هوندي، جهڙي توهان مون سان ڪئي آهي.“ جملو مشڪل سان پورو ڪيو هوندائين، جو سور سهڻ کان وڌي ويس، ڦٽڪي پيئي.

چيائين، ”دل چاهي ٿي سمهي پوان. ننڊ ڪريان، پر عذاب سمهڻ نہ ٿو ڏيئي. ايئن ٿي ڀانيان ڄڻ زهريلا وِڇون ڪرنگهي کي کائي رهيا آهن.“

منهنجي وَس هجي ها، تہ مان جيڪر صنوبر جو سمورو درد پنهنجي جيءَ ۾ ڀري ڇڏيان ها. سندس سور پنهنجي ساهہ ۾ سمائي ڇڏيان ها. ڪيس ڏڍ ڏيڻ لاءِ فقط ايترو چيم، ”تو زندگيءَ ۾ هزارين عذاب صبر سان سٺا آهن. اڄ دل ڇو لاٿي اٿئي؟“

چيچلائيندي وراڻيائين، ”انهن عذابن جي ياد کي توهان جي اڻمئي پيار منهنجي ذهن تان ميساري ڇڏيو آهي. مون کي هينئر توهان جي قرب کان سواءِ ڪجهہ بہ ياد ناهي.“

مون پاڻ کي زندگيءَ جي ڪُن ۾ قاتل محسوس ڪيو. ايئن ڀانيم، ڄڻ سقراط جي هٿن مان زهر جو پيالو ڦري ورتو هوم. ڄڻ اٿيلو کي اسٽيج تان تڙي ڪڍيو هوم. ڄڻ آڊيپس جي روح مان عذاب چورائي پنهنجيءَ دل ۾ رکي ڇڏيو هوم. تڏهن، گوتم جي مورتي منهنجي ذهن جي ڪنڊرن ۾ ڀڄي پيئي. ذهني پريشاني ۽ پشيمانيءَ جي گهڙين ۾ محسوس ڪيم، تہ مان وڏو ايڪٽر هوس، ۽ زندگيءَ جي المناڪ ڊرامي ۾ ڪاميابيءَ سان هڪ سٺي ۽ وفادار مڙس جو ڪردار ادا ڪري رهيو هوس.

”توهين آفيس وڃو.“ صنوبر چيو.

وراڻيم، ”اڄ نہ، سڀاڻي ويندس.“

”هن مهيني جي پگھار بہ نہ ورتي اٿوَ.“ صنوبر چيو. ”ڪيترن هنڌن تي بل چڪائڻا آهن. راشن وارو ڏوہي.“

جملو پورو ڪري نہ سگھي. وري ڦٿڪي پيئي، بي پناهہ تڪليف سندس اکين ۾ وحشت ڀري ڇڏي، مُٺيون ڀڪوڙجي ويس. چپ واڳُڻائي تي ويس، سمورو عذاب صبر سان سنائين. وات مان اُف نہ ڪيائين.

پوءِ ٿَٿل ڦٿل لهجي ۾ چيائين، ”توهين پگھار وٺي اچو. پئسي ڪان سواءِ اجايو پريشان ٿيندا.“

”مان پريشان نہ ٿيندس.“ سندس وکريل وار جاڳتا ڪندي چيم، ”تون سمهڻ جي ڪوشش ڪر.“

”ڪيئن سمهان!“ لڇندي وراڻيائين، ”ايئن پئي ڀانيان، ڄڻ پٺيءَ جي ڪنڊي ۾ ٻبر جي تاري ڦٽي رهي آهي.“

مون سسٽرس روم جي گھنٽيءَ جو بٽڻ پريس ڪيو.

سسٽر نرگس ڊوڙندي آئي. کيس چيم، ”صنوبر کي ڏاڍي تڪليف آهي. مهرباني ڪري ڊاڪٽر درانيءَ کي وٺي اچ.“

هوءَ ڊاڪٽر درانيءَ کي سڏڻ هلي ويئي.

مان صنوبر جي پرسان ويهي رهيس. پاڻيءَ جو چمچو ڀري پيئاريو مانس. ڪجهہ دير کان پوءِ سامت ۾ آئي. ٽڪ اکين سان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. پوءِ هڪ عجيب سوال پڇيائين، ”مان جڏهن مري ويندس، تڏهن توهين ٻي شادي ڪندا نہ؟“

ان سوال بدران هوءَ جيڪڏهن منهنجي روح کي هميشہ لاءِ آتشڪدي جي باهہ ۾ وجهي ڇڏي ها، تہ بہ جيڪر ايڏو عذاب محسوس نہ ڪيان ها. هن هڪ سوال سان منهنجي سموري وجود کي فنا ڪري ڇڏيو. فقط ايترو وراڻيم، ”مان توکي مرڻ نہ ڏيندس، صنوبر.“

ساڳي اُداس، مايوس ۽ ڦِڪِڙ جي شام جهڙي ويران مرڪ صنوبر جي چپن تي تري آئي، ۽ پوءِ ڪن ۾ ترڙي، پکڙي، ٽُٽل تاري وانگر روشنيءَ جي عارضي ليڪ ڇڏي گم ٿي ويئي پڇيائين، ”مان ڪڏهن نہ مرنديس؟“

مان سوچ جي صليب تي لٽڪي پيس. صنوبر ڏانهن ڏٺم. هوءَ جيڪا منحوس جي نالي سان بدنام هئي ۽ فقط ان ڪري نفرت جي نگاهہ سان ڏٺي ويندي هئي، جو مون کان اڳ جنهن سان بہ سندس شاديءَ جي ڳالهہ ٻولهہ هلي

هئي. سوا وچتوئي اوچتو مري ويو هو. سا صنوبر مون سان شادي ڪرڻ کان پوءِ مري رهي هئي. زندگيءَ ۽ موت جي ڪشمڪش ۾ مبتلا هئي. هن ٻيهر پڇيو. ”مان ڪڏهن به نه مرنديس؟“

وراڻيم. ”مان فقط ايترو ڄاڻان ٿو. ته پنهنجي حياتيءَ ۾ مان توکي مرڻ نه ڏيندس.“

منهنجي چريائيءَ تي هن کلڻ چاهيو پر کلي نه سگهي. پوءِ وڏو ساهه کڻي. آهستي آهستي پڇيائين. ”منهنجي مرڻ کان پوءِ توهين ڪنهن سان شادي ڪندا؟“

مون اندر ۾ ٻوسٽ محسوس ڪئي. چيم. ”تنهنجو سوال بلڪل بي معنيٰ آهي.“

”ڪو ڪنهن لاءِ سڄي عمر ماتم نه ڪندو آهي.“ صنوبر چيو. ”توهين جوان آهيو. روزگار سان آهيو. هڪ نه هڪ ڏينهن توهان کي ٻي شادي ضرور ڪرڻي پوندي.“

سوچيم. ”جبلن کان به ڪنهن اهڙا ئي دردناڪ سوال پڇيا هوندا. تڏهن ته سندس سخت ۽ کهري وجود مان چشمن جي روپ ۾ لڙڪ لڙي پوندا آهن! محسوس ڪيم. ته صنوبر جيڪڏهن اهڙي قسم جا ڪجهه ٻيا سوال پڇي ورتا ته پوءِ جَر جي ڦوٽي وانگر ڦسي پوندس. روئي پوندس. اهڙا دردناڪ سوال برداشت ڪري نه سگهندس.

ڊاڪٽر دراني آيو. مان ڪيس ٻاهر ورانڊي ۾ وٺي ويس. لهجي کي قابو ڪندس چيم. ”مان صنوبر جو عذاب ڏسي نه ٿو سگهان. ڊاڪٽر!“

ڊاڪٽر چيو. ”منهنجو خيال آهي ته مان توکي ڪينسر وارڊ ۾ ڪجهه ٻيا مريض ڏيکاريان. تنهنجي زال ته بهتر حالت ۾ آهي“

”ٻين جي عذاب جي مان صنوبر جي عذاب سان ڀيٽ ڪرڻ نٿو چاهيان. ڊاڪٽر.“ چيم. ”مان صنوبر کي لڇندي ڏسي نه ٿو سگهان.“

منهنجي ڪُلهي تي هٿ رکندي چيائين. ”سڀاڻي سندس آپريشن آهي. يقين ڪر. هوءَ نيڪ ٿي ويندي.“

”مون جهڙا اُتاولا انسان سڀاڻي جو انتظار نه ڪندا آهن.“ ڊاڪٽر کي چيم. ”صنوبر جو لڇڻ مون کان برداشت نه ٿو ٿئي. توهين خدا جي واسطي ڪيس مارفيا جي انجيڪشن. يا ڪا ٻي سيڊيٽو ڏيئي ڪجهه دير لاءِ سمهاري

ڇڏيو.“

ڊاڪٽر دراني سوچ ۾ پئجي ويو.

”ڊاڪٽر، مان التجا ٿو ڪريان.“

ڊاڪٽر گهڙي کن سوچڻ کان پوءِ سسٽر نرگس کي انجيڪشن آڻڻ لاءِ چيو ۽ پاسي واري مريض جي ڪمري ڏانهن هليو ويو.

ڪمري ۾ موٽي ويس ته صنوبر پڇيو ”ڊاڪٽر کي ڇا پئي چَيوَ؟“

وراڻيم، ”سور گهٽ ڪرڻ لاءِ ڪنهن انجيڪشن لاءِ پئي چيومانس.“

صنوبر نبل آواز ۾ چيو، ”ها، منهنجو درد گهٽجي ته مان ڪن پل لاءِ سمهي سگهان.“

مون کيس ڳل تي پيار ڪيو. هوءَ بخار ۾ پچري رهي هئي.

چيائين، ”مون توهان کي پريشان ڪيو آهي نه؟“

مون ٻنهي هٿن سان کيس ايئن ڇُهيو جيئن ڪو فنڪار پنهنجي تخليق کي ڇهندو آهي. چيم، ”مان تو سان ڪُلهو ڪُلهي سان ۽ وِک وِک ۾ ملائي دنيا جي سيني تي هلندس.“

نبل آواز ۾ چيائين، ”مون کي حاصل ڪري ورتو اٿوَ. موت کي شڪست ڏني اٿوَ باقي اوهان کي ڇا گهرجي؟“

مان سوچ جي سمنڊ ۾ لڙهي ويس. پنهنجي روح ۾ ليئو پائي ڏٺم. مان ڇا ٿو چاهيان؟ ذهن جي مقبرن مان مون کي پنهنجي آواز جي صدا آئي، ته تون صنوبر کي پنهنجي فتح ۽ ڪوڙهي سماج جي ٺيڪيدارن ۽ ڪريل ملڪ جي ڪريل معاشري جي شڪست جي يادگار طور پاڻ وٽ رکڻ چاهين ٿو.

مون اکيون بند ڪري ڇڏيون، پر اندر مان اُڀرندڙ ۽ اُسرندڙ صدا جي ندا کي خاموش ڪري نه سگهيم.

فقط ايترو چيم، ”مان پنهنجي حياتيءَ جي عيوض به توکي زنده ڏسڻ چاهيان ٿو.“

سسٽر نرگس انجيڪشن کڻي آئي.

انجيڪشن لڳڻ جي ڏهن منٽن اندر اول صنوبر تي غشي طاري ٿي ۽ پوءِ هوءَ سمهي پئي. سندس نماڻي ۽ معصوم منهن تان درد ۽ تڪليف جو تاثر ڊرو ٿي ويو. هوءَ بلڪل نستي نظر پئي آئي. دل گهريو ته هوءَ ايئن ئي سمهي پيئي هجي ۽ مان کيس اک ڇنڀڻ بنا ڏسندو رهان. کيس ڏسندو رهان ۽ ان کان پوءِ

ڪجهہ نہ ڏسان.

مون فيصلو ڪيو، تہ آفيس نہ ويندس.

آپا کي ڪمري ۾ ويهاري، ٽيليفون بوٿ مان ناز کي فون ڪرڻ ويس، ٽيليفون آپريٽر مون کي نازسان ملائي ڇڏيو.

ناز ڪجهہ اچرج مان چيو "ماٺهو آهين. يا مشڪروا هن مهل تائين تہ توکي آفيس پهچي وڃڻ گهربو هو."

چيم، "مان اڄ آفيس نہ اچي سگهندس، ناز."

"توکي آفيس مان وڏيڪ گم رهڻ جي اجازت نہ ملندي،" ناز چيو "مهرباني ڪري هڪدم هليو اچ."

چيم، "مان سچ پچ اچي نہ سگهندس، ناز."

چيائين، "جيڪڏهن تون مون کان اهو چوائڻ جي ڪوشش پيو ڪرين، تہ مان تنهنجي لاءِ بيچين آهيان. تہ پوءِ ان سلسلي ۾ مايوسي ٿيندءِ."

"ناز." چيم، "مان هن وقت سخت پريشان آهيان."

"تون مرڻ وقت بہ پريشان نہ ٿيندين." ناز چيو "مرڻ وقت تون ملڪ الموت سان مشڪري ڪندين."

مون کلڻ جي ڪوشش ڪئي.

ناز چيو، "کلڻ جي بلڪل ناڪام ايڪٽنگ پيو ڪرين. تون فلاپ ايڪٽر آهين."

"تون ٺيڪ ٿي چوين." چيم، "گذريل ٽن سالن کان ايڪٽنگ ڪندي ڪندي مان ٿڪجي پيو آهيان."

"اجائي گف نہ ڪر، هليو اچ."

"سپاٽي ايندس."

"هرگز نہ، اڄ ۽ هينئر جو هينئر اچ."

"منهنجي ڳالهہ تہ ٻڌ، ناز."

"مان ڪجهہ بہ ٻڌنديس." ناز چيو "تون وڏو فراڊي آهين. ڳالهائڻ جو موقعو ملندءِ تہ لڙڪي پوندي."

"هڪ منٽ لاءِ منهنجي ڳالهہ تہ ٻڌ." چيم، "مان هن وقت جناح اسپتال جي اسپيشل وارڊ ۾ لڳل ٽيليفون بوٿ مان ڳالهائي رهيو آهيان."

"ضرور ڪنهن بدنصيب ليڊي ڊاڪٽر يا مت جي ماريل ڪنهن نرس

ڪي گوهي ڏيڻ ويو هوندين.“ ناز ڏاڍي پيار وچان چيو, ”مان توکي مارشل لا ريگيوليشن نمبر نامعلوم مطابق حڪم ٿي ڏيان, تہ هڪدم آفيس هليو اچ.“•

ناز جي سڏڻ ۾ ايڏو تہ اٿاهہ پيار هو جو چئي وينس, ”تو مون کي پنهنجو سمورو پيار ڏيئي ڇڏيو آهي, ناز پر توکي ڏيڻ لاءِ مون وٽ ڪجهہ بہ ڪونهي.“

کلندي چيائين, ”فلمي مڪالما ڳالهائڻ بند ڪر ۽ هڪدم هيڏانهن هليو اچ, مان رسيور رکان ٿي.“

ناز رسيور رکي ڇڏيو.

مان ڪمري نمبر 42 ۾ موٽي آيس. صنوبر سيڊيٽوِ انجيڪشن جي اثر هيٺ هئي. آپا پلنگ جي پاسي کان ڪرسيءَ تي ويٺي هئي.

آپا کي چيم, ”مان ڪجهہ دير لاءِ آفيس وڃان ٿو. صنوبر جو خيال رکجانءِ.“

ڪمرو ڇڏڻ کان اڳ صنوبر کي نرڙ تي مٺي ڏنم. اکيون اندر جي اڌمن کان پرجي آيون, تڪڙ ۾ ڪمري مان نڪري ويس.

سسٽر روم ۾ سسٽر نرگس کي پنهنجي آفيس جو نمبر ڏيندي چيم, ”مان جلد موٽي ايندس, هيءُ منهنجي آفيس جو نمبر آهي.“

ٻہ قدم ڪٽي مان بيهي رهيس. سسٽر ڏانهن ڦري هئي چيم, ”مان پاڻ سان عجيب وسوسن ۽ وهمن جو وجود کنيو ٿو وڃان, صنوبر جو خيال رکجانءِ.“

سسٽر نرگس جي جواب جو انتظار نہ ڪيم. وارڊ مان نڪري ويس. پوءِ جڏهن ٽيڪسي ڊرائيور کي پنهنجي آفيس جو ڏس ڏيئي, ٽيڪسيءَ جي سيٽ سان مٿو لڳائي ڇڏيم, تڏهن زمان حال کان ڇڄي ڌار ٿي ماضيءَ جي خلائن ۾ ڀٽڪڻ لڳس. صنوبر سان شادي ڪرڻ مهل, مون هڪ گهڙيءَ لاءِ بہ نہ سوچيو هو, تہ مان صنوبر سان شادي ڪري موت کي نہ, بلڪ پاڻ کي شڪست ڏيئي رهيو هوس. مون ايئن نہ ڀانيو هو تہ صنوبر کي وهمن ۽ سنسن جي سوريءَ تان لاهي, ڪيس پنهنجي اٿاولي روح جي رڻ ۾ رولي رهيو هوس. ان وقت مون اهو نہ سمجهيو هو, تہ مان معاشري جي ٺيڪيدارن کي نيچو نوائڻ لاءِ پنهنجي زندگي مسلسل آزمائش جي حوالي ڪري رهيو هوس. هوءَ اسان جي پرسان خالي فليٽ ۾ پنهنجي پيءُ, ماءُ ۽ ٽن ننڍڙين ڀينرن سان اچي رهي هئي. پاڻ سان منحوس هئڻ جي بدنامي کڻي آئي هئي. هن جو هڪ ٻئي ڪيو, جن

• 1970ع واري دور ۾ ڏري گهٽ روزانو هڪ مارشل لا ريگيوليشن جاري ٿيندو هو.

تن ماڻهن سان مڱڻو ٿيو هو. تن مان هڪ ڄڻو هاڪس بي تي سمنڊ ۾ ٻڏي ويو، ٻيو اپينڊ سائٽس جي آپريشن ۾ ۽ ٽيون سپر هاءِ وي تي ايڪسيڊنٽ ۾ گذاري ويو. هوءَ احساس ڪمتري جو شڪار ٿي پاڙي وارن کان منهن لڪائيندي وتندي هئي. انهن ڏينهن ۾ مان يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندو هوس، خوابن تي اعتبار نه ڪندو هوس.

صنوبر کي دقيانوسي روايتن ۽ بي بنياد وهمن جي گهاٽي ۾ پيڙجندي ڏسي، هڪڙي ڏينهن اوچتو ئي اوچتو منهنجي وجود ۾ چپ هٽي وينل سرڪش انسان جاڳي اٿيو. مون امڙ کي چيو هو. "مان صنوبر سان شادي ڪندس ۽ موت کي شڪست ڏيندس.. منهنجي ان جملي ڪانپوءِ مون کي صنوبر سان شادي ڪرڻ لاءِ معاشري سان جيڪا جنگ جوٽڻي پئي، تنهن لاءِ مون کي ٻي ڪا ڪهاڻي لکڻي پوندي. انهن ئي ڏينهن ۾، جڏهن منهنجي ۽ منهنجي مائٽن جي وچ ۾ ڪشمڪش هلي رهي هئي، تڏهن هڪ دفعي صنوبر مون کان پڇيو هو. "آخر اوهين چاهيو ڇا ٿا. مون سان شادي ڪري" ۽ مون کيس فقط هڪ جواب ڏنو هو ته. "مان تنگ نظر معاشري جي وهمن کي شڪست ڏيندس. مان توسان شادي ڪندس، مون کي توسان شادي ڪرڻ کان ڪو به روڪي نه سگهندو."

مون کي ڪو به روڪي نه سگهيو هو. مون صنوبر سان شادي ڪري ڇڏي هئي. پر مون کي خبر نه هئي ته اڳتي هلي خوابن جي ايوانن مان ڇوڪري نڪري ايندي ۽ هن جو نالو فريده ناز هوندو ۽ هوءَ مون کي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي ڪشمڪش ۾ وجهي ڇڏيندي.

ٽيڪسيءَ ۾ سيٽ جي پنيءَ سان ڪنڌ لڳائي مان ياد ڪندو رهيس ته مون کي صنوبر کان ڌار ڪرڻ لاءِ قانون جي ٺيڪيدارن کان وٺي معاشري جي تماشائين تائين، سيني زور آزمايو هو. سندن زور آوري منهنجي ضد کي لوهه ڪري ڇڏيو هو. ان ڏينهن، جناح اسپتال کان آفيس تائين ويندي، مان سوچي رهيو هوس، ته صنوبر جيڪڏهن مون کي آزمائش ۾ جڪڙيل نه ملي ها ۽ عام رواجي حالتن ۾ ملي ها، ته مان ساڻس شادي هرگز نه ڪريان ها. کيس پنهنجي جنگجوءِ باغي زندگيءَ جو ساٿي نه ڪريان ها. هو اذيتناڪ احساس مون کي ولوڙيندو رهيو. ته صنوبر منهنجي ڪشمڪش ۽ معاشري جي شڪست جو يادگار هئي ۽ مون کي ساڻس محبت نه هئي.

پوءِ جڏهن ٽيڪسي آفيس جي در وٽ بيٺي، تڏهن مان محسوس ڪري رهيو هوس، تہ اندر جي عدالت ۾ مان فريادي، مان ڏوهاري ۽ مان ئي منصف هوس.

آفيس ۾ مون ڪنهن سان نہ ڳالهايو. سڌو پنهنجي ڪمري ڏانهن هليو ويس. ان ڪمري ۾ فريده ناز ۽ مان ويهندا هئاسين. اسين ٻئي سروي آفيسر هئاسين.

هوءَ سال کن اڳ ايڪنامڪس ۾ ايم اي ڪري، سڌوسنئون سروي آفيسر اچي ٿي هئي. آفيس ۾ جاءِ تنگيءَ سبب کيس منهنجي ئي ڪمري ۾ ويهاريو ويو هو.

پهرين ڏينهن مون بيخياليءَ مان ڪنڌ کڻي جڏهن ڏانهس ڏٺو هو تڏهن روح تائين ڏونڌاڙجي ويو هوس. مون ايئن محسوس ڪيو هو، ڄڻ موهن جو دڙو ٻيهر آباد ٿي عورت جو روپ ڌاري منهنجي آڏو اچي بيٺو هو. مون ايئن محسوس ڪيو هو، ڄڻ سنڌ جي ڳوهيل مٽيءَ ۾ ساهہ پئجي ويو هو. مون ايئن محسوس ڪيو هو، ڄڻ منهنجي وڪريل خوابن کي سنڌونديءَ جهڙي جيئري جاڳندي تعبير ملي هئي. مون وساري ڇڏيو هو تہ مان شادي ڪيل هوس. پوءِ مان، جيڪو سرڪش سڏبو هوءِ سڏبو آهيان، ناز ڏانهن ايئن جھڪجي ويس، جيئن ٿڪل روح ڪنهن عبادتگاهہ ڏانهن جھڪجي ويندو آهي.

مان ڪمري ۾ داخل ٿيس.

ناز اچرج وچان مون ڏانهن ڏٺو. پوءِ کلندي چيائين، ”ماڻهو آهين يا بن مانس؟ ايئن ٿو لڳين ڄڻ باغيچي مان پڃرو ڀڃائي نڪتو آهين.“

ڏانهس ڏسندي چيم، ”مان تنهنجي لاءِ دنيا جي هر پابندي ڀڃين سگهان ٿو ناز.“

”اجايو رستم نہ ٿيءُ.“ ناز چيو. ”پنهنجي حالت ڏٺي اٿئي؟“

منهنجا ڪپڙا ميرا، مروڙيل، ۽ ڏاڙهي چئن ڏينهن جي وڌيل هئي.

چيم، ”ان ڪري تہ آفيس نہ پئي آيم.“

”تون وڏو حرفتي ۽ ڊراماٽي شخص آهين.“ ناز چيو. ”مان تنهنجي هر حرڪت کي شڪ جي نگاهہ سان ڏسندي آهيان.“

”تنهنجو شڪ اجايو آهي.“

”ڇو؟“

”ڇو جو مان توسان ڊرامو ڪيڏي نہ ٿو سگهان.“

”مون کان ڊڄين ٿو؟“

”مان تنهنجو احترام ڪندو آهيان.“

”هائو هائو!“ هن کلندي چيو. ”مان تنهنجي ماسترياڻي آهيان نہ. جو منهنجو احترام ڪندو آهين!“

اڃا مايوسين ۽ پريشانين هوندي بہ مان مرڪي ويٺس. ڪجھ دير لاءِ پاڻ کي ذهني طرح آجو محسوس ڪيم. تڪ ٻڌي ناز ڏانهن ڏسڻ لڳس.

ناز جي چپن تي مرڪ تري آئي. چيائين، ”شرم نہ ٿو اچيئي، ڪنهن ڏاري ڇوڪريءَ کي اهڙي نموني گهوريندي؟“

پنجن ڏينهن ۾ مان پهريون دفعو کليس، چيم، ”تون ڏانهن ڏسڻ جي ڏوھ ۾ جيڪڏهن موت جي سزا مليم، تڏهن بہ تو ڏانهن ايئن ئي ڏسندو رهندس.“

هوءَ ٿهڪ ڏيئي کلي پيئي، چيائين، ”هاڻي خدا جي واسطي اهو نہ چئجانءِ تہ مون کي توسان محبت آهي.“

چيم، ”جيڪڏهن مون کي سچ پچ توسان محبت ٿي بہ وڃي، تہ مان ان جو اظهار نہ ڪندس.“

”ڇو؟“

”ڇو جو توسان محبت ڪرڻ جو مون کي حق ناهي.“

پڇيائين، ”مون سان وڙهندين ڇا؟“

ڏانهس ڏسندي چيم، ”مان توسان ڪيئن وڙهي سگهندس، چري!“

”تو تي ڪهڙو اعتبار!“

”اها ڳالھ دل سان ٿي چوين؟“

”مان دل جي ڳالهين کي وڌيڪ اهميت نہ ڏيندي آهيان.“

”ڇو؟“

”ڇو جو دل انسان کي محبت جي دوکي کان سواءِ ڪجھ نہ ڏيندي آهي.“

”تو ڪڏهن بہ محبت نہ ڪئي آهي؟“

”تون پٿر دل تہ ناهين، ناز؟“

ناز ڪل ۾ ويڙهجي ويئي. چيائين، ”مان ڪو- ايڊيوڪيشن اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽيءَ ۾ پڙهي آهيان. ان دوران گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڊزن ڇوڪرا، ليڪچرار، پروفيسر، پاڙي وارا ۽ مائٽ وغيره مون سان محبت جو

اظهار ڪري چڪا آهن.“
مان ڏانهس ڏسندو رهيس.
ناز چيو، ”ڪمال آهي، تو اڃا تائين محبت جو اظهار نہ ڪيو آهي.“
مون غور سان ڏانهس ڏٺو.
پڇيائين، ”ڇا پيو ڏسين؟“
ورائي پڇيومانس، ”تو بہ ڪڏهن ڪنهن سان محبت ڪئي آهي، ناز؟“
”الائي.“
”اهو تہ ڪو جواب ناهي.“
”ڇو تو پڇين؟“
”اهو بہ منهنجي سوال جو جواب ناهي.“
پينسل ڳل تي رکي ڪجهہ سوچيائين. پوءِ چيائين، ”سمجهان ٿي، اڄ تائين شايد مون ڪنهن سان بہ محبت نہ ڪئي آهي.“
”خوشنصيب آهين، ناز.“ مان ناز جي ميز اڳيان اٿي، پنهنجي ڪرسيءَ تي وڃي ويٺس. چيم، ”خوشنصيب آهين، جو ڪنهن کي دل جو ڏٺي نہ ڇاتو اٿئي، ڪنهن سان محبت نہ ڪئي اٿئي.
ناز پنهنجي ڪرسيءَ تان اٿي آئي.
هوءَ هلندي هئي، تہ مان ايئن محسوس ڪندو هوس، ڄڻ سموري ڪائنات جو نظام ساڻس گڏ هلڻ لڳندو هو. سندس وک وک مان اٽلڪو سنگيت پڌڻ پر ايندو هو. هوءَ کلندي هئي، تہ ڪائنات جو ذرو ذرو زندگيءَ سان ٽمٽار ٿي پوندو هو.
ناز منهنجي سامهون اچي ويهي رهي. مون ڏانهن ڏسڻ لڳي. سيلاني فلسطيني ڇوڪرين جي اکين جي تعريف ڪندا آهن، مون ناز جي اکين ۾ سنڌ جي سونهن ڏٺي هئي. مون ناز جي اکين ۾ موهن جي دڙي جون دفن ٿيل مشعلون ٻرندي ڏٺيون هيون. مون ناز جي اکين ۾ سنڌي تهذيب جي چقمق وانگر چڪ ڪندڙ ڪشش محسوس ڪئي هئي.
ناز پڇيو، ”سچ ٻڌاءِ، پنجن ڏينهن کان ڪٿي هئين ۽ ڇا پئي ڪيءِ؟“
وراڻيم، ”جتي بہ هوس، توکي ياد ڪندو رهيس.“
”مون کي ان ڳالهہ سان تر جيتري بہ دلچسپي ناهي تہ تو مون کي ياد ڪيو هو يا نہ.“ ناز ميز تي ٻانهون رکندي چيو، ”اهو ٻڌاءِ تہ پنجن ڏينهن ۾ ڇا ڪندو

رهيو آهين ۽ ڪٿي هئين؟“

جواب ڏيڻ بدران چيم، ”ڇا اهو ممڪن ناهي ته پاڻ هتان نڪري هلون ۽ ڪافي هائوس ۾ هلي ويهون!“

ڪجهه اچرج مان چيائين، ”هينئر آيو آهين ۽ وري پنجن منٽن ۾ آفيس مان پڇين ٿو!“

چيم، ”هتي منهنجو ساهه ٿو مُنجهي.“

ناز غور سان مون ڏانهن ڏٺو. ڪجهه دير تائين هوءَ مون ڏانهن ڏسندي رهي، پوءِ چيائين، توون وڏو فراڊي ۽ ڊراماڻي شخص آهين. تنهنجي هر حرڪت کي مان شڪ جي نگاهه سان ڏسندي آهيان پر اڄ تنهنجي حالت ڏسي سمجهان ٿي، ضرور ڪنهن ڪشمڪش ۾ مبتلا آهين.“

”توون زندگيءَ ۾ پهريون ۽ شايد آخري دفعو منهنجي باري ۾ صحيح رايو ڏنو آهي.“ چيم، ”هل ناز ڪافي هائوس تائين هلون.“

چيائين، ”پنهنجي حالت ڏٺي اٿئي؟“

مان پنهنجي مرضيءَ جو مالڪ آهيان. ڪنهن جو غلام ناهيان.“

چيم، ”باقي توکي جيڪڏهن اعتراض هجي، ته پوءِ مان توکي هلڻ لاءِ زور نه ڪندس.“

ناز پرس کڻي اُٿي بيٺي چيائين، ”بل مان پريندس متان اتي هلي مون سان جهيڙو ڪرين.“

چيم، توون شوق سان بل ڏجانءِ، مان بلڪل ڪنگال آهيان. مون هن مهيني جي پگهار به نه ورتي آهي.“

اسين ڪافي هائوس جي هڪ ڪنڊ ۾ اچي ويناسين.

آفيس جي گوڙ کان گهبرائجي اسين اڪثر ڪافي هائوس وڃي ويهندا هئاسين. ان ڏينهن جڏهن ڪافي هائوس جي ساڄي ڪنڊ ۾ وڃي ويناسين، تڏهن منهنجي اندر ۾ اُٿل ٿڻ هئي.

روح اباڻڪو محسوس پئي ٿيو. مون ناز کي چيو ”اڄ دل چاهي ٿي توون سان ايتريون ڳالهيون ڪريان، جو سموري جڳ جا جملا ۽ لفظ ختم ٿي وڃن، پر منهنجيون ڳالهيون ختم نه ٿين.“

”توون ٿڪل آهين ۽ شايد ڇٽن پنجن ڏينهن کان وهنتو به ناهين، اهڙيون ڳالهيون پيو ڪرين.“ ناز چيو ”توکي گرم ڪافي ۽ چڪن سينڊوچز جي

سخت ضرورت آهي.“

هوءَ مون ڏانهن ڏسي مرڪڻ لڳي مان ڪوشش جي باوجود مرڪي نہ سگهيس. ناز جي چپن تان مُرڪ غائب ٿي ويئي، چيائين، ”تون مهينن جو بيمار ٿو ڏسجين.“

مون ڪيس جواب نہ ڏنو.

چيائين، ”ايئن ٿو لڳي جڻ جيل ڪاٽي آيو آهين.“

وراڻيم، ”ڪجهہ انسان پنهنجا قيد خانا پاڻ سان کڻي گهمندا آهن. هو پنهنجي قيدخاني مان آزاد ٿي نہ سگهندا آهن. مان انهن انسانن مان هڪ آهيان.“

ناز هڪدم پنهنجي مُٺ منهنجي ٻانهن ۾ وجهي چڙي پڇيائين، ”ڇا ٿو اٿئي؟“

چيم، ”مان ڪشمڪش جي سوريءَ تي لٽڪيل آهيان. ناز ڪنهن بہ وقت دم ڏئي سگهان ٿو.“

ناز مون سان کلندي هئي، چرچا ڪندي هئي، منهنجين هوائي ڳالهين تي ٽهڪ ڏيندي هئي. پر هوءَ جڏهن گنڀير ٿيندي هئي، تڏهن ايئن محسوس ڪندو هوس، جڻ سمورو سنسار اُداس ٿي ويندو هو. پڇيائين، ”پنجن ڏينهن کان ڇا پئي ڪيءِ؟“

”جنگ پئي ڪيم.“

”ڪنهن سان؟“

”پاڻ سان.“

”خدا جي واسطي ڪتابي نموني نہ ڳالهاءِ. ماڻهن وانگر ڳالهاءِ.“ ناز ورجائي پڇيو ”ڪٿي هئين پنجن ڏينهن کان؟“

ناز کان نظرون بچائڻ لڳس.

پڇيائين، ”مون کي نہ ٻڌائيندين؟“

مون ڦٽڪي ڏانهس نهاريو. چيم، ”وس پڄيم تہ توکي جيڪر پنهنجي اندر جو اهو منظر ڏيکاريان، جنهن ۾ مان روح تائين پڳل آهيان، پُريل آهيان.“

”تہ پوءِ جناح اسپتال ۾ ڇا پئي ڪيءِ؟“

”موت سان جنگ پئي ڪيم.“

هڪدم منهنجو هٿ پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ کڻي ورتائين. چيائين، ”تون

بيمار هئين! مون کي خبر ڇو نہ ڏنئي. مون کي ڏاريو ٿو سمجهين؟“

مون ٿڌو ساهہ کنيو. چيم، ”مان بيحد ٿڪل آهيان. مون کي چڪن سينڊوچز ۽ گرم ڪافيءَ جي ضرورت آهي.“

”منهنجا جملا مون تي ٿي نہ آزماءِ“ ناز منهنجو هٿ ڇڏي ڏنو. صوفي کي ٽيڪ ڏيئي ويٺي.

بيرو آرڊر وٺڻ آيو.

ناز کيس ڪافي ۽ چڪن سينڊوچز آڻڻ لاءِ چيو. پوءِ ڪجهہ دير تائين اسين خاموش ويٺا رهياسين ۽ اوپرن وانگر هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين.

بيرو ڪافي ۽ سينڊوچز کڻي آيو.

ناز بنا کير ۽ کنڊ جي ڪافيءَ جو ڪپ ناهي منهنجي اڳيان رکيو ۽ پوءِ ڪنڌ جهڪائي پنهنجي لاءِ ڪوپ ٺاهڻ لڳي.

کيس خاموش ڏٺم، تہ پڇيم، ”مون سان نہ ڳالهائيندينءَ، ناز؟“

ناز جو ڪنڌ جهڪيل رهيو. ورائيائين، ”جڏهن تون مون کي پنهنجو نٿو سمجهين، مون کي غير ٿو سمجهين، تڏهن تو جهڙي اوپري شخص سان ڳالهائي ڇا ڪريان!“

”نہ تون سرمائيدار آهين ۽ نہ مان. تنهن ڪري تنهنجي منهنجي ڳالهائڻ مان ڪنهن بہ قسم جي اقتصادي يا مالي پيداوار تي اثر نہ پوندو.“ چيم، ”اسان کي پنهنجون اجايون سجايون ڳالهيون جاري رکڻ گهرجن.“

ناز چيو، ”مان محسوس ڪيان ٿي، تہ تون ڪنهن بيپناهہ پريشانيءَ هيٺان چٿيو پيو آهين. پر ظاهري طرح پاڻ کي خوش مزاج ۽ مطمئن ظاهر ڪرڻ جي ڪوشش پيو ڪرين. تون بلڪل فراڊي آهين.“

مون محسوس ڪيو، جڻ ناز منهنجي پناهہ گاهہ ۾ ڪاهي آئي. منهنجي وجود تان خود فريبيءَ جي لوهي زرهہ لاهي ورتائين. مان پاڻ کي بيحد ڪمزور ۽ اڪيلو محسوس ڪرڻ لڳس.

ناز ڪجهہ ڪاوڙ وچان چيو: ”مرد وڏو فريبي ۽ چالباز هوندو آهي. هو جيستائين ڪنهن عورت سان محبت نہ ڪندو، تيستائين پنهنجو راز کيس نہ ٻڌائيندو.“ مون حيرت وچان ڪنڌ کڻي ڏانهس نهاريو.

ناز چيو، ”مون کي خبر آهي تہ تون مون سان محبت نہ ٿو ڪرين. تون مون سان ڪڏهن بہ محبت نہ ڪندين، بلڪ ڪنهن سان بہ محبت نہ ڪري

سگهندين.“

”ڇو؟“

”ڇو جو تون بنيادي طرح بيوفا ۽ دغاباز آهين.“

”تون سچ ٿي چوين.“ اندر اڏ ٿي پيو. چيم، ”تون سچ ٿي چوين. مان بنيادي طرح بيوفا آهيان.“

مون شدت سان پاڻ کي دغاباز محسوس ڪيو. فريبي محسوس ڪيو. مون محسوس ڪيو تہ مان صنوبر جي بي پناهہ محبت ۽ چري چاهت سان دوکو ڪري رهيو هوس. مان ان عورت کي فريب ڏيئي رهيو هوس. جنهن گذريل ٽن سالن کان مون جهڙي چڙواڳ، سرڪش ۽ باغيءَ جي ڏينهن رات خدمت ڪئي هئي. مان ان عورت سان دغا ڪري رهيو هوس، جنهن مون کي آسودو رکڻ پنهنجي زندگيءَ جو مقصد سمجهيو هو. جنهن مون کي ايڏو پيار ڏنو هو جنهن جو مثال ڏيئي نٿو سگهجي. مون محسوس ڪيو تہ سچ پچ ڪنهن بہ عورت سان محبت ڪري نہ سگهندس. مان جڏهن صنوبر کي سندس بيغرض پيار جي عيوض موٽ ۾ دوکو ڏيئي سگهان ٿو، تڏهن دنيا جي هر عورت سان دوکو ڪري سگهان ٿو! مان ناز سان بہ دوکو ڪري رهيو هوس. اهو بڌائڻ بنا، تہ مان شادي ڪيل هوس. مان ناز کي درد جي سفر ۾ پاڻ سان گهلي رهيو هوس. ان اذيتناڪ گهڙيءَ ۾ مون کي پڪ ٿي ويئي تہ مان بنيادي طرح رولاڪ ۽ اٽڪائنيڪو آهيان. منهنجو پيار چيٽ جي ڪڪري آهي. منهنجي محبت هماليہ جي برف آهي. مان ڪچيءَ مٽيءَ جو ڏيئو آهيان ۽ آهستي آهستي پڄي پري، وسامي رهيو آهيان. مان ٻاڙي ٻاٽيءَ جو کوهہ آهيان. مون مان ڪو بہ فيض پرائي نہ سگهندو.

”ڇا پيو سوچين؟“

ناز جي آواز تي سوچ جو سلسلو ڇڄي پيو.

”ڇا پيو سوچين؟“ هن ورائي پڇيو.

”پاڻ کي ميگنيفائينگ شيشي هيٺان رکي ڇڏيو هوم.“

”واهہ جي ڳالهہ تاري اٿئي.“

”پاڻ کي ضمير جي آئيني ۾ پئي ڏٺم.“

”ڇا ڏٺئہ؟“

”هڪ بيوفا، دغاباز ۽ فريبيءَ جي ڀوائتي شڪل.“

ناز چيو، ”مون هن ڪي پڪ ٿي ويئي آهي تہ تون بيحد خطرناڪ شخص آهين.“

”مان فقط پنهنجي وجود لاءِ خطرناڪ آهيان. مان اُهو وڇون آهيان، جيڪو پنهنجي زهر سان مري ويندو آهي.“

”پويان پنج ڏينهن تنهنجي زندگيءَ ۾ زلزلو ڪٽي آيا آهن.“ ناز پڇيو، ”گذريل پنجن ڏينهن کان جناح اسپتال ۾ ڇا پئي ڪيئہ؟“

”ستٺ مُنجهي پيو هو. ان کي پئي سلجهايم.“

”سلجهيو؟“

”ان باري ۾ تنهنجي مدد جو محتاج آهيان.“

ناز ڪجهہ حيرت مان پڇيو، ”ڇا ڳالهہ آهي؟“

آزمائش جي صليب تي لٽڪي پيس، ڪجهہ سوچيندي چيم، ”منهنجي بيحد ويجهي دوست جي گهر واري بيمار آهي. هوءَ موت ۽ زندگيءَ جي ڪشمڪش ۾ مبتلا آهي.“

ناز ڪجهہ حيرت وچان چيو، ”پر تنهنجي حالت مان ايئن پيو لڳي، ڄڻ تنهنجي ڪا پنهنجي زال بيمار هجي!“

مون کان ڇرڪ نڪري ويو.

”سچ ٻڌائجانءِ، ڪٿي تنهنجي زال تہ بيمار ناهي.“ ناز جي منهن تي معنيٰ خيز مرڪ تري آئي. چيائين، ”پر تون شادي شده ٿي ئي نٿو سگهين. تنهنجا افعال شادي ڪيل مردن جهڙا ناهن.

مان ڪن لاءِ ناز جي ذهانت کان ڊڄي ويس.

هوءَ ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسڻ لڳي، ساڳي معنيٰ خيز مُرڪ سندس چپن تي ايندي رهي. پڇيائين، ”ڳالهائين ڇو نہ ٿو!“

چيم، ”مان سخت پريشان آهيان. ”ناز.“

دوست جي زال لاءِ ايتري قدر پريشان نہ ٿبو آهي، ڇريا.“ ناز چيو، ”اجايو پاڻ بدنام ٿيندين، پنهنجي دوست جي گهرواريءَ کي بہ بدنام ڪندين.“

مون کلڻ جي ڪوشش ڪئي.

ناز چيو، ”في الحال تون کلڻ جو ارادو ترڪ ڪري ڇڏ. مون کي تنهنجي کلڻ تي روئڻ ٿو اچي.“

مون زهر جهڙي ڪافيءَ جي سپ پري مثو صوفي جي ٽيڪ سان لڳائي،

اکيون بند ڪري ڇڏيون.

ناز چيو، ”مان ڪنهن ڪنهن وقت تنهنجي باري ۾ سوچيندي آهيان.“

”ڇا؟“

”ته تون اڃا تائين شادي ڇو نه ڪئي آهي.“

مون اکيون کولي ناز ڏانهن نهاريو. مون کي ناز تي رحم آيو. ڪيس جواب ڏيڻ بدران چيم، ”منهنجي دوست جي گهرواري جناح اسپتال ۾ داخل آهي. کيس ڪينسر آهي.“

”کيس ڪينسر آهي!“

”ها. سڀاڻي سندس آپريشن آهي.“

ناز ميز تي ٻانهون رکي مون ڏانهن ڏسندي چيو، ”اڄڪلهه ڪينسر جون ڪامياب آپريشنون ٿي رهيون آهن. هوءَ ٺيڪ ٿي ويندي.“

”ها، ناز! هن جي آپريشن ڪامياب ٿيڻ گهرجي. اها منهنجي تمنا آهي. اها منهنجي دعا آهي.“ مون ناز کان نظرون بچائيندي چيو، ”هن غريب زندگيءَ ۾ هزارين ڏک ڏٺا آهن. هزارين سور سَٺا آهن. منهنجي تمنا آهي ته هوءَ چاڪ ٿي وڃي.“

ناز منهنجين اکين ۾ نهاريو. ڄڻ منهنجي اُٿڻ جو انت لهڻ جي ڪوشش پئي ڪيائين. ڪجهه اچرج وچان چيائين، ”تنهنجي پريشاني معنيٰ خيز آهي.“

هڪدم چيم، ”مان پنهنجي دوست لاءِ پريشان آهيان.“

”ڇو؟“

”ڇو جو هو ڪشمڪش جي سوريءَ تي لٽڪيل آهي.“

”ڪيئن؟“

”سندس گهرواري اسپتال ۾ داخل آهي. سڀاڻي سندس آپريشن آهي.“ ٿڏو ساهه کڻندي چيم، ”۽ منهنجو دوست...“ مان جملو پورو ڪري نه سگهيس.

ناز پڇيو، ”ڇا ٿيو آهي تنهنجي دوست کي؟“

مون جواب ڏيڻ کان اڳ ناز جي اکين ۾ نهاريو. اکين جي ڪنڊن ۾ اٿلڪي اُداسي تري آئي هيس. هوءَ بيحد ذهين هئي. جهٽ ڳالهه جي تهه تائين پهچي ويندي هئي. هن ورجائي پڇيو، ”ڇا ٿيو آهي تنهنجي دوست کي؟“

صوفي جي ٽيڪ سان مٿو لڳائيندي چيم، ”هو خوابن جي ايوانن ۾

ڀٽڪي رهيو آهي.“
”ڇا؟“
”اهو ڄاڻندي به. ته هو شادي ڪيل آهي، هن هڪ ٻيءَ ڇوڪريءَ جو پيار واڳهه نک وانگر پنهنجي سيني ۾ داخل ڪري ڇڏيو آهي.“
”بيوفا.“ ناز جي وات مان هڪدم نڪري ويو.
”نه... هو بيوفا ناهي.“ مان ڦٽڪي اُٿيس. ساهه ۾ ٻوسٽ محسوس ڪيم، چيم، ”هو مرندي مري ويندو پر پنهنجي گهرواريءَ سان بي وفائي نه ڪندو.“
ناز مون ڏانهن ڏٺو. هن جي ڏسڻ ۾ الائي ڇا هو جو مان بيچيني محسوس ڪرڻ لڳس. پڇيائين، ”ته پوءِ تنهنجو دوست ٻي ڇوڪريءَ جي چڪر ۾ پيو ڇو آهي.“
”ٻي ڇوڪري هن لاءِ فقط ٻي ڇوڪري ناهي.“ دل جو ڌڙڪڻ درد سان شامل ٿيندو ويو. مون ناز جي عميق اکين ۾ نهاريندي چيو. ”اُها ٻي ڇوڪري هن جي روح جو سونهون آهي. اُها ٻي ڇوڪري منهنجي دوست جي مسلسل ڳولا جي منزل آهي، پر کيس خبر آهي ته، پنهنجي منزل اکين آڏو ڏسڻ کان پوءِ به هو منزل تائين پهچي نه سگهندو.“
ناز اُداس ٿي ويئي. سمورو سنسار اُداس ٿي ويو. ناز پڇيو. ”اُها ٻي ڇوڪري به تنهنجي دوست سان محبت ڪندي آهي؟“
”ها. پر هوءَ پنهنجي محبت جو اقرار نه ڪندي آهي.“
”کيس خبر آهي ته تنهنجو دوست شادي ڪيل آهي؟“
”نه.“
”تنهنجو دوست ساڳئي وقت ٻن ڇوڪرين سان دوکو ڪري رهيو آهي.“
”نه نه.“ مان وڃي ويس. چيم، ”هو فقط پاڻ سان دوکو ڪري رهيو آهي.“
پڇيائين، ”توکي ڪيئن خبر پيئي؟“
چيم، ”مان سندس دل جو درد ڄاڻي سگهان ٿو. سندس پريشاني سمجهي سگهان ٿو.“
پڇيائين، ”تون اُها ڇوڪري ڏٺي آهي، جنهن کي تنهنجو دوست دل جي گهرائين مان چاهيندو آهي؟“
”ها.“
”ڪيئن آهي؟“

”هن لاءِ مري سگهجي ٿو.“

”۽ تنهنجي زال ڪيئن آهي؟“

مون کان ڇرڪ نڪري ويو. بدحواس ٿي ناز ڏانهن ڏٺم. فقط ايترو چيم. ”منهنجي زال!“

”منهنجو مطلب آهي، تنهنجي دوست جي زال ڪيئن آهي؟“

”هن جهڙي سڀاجهڙي ۽ سلڇڻي عورت مون اڄ تائين نه ڏٺي آهي؟“

”ته پوءِ تنهنجو دوست ساڻس بيوفائي ڇو ڪري رهيو آهي؟“

”هو بيوفا ٿي نٿو سگهي!“ مان ڦٽڪي پيس. چيم. ”مان اڳ به تون کي ٻڌائي چڪو آهيان ته هو مرندي مري ويندو. پر پنهنجي زال سان بيوفائي نه ڪندو.“

”ته پوءِ هو ڪائنس پري ڇو ٿي ويو هو؟“

”هو ڪيس ڪڏهن به ويجهو نه هو.“

”ته پوءِ هن ساڻس شادي ڇو ڪئي؟“ ناز جو سوال ٻرڇيءَ وانگر منهنجي هنياءَ ۾ لڳو.

چيم. ”منهنجي دوست ان عورت کي دقيانوسي رواجن، بي بنياد وهمن جي گهاٽي ۾ پيڙجندي ڏٺو هو ۽ پوءِ هن سرڪش، ضد ۾ اچي معاشري جي گماشتن سان جنگ جوٽي، ان عورت کي وهمن ۽ سنسن جي گهاٽي مان ڪڍي ورتو ۽ ساڻس شادي ڪري ڇڏي.“

ناز جي اکين جون پتيلون هڪ هنڌ بيهي رهيون. هوءَ خاموش ويٺي رهي. سندس خاموش صدين جي سوداءُ وانگر طويل ۽ بي انت هئي. هن نيٺ ڳالهايو. پر اوپري ۽ ٽڪل ٽڪل لهجي ۾ چيائين. ”آدرشي مرد پڇتائيندا ناهن.“

”هن پنهنجي فيصلي تي پڇتايو ناهي...“ هڪدم چيم. ”هو ڪڏهن به پنهنجي فيصلي تي نه پڇتائيندو.“

ناز جي سنڌوءَ جهڙين اکين ۾ غمن جا سڙهه سڏا ٽيڙ لڳا. جنهن گهمسان کي مون سيني ۾ سانڍي ڇڏيو هو. سو گهمسان منهنجي وجود کي ويران ڪرڻ لڳو.

ناز پڇيو. ”توکي پڪ آهي ته، اُها ڇوڪري به تنهنجي دوست سان ايڏي ئي محبت ڪندي آهي!“

مون ناز جي اکين ۾ نهاريو، جن ۾ ڪڪر ڪارونڀار تري آيا هئا. هوءَ بيحد ذهين هئي، هوءَ پنهنجي ۽ پنهنجي زندگيءَ جي المناڪ ڊرامي جي دردناڪ پڄاڻيءَ تائين پهچي ويئي هئي.

چيائين، "مان سمجهان ٿي، اُها ڇوڪري به تنهنجي دوست سان پوڄڻ جي حد تائين محبت ڪندي آهي، پر اقرار نه ڪندي آهي."

پڇيم، "توکي ڪيئن خبر پيئي؟"

هن منهنجو ئي جملو ورجايو. چيائين، "مان سندس دل جو درد ڄاڻي سگهان ٿي. سندس پريشاني سمجهي سگهان ٿي."

مون وڇوڙو ڏٺو آهي، ڏٺو ناهي. جيڪڏهن ڪو ڏٺو آهي، ته اُهو ناز ۽ پنهنجو وڇوڙو ڏٺو آهي.

مون ناز کي چيو "ياد اٿئي ناز، هڪ دفعي تون ۽ مان ڪئپٽن قاسم جي بيڙيءَ ۾ چڙهي سمنڊ جي اجهاڳ لهرن تي ترندا، ڏنڌڙ سج جي لالاڻ تائين وڃي پهتا هئاسين!اتڏهن تنهنجي ڪنهن سوال جي جواب ۾ مون چيو هو: انسان کي محبت جي نالي ۾ سهڻ لاءِ فقط غم ملندو آهي. ياد اٿئي اُها شام، ناز؟"

"مون کي ڪجهه به ياد ناهي. مان ڪجهه به ياد ڪرڻ نٿي چاهيان. هوءَ ڏيئي جي آخري لاٽ وانگر اُداس ۽ وياڪل نظر اچڻ لڳي." چيائين: "مون کي فقط اها ڇوڪري ياد آهي، جنهن تنهنجي دوست سان پوڄڻ جي حد تائين محبت ڪئي آهي."

مان ڏانهس ڏسندو رهيس.

هن چيو "پر مان اُن ڇوڪريءَ کي سمجهائيندس. هوءَ سمجهي ويندي، هوءَ تنهنجي دوست جي زندگيءَ کان ڏار ٿي ويندي."

مون ايئن ڄاتو، ڄڻ رڻ پٽ ۾ بيٺو هوس، اُجايل ۽ اوساٽيل ۽ آسمان مان سج جو ٻرندڙ گولو ڇڏائجي، آهستي آهستي منهنجي مٿان لهي رهيو هو.

ناز چيو "مان اُن ڇوڪريءَ کي سمجهائيندس، هوءَ سمجهي ويندي، هوءَ پنهنجي پيار کي نهوڙي ڇڏيندي، پر ٻيءَ عورت جي حق تي ڏاڙو نه هڻندي، ٻيءَ عورت جو سهاڳ نه کسيندي."

الائي ڪيئن پڇيومانس، "اهو ممڪن آهي؟"

"ها، ممڪن آهي." ناز ڏک ڀاڻي آواز ۾ چيو "مون اُن ڇوڪريءَ کي

تنهنجو جملو ٻڌائي ڇڏيو آهي، تہ انسان کي محبت جي ناليءِ سهڻ لاءِ فقط غم ملندو آهي.“

پوءِ ناز هڪدم اُٿي بيهي رهي. ڏهين رپئي جو نوٽ ٽيبل تي اڇلائي ڪافي هائوس مان ٻاهر نڪري هلي وئي.

ڪافي هائوس ٻاهران مون ڪيس سڏ ڪيو. هوءَ بيهي رهي، منهن ورائي مون ڏانهن نہ ڏٺائين. مان سندس پٺيان وڃي بيٺس.

”ناز.“

هن جواب نہ ڏنو. مون ڏانهن نہ ڏٺو. جڏهن دل جي دنيا ويران ٿيندي، تڏهن ڪائنات جي ڪنڊ ڪنڊ وٽواڳ نظر ايندي آهي. ڪافي هائوس جي ٻاهران سموري پرڀڙي اسٽريٽ ويران ٿي وئي.

مون آهستي آهستي چيو. ”جنهن ڇوڪريءَ جي تصور سان ڳڙ لڳي منهنجي دوست زندگي جوڳ ۾ گذاري ڇڏي آهي، تنهن ڇوڪريءَ کي ڇئجانءِ، تہ منهنجي دوست ڪيس خوابن ۾ چاهيو. تنهن ڪري تعبيرن ۾ ڪيس حاصل ڪري نہ سگهيو.“

مون ناز جا ڳلها جهڪندي ڏٺا. هن دردناڪ لهجي ۾ چيو. ”اوهان کي جناح اسپتال وڃڻ گهرجي.“

گهاءَ ڪاڻم. روح تائين وڃي ويم. چيم، ”ان ڇوڪريءَ کي منهنجي طرفان بالزاڪ جو قول ٻڌائجانءِ تہ: ظاهري طرح زندگي ان سان گهاريي آهي، جنهن سان شادي ٿي ويندي آهي، پر گذرندي اُن سان آهي، جنهن سان محبت ڪبي آهي.“

ناز ڪجهہ دير تائين خاموش بيٺي رهي. سڏڪن کي ساهہ ۾ قابو ڪندي رهي. هوءَ فٽ پاٿ بدران جيڪڏهن ڪنهن هيڪلي ڪنڊ ۾ هجي ها، تہ جيڪر روئي پوي ها. ضبط نہ ڪري سگهي ها.

تڏهن مون ناز سان پنهنجي زندگيءَ جو آخري جملو ڳالهايو. چيم، ”ان ڇوڪريءَ کي يقين ڏيارجانءِ، ناز، تہ منهنجو دوست دوکيباز نہ هو. هن جنهن سان شادي ڪئي، تنهن سان توڙ نڀائيندو آيو ۽ جنهن سان محبت ڪيائين، تنهن کي دل جي غفائن ۾ لڪي پوڄيندو رهيو.“

”اوهان کي جناح اسپتال وڃڻ گهرجي.“ غمناڪ لهجي ۾ ناز چيو ”۽ ان کان پوءِ، ناز جو آواز ٻڌجي، ڀُري، فضائن ۾ پکڙجي ويو. دل چاهيو تہ ناز جي

قدمن ۾ ويهي رهان. ڪانئس المناڪ ڊرامي جي دردناڪ پڇاڙيءَ لاءِ معافي گهران. ڏوهہ منهنجو هو، هن جو نہ هو. خوابن جي ايوانن کي سينگارڻ جي چريائي مون ڪئي هئي، هن نہ ڪئي هئي. هن ڪڏهن بہ مون کي ڏک نہ ڏنو. پر مون کيس محبت جي نالي ۾ سهڻ لاءِ غم ڏيئي ڇڏيو.

هن هٿ ڏيئي ٽيڪسيءَ واري کي بيهاريو ۽ پوءِ مون ڏانهن ڏسڻ بنا ٽيڪسيءَ ۾ ويهي هلي ويئي.

هن نوڪريءَ تان استعيفا ڏيئي ڇڏي، ڪراچيءَ جو شهر بہ ڇڏي هلي ويئي. ان ڳالهہ کي بہ سال گذري ويا آهن.

اج جڏهن هيءَ ڪهاڻي لکي پوري ڪئي اٿم، صنوبر مون کي هڪ لفافو آڻي ڏنو آهي، جنهن مان ناز جي شاديءَ جو دعوتنامو نڪتو آهي. دعوت نامي جي پٺئين پاسي ناز پڪل ٽٽل لفظن ۾ بالزال جو قول لکيو آهي تہ: ظاهريءَ طرح زندگي ان سان گهاربي آهي، جنهن سان شادي ٿي ويندي آهي، پر گذرندي اُن سان آهي، جنهن سان محبت ڪبي آهي.

***

سفر کان سفر تائين

هيءَ ان شام جي ڳالهہ آهي، جڏهن صدر ۾ گولي هلي هئي ۽ ماڻهو رستن تي پنهنجا بوٽ، چمپل ۽ ٽوپيون ڇڏي، اوسي پاسي دڪانن ۽ هوٽلن ۾ وڃي لڪا هئا. جان محمد عرف جانو، مون ۽ ڪجهہ راهگيرن اڌ ٺهيل هڪ عمارت ۾ وڃي پناهہ ورتي هئي. ساهہ جاڻتو ٿيو تہ مون نلهہ جي اوٽ مان ايلفي اسٽريٽ ڏانهن ڏٺو.

بوٽن، چمپلن ۽ ٽوپين جي وچ ۾ سڙڪ تي ڪنهن ٻار جي کير پيئڻ واري بوتل پئي هئي. مون ڪنڌ کڻي آسمان ڏانهن ڏٺو. سج کي گولي لڳي چڪي هئي. گوليءَ جو گهاءُ کڻي، سج آسمان جي وسعتن ۾ رت جي روشن ليڪ ڇڏي، رڙهندو اسان کان پري ٿي رهيو هو.

هڪ بدحال عورت، جنهن اڌ ٺهيل عمارت ۾ اچي پناهہ ورتي هئي، تِڪ ٻڌي، کير جي بوتل ڏانهن ڏسي رهي هئي. هوءَ ڪجهہ ڪجهہ هيسيل ۽ خوفزده ڏسڻ ۾ پئي آئي. ڪائنس پڇيم، "جتين، ٽوپين ۽ چمپلن جي وچ ۾ سڙڪ تي

پيل ڪير جي بوتل تنهنجي ٻار جي آهي؟"
عورت منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. پر ڪو جواب نه ڏنو. ڇهري تي هيڊ هاريل هئس. وجود جي بي پناهه غم جو اولڙو سندس اکين مان ظاهر ٿي رهيو هو.
چيم، "سمجهان ٿو سڙڪ تي پيل ڪير جي بوتل تنهنجي ٻار جي آهي."
"ها." هن چيو "سڙڪ تي پيل ڪير جي بوتل منهنجي ٻار جي آهي."
جان محمد عرف جانو اوپاسيون ڏيئي رهيو هو ۽ چپن ۾ هڪ فلمي گانو جهونگاري رهيو هو. مون جان محمد کي چيو. "جانو. بوٽن ۽ ٽوپين جي وچ ۾ سڙڪ تي هڪ ڪير جي بوتل پيئي آهي."
جانوءَ هڪدم پڇيو. "تنهنجي ته ناهي؟"
ڪيس چڙٻ ڪيندي چيم، "بڪواس نه ڪر."
چيائين، "ته پوءِ ان جو مطلب آهي ته سڙڪ تي پيل ڪير جي بوتل منهنجي آهي."
کيس ڪنڌ کان وٺندي چيم، "سامهون نلهه وٽ هڪ بدحال عورت ڏسين ٿو."
ڪنڌ چڏائيندي چيائين، "ها، ڏسان ٿو."
چيم، "سڙڪ تي پيل ڪير جي بوتل ان عورت جي ٻار جي آهي."
هڪدم پڇيائين، "ڪٽي اچان؟"
چيم، "بدحال عورت کان پڇڻ کان سواءِ نه."
جان محمد ۽ مان بدحال عورت جي پرسان وڃي بيٺاسين.
مون عورت کي چيو. "هن جو نالو جان محمد جانو آهي. منهنجو جگري يار آهي. بيحد بهادر آهي ۽ موت کي ڪٽ ۾ نه آڻيندو آهي. جانو گولين جي وسڪاري ۾ تنهنجي ٻار جي ڪير پيئڻ واري بوتل سڙڪ تان ڪٽي اچڻ لاءِ تيار آهي."
عورت کان اڳ ٻُچي ڏاڙهيءَ واري هڪ پوڙهي ڳالهايو. هو پٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويٺو هو ۽ پن جي بيڙي ڇڪي رهيو هو. هن جان محمد کان پڇيو. "اڙي ميان! تون موت جي کوهه ۾ موٽر سائيڪل ته نه هلائيندو آهين؟"
اسان سيني پوڙهي ڏانهن ڏٺو. جان محمد ڪجهه ڪجهه واتڙو ٿي ويو.
مون پوڙهي کي چيو "جان محمد سرڪاري باغيچي جي هڪ خالي

پجري ۾ مٿل رڇ جي کل پائي ويهي رهندو آهي ۽ روزانو پنج رپيا ڪمائيندو آهي.“

”راز جي ڳالهه ٻڌائي اٿئي، ميان!“ پوڙهي پنهنجي ٻُچي ڏاڙهي کنهندي پڇيو. ”تنهنجو هن رڇ سان ڪهڙو تعلق آهي؟“

”رڇ جي پجري جي پر سان هڪ گدڙ جو پجرو آهي.“ چيم. ”مان هڪ مٿل گدڙ جي کل پائي ان پجري ۾ ويهي رهندو آهيان ۽ مان به روزانو پنج رپيا ڪمائيندو آهيان.“

پوڙهي جي اکين ۾ جوت جاڳي پيئي. ٻرندڙ ٻيڙي پت سان مهٽي وسائي ڇڏيائين، چيائين. ”اڙي ميان! پوءِ ته تون اُن عورت کان ضرور واقف هوندين، جنهن جو جسم لومڙيءَ جهڙو آهي!“

”ها.“ چيم. ”هوءَ منهنجي ۽ جانوءَ جي پجرن پنيان هڪ چتيون لڳل تنبوءَ ۾ رهندي آهي. تماشائي اٺ آنا ڏيئي ڪيس ڏسڻ ويندا آهن. هوءَ تماشائين کي پنهنجو نالو ممتاز محل ٻڌائيندي آهي.“

پوڙهي پڇيو. ”ڪيئن لڳندي اٿئي؟“

”مون کي ڏاڍي وڻندي آهي.“ تڏو ساهه کڻندي چيم. ”مان ساڻس محبت ڪندو آهيان.“

پوڙهي عجيب جوش وچان پڇيو. ”هوءَ به توسان محبت ڪندي آهي ڇا؟“

”نه.“ چيم. ”هوءَ پنهنجن ستن ٻارن سان محبت ڪندي آهي.“

پوڙهي پڇيو. ”سندس ٻارن جو به منهن مٿو ماڻهن جهڙو ۽ جسم لومڙ جهڙو آهي ڇا؟“

”نه.“ ڪيس ٻڌايم. ”ممتاز محل جي ستن ئي ٻارن جو جسم به ماڻهن جهڙو آهي.“

”تعجب آهي.“ پوڙهي اڇي ڏاڙهيءَ ۾ آڱريون ڦيريندي چيو. ”ته پوءِ، ممتاز محل جو جسم لومڙيءَ جهڙو ڇو آهي!“

”ڪياماڙيءَ کان دبئي ويندڙ واري لانچ کي جيستائين اميدن جي سمنڊ نه ٻوڙيو هو، تيستائين ممتاز محل جو جسم عام عورتن جهڙو هو.“

چيم. ”ان لانچ ۾ ممتاز محل جو مڙس به موجود هو. مڙس جي مرڻ کان پوءِ ممتاز محل جو جسم لومڙيءَ جي جسم جهڙو ٿي پيو. ان وقت کان وٺي هوءَ

سرڪاري باغيچي ۾ تنبو هڻي ويٺي آهي. ماڻهو اٺ آنا ڏيئي ڪيس ڏسڻ ويندا آهن. هوءَ ماڻهن کي پنهنجو نالو ممتاز محل ٻڌائيندي آهي، پر، اصل ۾ سندس نالو مجيدان آهي.“

”اڙي ڪجهه تہ شرم ڪر، گدڙ.“ جانوءَ مون کي پٺيءَ تي مُڪ هڻندي چيو ”تنهنجي بڪواس ٻڌي پبلڪ ڇا سوچيندي هوندي!“

”سڙڪن تي جتيون ۽ ٽوپيون ڇڏي اڏ ٽهيل عمارت ۾ پناهہ وٺڻ واري پبلڪ ڪجهہ نہ سوچيندي آهي، هر ڪا بڪواس خاموشيءَ، صبر ۽ تحمل سان ٻڌندي آهي.“ چيم. ”پوڙهو وڏو ڪو آڙيڪاپ آهي ۽ ٽيڏي اک سان بدحال عورت کي ڏسي رهيو آهي.“

بدحال عورت جي حال تي مون کي رحم ٿو اچي. جان محمد چيو. ”سڙڪ تان مان بوتل کڻي ٿو اچان.“

جان محمد عرف جانو منهنجو جگري يار آهي. اسين ٻئي سنڌ اسٽار اليون طرفان ڪڪري گرائونڊ تي فٽبال راند ڪندا آهيون ۽ واندڪائيءَ جي وقت ۾ رڇ ۽ گدڙ جي کل پائي سرڪاري باغيچي جي پڃرن ۾ ويهي رهندا آهيون. ٻين پڃرن ۾ بہ اسان جهڙي مخلوق مختلف جانورن جون کلون پائي ويهي رهي آهي. اسان تي ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي بندش پيل آهي. حڪم موجب اسين تماشائين کي ڪرتب ڏيکاريندا آهيون ۽ کين خوش ڪندا آهيون، کين پنهنجي خاموشيءَ جا زخم بہ ڏيکاريندا آهيون.

جانوءَ چيو ”مان ڪير جي بوتل کڻي ٿو اچان.“

مون جان محمد کي چيو ”جانو، مون کي وهم ورائي ويا آهن“

”ڇا جا وهم!“ جانوءَ مون ڏانهن ڏسندي پڇيو. ”سمجهين ٿو تہ گولي کائي مان سڙڪ تي مري ويندس!“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.

”مان سڙڪ تي گولي کائي نہ مرندس، اها سعادت تنهنجي منهنجي نصيب ۾ لکيل ناهي.“ جانوءَ چيو ”تون ۽ مان سرڪاري باغيچي جي پڃرن ۾ مري ويندا سين. مرڻ مهل تنهنجي جسم تي گدڙ جي ۽ منهنجي جسم تي رڇ جي کل هوندي.“

”ترس جانو.“ کيس روڪيندي چيم، ”الائي ڇو دل توکي روڪڻ تي ضد ٻڌي ويٺي آهي.“

جان محمد منهنجي سامهون اچي ويٺو. مون کي کلهن کان جهليندي چيائين، ”گهڻو اڳ، جڏهن منهنجي ماءُ جي ٿڃ سُڪي ويئي هئي ۽ هوءَ مون کي بوتل ۾ کير وجهي پيئاريندي هئي، تڏهن هڪ دفعي گولي هلي هئي، منهنجي ماءُ منهنجي کير جي بوتل کڻي آسمان ڏانهن اُڏامي ويئي هئي.

مون جان محمد کي پاڪر ۾ پڪوڙي ڇڏيو.

جان محمد چيو، ”مان سڙڪ تان بوتل کڻي ٿو اچان. بدحال عورت ڏاڍي اُداس آهي.“

هو منهنجي پاڪر مان نڪري ويو. اک ڇنڀ ۾ سڙڪ تان کير جي بوتل کڻي آيو.

پٽ سان ٽيڪ ڏيئي ويٺل، ٻُڍي ڏاڙهيءَ واري پوڙهي تاڙيون وڄايون. جان محمد کير جي بوتل بدحال عورت کي ڏيندي چيو، ”اچي وٺ پنهنجي ٻار جي کير پيئارڻ واري بوتل.“

عورت پنهنجون اکيون جان محمد جي چهري تي اٽڪائي ڇڏيون. جان محمد هٿ اڳتي ڪري کير جي بوتل ڏيڻ چاهي. هو ٻئي ڪجهه دير تائين خاموش، هڪ ٻئي جي سامهون بيٺا رهيا.

مون عورت کي چيو، ”جان محمد پنهنجي جان جي بازي لڳائي سڙڪ تان تنهنجي ٻار جي کير پيئڻ واري بوتل کڻي آيو.“

عورت آهستي آهستي هٿ اڳتي ڪري، جان محمد جي هٿ مان کير جي بوتل کڻي ورتي.

تڏهن اوچتو اڌ ٿهيل عمارت ۾ پناهه وٺندڙ ماڻهو عجب ۾ پئجي ويا، واٺڙا ٿي ويا ۽ هنن ڏٺو ته عورت جي هنج خالي هئي.

جان محمد تعجب وچان عورت کان پڇيو، ”تنهنجو ٻار ڪٿي آهي؟“

”گولي هلڻ کان اڳ هو منهنجي هنج ۾ هو.“ عورت چيو، ”گولي هلڻ کان پوءِ هو منهنجي هنج مان نڪري آسمان ڏانهن اُڏامي ويو ۽ ويندي ويندي پنهنجي کير جي بوتل سڙڪ تي ڇڏي ويو.“

جان محمد جي چپن تي غمناڪ مُرڪ تري آئي. هو اڌ ٿهيل عمارت مان ٻاهر نڪري ويو ۽ پوءِ قميص جا بٽڻ کولي ۽ ٻانهون آسمان ڏانهن اُڀيون ڪري سڙڪ تي بيهي رهيو.

منهنجو ڏس آسمان کان پڇو

هوءَ ورجن ميري هاسٽل ۾ پنهنجي ڪمري جي ڏاڪڻي دريءَ وٽ پهرن کان بيٺي هئي. سندس نگاهون بندر روڊ تي پٽڪي رهيون هيون. ماڻهن جي پيهه ۾، هوءَ جنهن کي ڳولي رهي هئي، سو ڪيس ڪلاڪن کان نظر نه آيو هو. اميدن جي وير چڙهي، مايوسيءَ جي ڪناري تائين اچي موٽي ويئي. هوءَ دريءَ وٽ بيهي سندس ايڏو انتظار نه ڪري ها. هوءَ جيڪر گهڻو اڳ دريءَ وٽان هٽي وڃي ها، پر هن اميدن جي وير سان پنهنجو پلئه پسائي ورتو هو. ڪيس پڪ هئي ته گوتم ايندو. املتاس جا سڪل پن لتاڙيندو ڪيڪٽس جي ڪونڊين وٽان هلندو هو ايندو. اڄ آچر آهي. سياڻي سومر ڏينهن عيد آهي. گوتم ميرا ۽ مروڙيل ڪپڙا نه مٽايا هوندا. هن جي شيو وڌيل هوندي، هن جا اٽيا وار وکريل هوندا، هن اکين ۾ اندر جي اُڻتڻ جا پاڇا هوندا. هو سڄي دنيا کان بي نياز ۽ بيپرواهه ٿي ايندو. هو ايندو ضرور ايندو. هوءَ دريءَ کي ٽيڪ ڏيئي سوچيندي

رهي.

پر پوءِ اميدن جي وير ۾ پسايل پلئہ سُڪي ويس. ذهن ۾ مايوسيءَ جي واري اُڏامڻ لڳيس. دل چئي مان نڪري ويس. تڏهن هوءَ دريءَ وٽان هٽي ويئي. سندس مهراڻ جهڙيون اکيون اندر جي اوسات ۾ آليون ٿي ساوڻ جي تشبيھ ٿي پيون. پر ڪکر ڪاروڻيار نہ وٺو. هوءَ نہ رني، هن زندگيءَ ۾ سهڻ سکي ورتو آهي. هن ۾ برداشت ڪرڻ جي بي انتها قوت آهي. هوءَ دريءَ وٽان هٽي ويئي ۽ وچي ميز آڏو ڪرسيءَ تي ويٺي.

آچر هو. تنهن ڪري ورجن ميري هاسٽل جون سموريون ڇوڪريون پنهنجي پنهنجي ڊيٽ ۽ اپائنٽمينٽ تي نڪري ويون هيون. سڄي هاسٽل ۾ هوءَ اڪيلي رهجي ويئي هئي. هوءَ اُن چرئي باغيءَ جي انتظار ۾ اکيون وڇائي ويهي رهي، جيڪو مسلمانن جي گهر ڄائو، مسلمان نالي سان ننڍپڻ مان جوان ٿيو ۽ پوءِ وجوديت، تاريخي ماديت، مذهبن جي غلبي ۽ خوف جي فلسفي پڙهڻ کان پوءِ پاڻ کي گوتم سڏائڻ لڳو. هوءَ نم جي گهاٽن وڻن وٽ ٽيرس تي ويهي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ساڻس ڳالهائيندي هئي. هو هيمو مير عبدالله، چي گيوارا، مارٽن لوٿر ڪنگ ۽ هوچي منھ جون ڳالهيون ڪندو هو. هو ساڻس مشين گنن، برين ۽ اسٽين گنن، خندقن، بنڪرس ۽ لوهي تارن جي باري ۾ ڳالهائيندو هو. هو جنهن وقت وطن جي آزاديءَ لاءِ هٿياربند جدوجهد جون ڳالهيون ڪندو هو، تنهن وقت مهاتما گانڌيءَ ۽ مارٽن لوٿر ڪنگ جي اهنسا واري پاليسيءَ تي سخت نڪتہ چيني ڪندو هو. هو چوندو هو تہ مُلڪ لفظن جي جادوگريءَ سان نہ بلڪ شيهي جي گوليءَ سان آزاد ڪرائبا آهن. وقت جو راڪاس فقط ان قوم آڏو جهڪندو آهي، جنهن جي آڱر رائيفل جي ٽائيگر تي هوندي آهي. اهڙين ڳالهين ڪرڻ کان پوءِ گوتم کلي پوندو هو. چوندو هو، مان وائلڊ ايڊونيچر آهيان، تون ڇوڪري آهين، مون کي توسان ڪاسميٽڪ، ڪپڙن، ساڙهين ۽ رومان، جون ڳالهيون ڪرڻ گهرجن. پر ڪو وقت اهڙو بہ ايندو هوس جو گوتم پهرن جا پهر خاموش رهندو هو ۽ پولار ڏانهن ڏسندو رهندو هو. اهڙين گهڙين ۾ هوءَ ساڻس نہ ڳالهائيندي هئي، پوءِ جڏهن هوءَ کيس ڪافيءَ جو مگ ڏيندي هئي، تڏهن هو پولار مان نگاهون ڪڍي ڏانهس ڏسي وٺندو هو.

هوءَ گوتم جو انتظار ڪندي ڪندي ٿڪجي پيئي هئي ۽ پوءِ پنهنجي

رائٽنگ ٽيبل آڏو ڪرسيءَ تي وڃي ويٺي هئي. هن بنا ارادي جي هٿ وڌائي ٽيبل ليمپ جو بٽڻ هيٺ ڪري ڇڏيو. بتي ٻري پئي، ان وقت منجهند جو هڪ ٿيو هو. هوءَ حيران ٿيڻ لڳي ته آخر هڪ اٺٽائيڪي ۾ بي چيني انسان لاءِ ايتري قدر بيڪل ڇو هئي! گوتم کي سجاڳيندي ڪيس ٽي مهينا مس ٿيا هوندا! ٽن مهينن ۾ ته فقط نالا ياد ڪبا آهن. هن سوچيو ٽن مهينن ۾ محبت ته نه ٿي ويندي آهي. هو پهرين نظر جي محبت جي قائل نه ٿي. هن دنيا کي ڏٺو هو. پرکيو هو. هوءَ اوجها سينيٽوريم ۾ ريهيبليٽيشن آفيسر آهي. هن گوتم کي اوجها سينيٽوريم ۾ ايندي ويندي ڏٺو هو. هو پنهنجي پيءُ کي ڏسڻ ايندو هو. ڪڏهن پابنديءَ سان ۽ ڪڏهن هفتن جا هفتا غائب ٿي ويندو هو. پوءِ هڪڙي ڏينهن گوتم جي پيءُ سلهه جي آخري مرحلي ۾ مري ويئي. ان ڏينهن هو پنهنجي پيءُ جو لاش کڻڻ آيو هو. ڊاڪٽر ڪيس لاش ڏيڻ کان ڪيٻايو پئي. تڏهن گوتم ايڊمنسٽريٽر کي چيو هو. "هيءَ سموري قوم سلهه جي آخري مرحلي ۾ آهي. هڪڙي ڏينهن مري ويندي. مون کي خبر ناهي ته هن مرندڙ قوم جو لاش ڪير کڻڻ ايندو. پر مان پنهنجي پيءُ جو لاش کڻي ويندس." هوءَ تڏهن گوتم ۽ ايڊمسٽريٽر جي وچ ۾ وڃي بيٺي هئي. ڊاڪٽرن ۽ ايڊمنسٽريٽر کي عرض ڪري پيءُ جو لاش گوتم کي ڏياريو هئائين. اهو فقط ٽي مهينا اڳ ٿيو هو پوءِ گوتم، جيڪو پنهنجي ضمير سان سچو رهي وڪالت ڪندو هو. ۽ بيحد مالي مشڪلاتن ۾ ورتل هوندو هو. سو سندس دل جا دروازا پيچي، حفاظتي ڪوٽ ڊاهي، محبت جي ڪليسا جون ڪنگريون ڪيرائي، سندس جيءَ ۾ جڙي ويو. ايڏي بي انت ۽ وشال محبت جو هن ڪڏهن تصور به نه ڪيو هو. جنهن ۾ هڪ لاپرواهه ۽ بي چيو شخص ڪنهن عورت کي چاهيندو رهي، پر جڳن جو ٿوڪاريل، ٿڏيل ۽ دقيانوسي جملو استعمال نه ڪري ته. 'مون کي توسان محبت آهي.' هن جواب ۾ به نه سوچيو هو. ته ڪو مرد اهڙي محبت به ڪري سگهي ٿو. جنهن جو مثال ٿيڻ ۽ ڏيڻ لاءِ هو هڪ جنم کان ٻئي جنم ۾ ايندو رهيو هجي!

هن ٽيبل ليمپ جو بلب وسائي ڇڏيو. پنهنجي ڪمري جو در ٻيڪڙي هوءَ هيٺ لهي آهي. هاسٽل جي ڏائڻ جهڙي پوڙهي ريسيپشنسٽ کان پڇيائين، "گوتم جي فون ته نه آئي هئي."

"گوتم پاڻ آيو هو." پوڙهيءَ وراڻيو "۽ تنهنجي لاءِ هيءُ خط ڇڏي ويو

آهي.“

هن جهپ هٽي خط پوڙهيءَ جي هٿ مان ڦري ورتو ۽ پوءِ ذري گهٽ ڊوڙندي، فرسٽ فلور جي ڏاڪڻ جا ٻه ٻه ڏاڪا چڙهندي، هوءَ پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي ويئي. تڪڙ ۾ خط کوليائين. خط انگريزيءَ ۾ لکيل هو گوتم لکيو هو:

”تو ڪالهه سينيٽوريم جي ڪينٽين ۾ چيو هو، ’مان ڪنهن ڪنهن وقت ڪنهن سان به ملڻ پسند نه ڪندي آهيان.‘ مون کي تنهنجو جملو ۽ تنهنجي صاف گوئي بيحد پسند آئي هئي. اڄ ورجن ميري هاسٽل وٽان لنگهندي محسوس ڪيو اٿم ته تنهنجي ڪالهوڪي جملي منهنجي آڏو پابندين جي سرحد بيهاري ڇڏي آهي. مان هاسٽل ريسيپشنسٽ جي ڪائونٽر تان هي ستون لکي، تنهنجي بارگاهه ۾ حاضريءَ جي شهادت ڏيئي وڃان ٿو. گوتم.“

گوتم آيو هو ۽ هليو ويو! هوءَ هڪدم مڪلي جي مقبرن وانگر اُداس ٿي ويئي. هن ايئن ڇو ڪيو، ايئن ڇو ڪيو؟ هوءَ پاڻ کي ملامت ڪرڻ لڳي ته سينيٽوريم جي ڪينٽين ۾ هن اهو ڇو چيو هو ته ’مان ڪنهن ڪنهن وقت ڪنهن سان به ملڻ پسند نه ڪندي آهيان.‘ پر گوتم اهو جملو پنهنجي لاءِ ڇو چونڊي ورتو! هن ڪيئن سمجهي ورتو ته مان ڪنهن وقت ساڻس ملڻ کان انڪار به ڪري سگهنديس! منهنجو دم نه نڪري ويندو!

هوءَ لفافو هٿ ۾ ڪٽي پٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويهي رهي. هن پاڻ کي هيڪلي محسوس ڪيو. کيس اوچتو پنهنجي ماءُ جي ياد دل تي تري آئي، جيڪا کيس اڪثر پيار ڀريا خط لکندي هئي ۽ هوءَ کيس ڇهن مهينن ۾ فقط هڪ دفعو خط جو جواب ڏيندي هئي. هن چاهيو ته جيڪر اڄ ماءُ کيس ڀاڪر ۾ ڀري، پنهنجي سيني سان لڳائي، جڳ کان لڪائي ڇڏي. هن چاهيو ته هوءَ پنهنجي ماءُ کي سيني سان لڳائي روئي پوي. هوءَ ڳوٺان بغاوت ڪري جڏهن پڙهڻ لاءِ ڪراچيءَ هلي آئي هئي، تڏهن هڪ ماءُ ئي هئي. جنهن سندس پنيرائي ڪئي هئي. پوءِ جڏهن پڙهي ڪراچيءَ ۾ ئي رهي ۽ نوڪري ڪرڻ لڳي، تڏهن سندس ڳوٺ ۾ قيامت برپا ٿي هئي. کيس اڇوت ڪيو ويو. تڏهن اُها بيحد ذهين ماءُ ئي هئي، جنهن سندس فيصلي کي قبول ڪيو هو ۽ کيس مبارڪ جو خط لکي موڪليو هو. ماءُ هميشه سندس فيصلن تي اعتماد ڪيو

هو هميشہ هن سوچيو هو هوءَ ماءُ کي گوتم جي باري ۾ سڀ ڪجھ لکي موڪليندي، سڀ ڪجھ، تہ هو ڪيئن آهي، ڪيئن سوچيندو آهي. اڻتائنيڪو ڇو آهي، هن زندگيءَ ۾ جيڪي ڪجھ چاهيو هو سو اڄ تائين حاصل ڪري ڇو نہ سگهيو آهي. هن سوچيو تہ هوءَ ماءُ کي لکي موڪليندي تہ زندگيءَ کي بي نقاب ڏسڻ کان پوءِ، دنيا کي آتشي شيشي هيٺان رکي هرڪو تجربو حاصل ڪرڻ کان پوءِ گهڻو ڪجھ پرائڻ ۽ وڃائڻ کان پوءِ، کيس فقط هڪ گوتم ئي مليو آهي، جنهن کيس متاثر ڪيو آهي. گوتم ڪڏهن بہ کيس نہ ڇُهيو هو. هو سندس روح ۾ لهي ويو هو. هو مارڪسي مادي نظرئي جو حامي هئڻ جي باوجود آتما جو پوڄاري هو. هن سوچيو. تہ هوءَ ماءُ کان ڪجھ نہ لڪائيندي هوءَ کيس گوتم جي باري ۾ سڀ ڪجھ ٻڌائي ڇڏيندي. تڏهن کيس اوچتو خيال آيو تہ ڪالھ گوتم بيمار هو. ڪالھ ڇو، هو گذريل هڪ هفتي کان بيمار هو.

هوءَ هڪدم بي چين ٿي پيئي. کيس خبر هئي تہ گوتم اُن وقت تائين ڊاڪٽرن ڏانهن نہ ويندو، جيستائين هنڌ داخل نہ ٿيندو. هو ضدي آهي، هو هلندو رهندو. هو بخار ۾ پچرندو هوندو. پر پوءِ بہ پهرن جا پهر لائبريرين ۾ ويٺو هوندو. هو اهڙو چريو آهي، کيس اها ڄاڻ هئي، پر کيس گذريل هڪ هفتي کان کنگھ هئي ۽ سنهو بخار بہ پئي آيس. هڪ اڻلکو خوف سندس سيني ۾ پاسا ورائڻ لڳو. کيس گوتم جي پيءُ جو خيال آيو. جيڪا سلھ جي ٽئين مرحلي ۾ سينيٽوريم ۾ مري ويئي هئي. ڊاڪٽرن جي زور ڀرڻ تي بہ گوتم پاڻ کي سلھ کان بچائڻ جون سُيون نہ هٽايون هيون. اوهہ، مان ڇا سوچي رهي آهيان، مون کي ڇا ٿي ويو آهي! هوءَ پٽ وٽان هٿي ويئي ۽ ڪمري جي وچ ۾ وڃي بيٺي، تڏهن اوچتو ڪيٿرين سندس ڪمر ۾ هلي آئي.

ڪيٿرين سندس هٿ مان خط کسي ورتو ۽ پڙهڻ کان پوءِ کيس موٽائي ڏنو ۽ پوءِ کلندي ڪيٿرين چيو. ”ورجن ميري هاسٽل ۾ رهندي مون کي ڏهہ سال ٿيا آهن. ڏهن سالن ۾ ٽو واري ڪمري ۾ مون ٽن ڇوڪرين کي آپگهات ڪندي ڏٺو آهي. شيرين ۽ مس مرشد نند واريون گوريون ڪائي آپگهات ڪيو ۽ سوزيءَ لونڊڙيءَ تي ريوالور مان گولي هلائي آپگهات ڪيو هو. تنهنجو ڪهڙو ارادو آهي؟

هن ڪيٿرين کي جواب نہ ڏنو فقط کلڻ جي ڪوشش ڪيائين. هوءَ

اکين ۾ لُڙڪ ۽ دل ۾ درد لڪائي چپن تي مُرڪ آڻي سگهندي آهي.

ڪيٽرين چيو "مون کي خبر آهي تون آپگهات نہ ڪندينءَ. تنهنجو مسئلو مس مرشد. شيرين ۽ سوزيءَ کان مختلف آهي. هنن جا بوءِ فرينڊز فراڊي هئا. دغاباز ۽ فريبي هئا. پر تو وارو گوتم اهڙو ناهي. گهٽ ۾ گهٽ مون کي تہ اهڙو نہ لڳو آهي. ان معاملي ۾ مان وڏي ڪڙپيل آهيان. هڪ نظر ۾ مرد کي سڃاڻي وٺندي آهيان. گوتم توکي دوکو نہ ڏيندو بس. هو ڪجهہ ڏکيو آهي. بلڪ بيحد ڏکيو آهي."

هو منهنجو بواءِ فرينڊ ناهي ڪيٽرين."

"تہ پوءِ؟"

هو مون کي ڪامريڊ سڏيندو آهي، مان بہ کيس ڪامريڊ سڏيندي آهيان."

"حق تي توسان مشين گنن. قاسي گهٽن. سياست ۽ موت جي باري ۾ ڳالهائيندو آهي!"

"هو باغي آهي."

"ڪنهن کان باغي آهي؟"

"گوتم سموري سماجي ۽ سياسي ڍانچي کان باغي آهي." وراڻيائين، "هو وڪالت ۾ ان ڪري دلچسپي نہ وٺندو آهي، جو هن قانون کي ڪپڙي جي وال ۽ باتا جي چمپل وانگر وڪامندي ڏٺو آهي."

ڪيٽرين سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيو "هڪڙي خوشخبري ٻڌايان؟"

"ٻڌاءِ."

"مٺائي کارائيندينءَ."

"ذيابيطس جي مرض ۾ ورتي پئي آهين. مٺائي کائيندينءَ تہ مرندينءَ. پڪوڙا کائجانءِ. خبر ٻڌاءِ."

"توري دير اڳ گوتم کي ڏٺو هوم."

"ڪٿي؟"

"ريگل سئنيما جي سامهون. اخبار واري وٽ."

هن ميز تان تالو کڻي ڪيٽرين کي ڏيندي پڇيو "گوتم هيو تہ چاڪ نہ."

"مون سائِنس هٿ نہ ملايو هو." ڪيٽرين کلي پيئي، چيائين، "ٽيڪسيءَ

۾ لنگھنديءَ مون کيس ڏسي ورتو هو.“

”مان وڃان ٿي، منهنجو ڪمرو بند ڪري ڇڏجانءِ.“

هوءَ ذري گهٽ ڊوڙندي ورجن ميري هاسٽل مان نڪري ويئي. ٽڪڙ ۾ بندر روڊ لنگهندي ٽي دفعا موٽرن ۽ ٽرام جي هيٺان ايندي ايندي بچي ويئي. ريگل سئنيما ۽ ورجن ميري هاسٽل جي وچ ۾ فرلانگ ڪن جو مفاصلو آهي. هوءَ ٽڪڙيون ٻرانگهون کڻندي ريگل نيوز پيپر وينڊر وٽ وڃي بيٺي. کيس خبر آهي ته گوتم ڪنهن ڪان ڪنڌي تي اخبارون ۽ رسالا وٺندو آهي. ريگل نيوز پيپر وينڊر وٽ کيس گوتم نظر نه آيو. هن دڪان واري کان پڇيو. ”گوتم آيو هو نه؟“

اخبار واري ڪنڌ کڻي ڏانهس ڏٺو. هن کي سڃاڻي ورتو. هن اڪثر کيس گوتم سان گڏ گهمندي ڏٺو هو. ڏاڍي احترام مان جواب ڏنائين، ”ها، گوتم آيو هو. اخبارون وٺي هليو ويو.“

”ڪيڏانهن ويو؟“

”اها خبر پئجي سگهي، ته پوءِ گوتم ۽ ٻين گراهڪن ۾ ڪهڙو فرق رهندو!“

ڪجهه ھٻڪندي اخباري واري کان پڇيائين، گوتم هيو ته چاڪ نه؟“

”ڪنگهه هئس.“

هوءَ وڃي ويئي.

اخباري واري چيو. ”تي سگهي ٿو ريڊيو پئليس جي ٻاهران پراڻن ڪتابن واري وٽ بيٺو هجي.“

هوءَ هڪدم پراڻن ڪتابن واري ڏانهن هلي ويئي. ڪتابن وارو گوتم جو دوست هو. کانئس پڇيائين، ”گوتم آيو هو ڇا؟“

”ها، آيو هو. کيس بيٿم جي ڪتاب ’ٿيئري آف فڪشنز‘ جي ڳولا هئي. اڳتي هليو ويو.“

”اڳتي ڪيڏانهن ويو؟“

”مان سمجهان ٿو ٿامس اينڊ ٿامس بڪ سيلرز ڏانهن ويو آهي.“

هوءَ ٿامس اينڊ ٿامس بڪ سيلرز جي دڪان وٽ آئي. آچر هئڻ ڪري دڪان بند هو. هوءَ اڳتي هلي ويئي.

هوءَ ڪيفي جارج وٽان وڪٽوريا روڊ ڏانهن ڦري ويئي، سندس نگاهون

رستي جي ٻنهي پاسي هجوم ۾ گوتم کي تلاش ڪري رهيون هيون.

ڪيپيٽل سئنيما واري گهٽيءَ ۾ سنڌي رسالا وڪڻندڙ کان پڇيائين، ”گوتم ته نه آيو هو؟“

”ها، آيو هو. مان سمجهان ٿو شايد فليمنگو ۾ ويٺو آهي.“

”هوءَ ڪيپيٽل سئنيما جي مٿان فليمنگو ريسٽوران ۾ هلي ويئي. هوءَ جڏهن اندر داخل ٿي، تڏهن ريسٽوران ۾ ويٺل ماڻهن کيس ڀرپور نگاهن سان ڏٺو. هن هيڏانهن هوڏانهن نهاريو. کيس گوتم نظر نه آيو. هوءَ مايوس ٿي هيٺ لهي آئي.

هوءَ ايلفيءَ جي فٽ پاٿ تان، ماڻهن جي وچ مان هلڻ لڳي. سياري جي شروعات هئي، عورتون ۽ مرد رنگارنگي سئيٽرن ۽ پل اوورز ۾ گهمي رهيا هئا. صدر واريون سدا ملوڪ عورتون ڏسي کيس گوتم جو هڪ جملو ياد آيو. گوتم چيو هو ’ڪجهه انسان هِل اسٽيشن وانگر هوندا آهن. هو سدائين پنهنجو جوڀن برقرار رکي سگهندا آهن. ڪجهه انسان قديم آثارن جي کنڊرن وانگر هوندا آهن. هو هر لمحي ڀُرندا رهندا آهن.‘

ايلفيءَ تي ڪجهه اڳيرو هوءَ اينٽيڪس جي دڪان وٽ بيهي رهي. گوتم ڪڏهن ڪڏهن اينٽيڪس جي دڪان وٽ هليو ويندو آهي ۽ ٽامي ۽ پتل جي مورتين جي باري ۾ پارسي دڪاندار سان ڪلاڪن جا ڪلاڪ ڳالهائيندو آهي. پارسي دڪاندار کي خبر آهي ته گوتم لڪشميءَ جي مورتي ڪڏهن به خريد ڪري نه سگهندو، پر لڪشميءَ جي مورتيءَ تي ٽيس لکي سگهي ٿو.

هن اينٽيڪس شاپ ۾ ليئو پائي ڏٺو. کيس گوتم نظر نه آيو.

هوءَ پريشان ٿيڻ لڳي. ذهن پڇرڻ لڳس. هن پاڻ کي گوتم لاءِ ايتري قدر ته بيڪل محسوس ڪيو، جو سمجهڻ لڳي، گوتم نه مليس ته مري ويندي. هوءَ وري به پاڻ کي ملامت ڪرڻ لڳي ته ڪالهه سينيٽوريم جي ڪينٽين ۾ اُهو ڇو چيو هئائين، ته ’مان ڪنهن ڪنهن وقت ڪنهن سان به ملڻ پسند نه ڪندي آهيان.‘ مون ايئن ڇو چيو، ڇو ڇيو! ماڻهن جي پيهه ۾ نه هجي ها، ته جيڪر روئي پوي ها. سندس هر هڪ ساهه سان بي آواز صدا جو آواز ايندو رهيو. گوتم، او گوتم— توکي ايئن نه ڪرڻ گهربو هو، گوتم. مان ته اُها ڇوڪري آهيان، جيڪا تنهنجي ياد کي سيني سان لڳائي، زندگي جوڳ ۾ گذاري

ڇڏيندس، گوتم.

هوءَ ايلفنسٽن ريسٽوران جي ٻاهران اچي بيٺي. ان هوٽل ۾ گوتم پنهنجي دوستن سان اچي ويهندو آهي. چوندو آهي، ايلفنسٽن ريسٽوران منهنجي اوطاق آهي.

دل من هٽندي هوءَ ريسٽوران جي وڏي در ڏانهن وڃي بيٺي. آخري ٽيبل وٽ گوتم جا ڪجهه دوست ويٺا هئا. هنن ڪيس ڏسي ورتو. منجهائن هڪ ڇڙو ڏانهس هليو آيو. هوءَ فقط هڪ لفظ اُچاري سگهي، ”گوتم؟“

هن وراڻيو، ”اڌ ڪلاڪ ٿيندو جو گوتم حيدرآباد هليو ويو.“

پر، پر هن وٽ ته ڪالهه ڪجهه به نه هو.“

”سنگت کان جهولي چوندو ڪري ويو آهي.“

هوءَ پاڻ روڪي نه سگهي، اُبهرائيءَ مان پڇيائين، ”گوتم ڪيئن هو. کنگهه ته نه هئس، ٻي ڪا تڪليف ته نه هئس؟“

”هو پٿر جو نهيل آهي.“

”ڪڏهن موٽندو؟“

”پوليس ۽ انٽيليجنس کان بچي ويو ته سڀاڻي ئي موٽي ايندو، نه ته سال کن کان پوءِ ايندو؟“

”گرفتار ڪندس؟“

”ٿي سگهي ٿو.“

هوءَ بي چين ٿي پيئي. پڇيائين، ”ڇو گرفتار ڪندا گوتم کي، هو هفتي کن کان بيمار آهي، ڇا ڪرڻ ويو آهي حيدرآباد؟“

گوتم جي دوست وراڻيو، ”اڄ رات مزورن ۽ هارين جي حق ۾ پوسٽر لڳندو ۽ حيدرآباد جي ڀتين تي چنبڙائيندو. سڀاڻي صبح جو پورهيتن جي جلوس ۾ شريڪ ٿيندو.“

هن گوتم جي دوست کان وڌيڪ ڪجهه نه پڇيو. ريسٽوران مان ٻاهر نڪري آئي، ڪجهه سوچي، فخر مان ڳاٽ اوچو ڪري هجوم جي وچ مان هلڻ لڳي.

***

پوئين پهر جي ڳالهه

سيني دوستن يعقوب مُترڪي کي چيو "يار مُترڪا! هڪ تاريخي عرضي ڪان تون ڪنوارو آهين. هينئر هر حال ۾ توکي شادي ڪرڻ گهرجي."

"مان تِنڪر آهيان." يعقوب مُترڪي چيو "مون کي ان باري ۾ سوچڻ جي مهلت ڏيو."

يعقوب فلاسافيءَ ۾ ايم اي ڪئي آهي ۽ پاڻ کي ٿنڪر سڏائيندو آهي. دوست کيس مُترڪو چوندا آهن. دوستن جو خيال آهي ته يعقوب مُترڪو موهن جي دڙي واري مبهم دؤر کان وٺي ڪنوارو آهي. جيئن ته سندس ماءُ پيءُ جي باري ۾ اسان کي ڪو به دستاويزي ثبوت نه ملي سگهيو آهي، تنهن ڪري سيني جو خيال آهي ته يعقوب مُترڪو منگهي پير جو مانگر مڇ آهي ۽ روپ مٽائي ماڻهو ٿي پيو آهي ۽ هميشه سوچيندو رهندو آهي ۽ گهڻو ڪري گهٽ ڳالهائيندو آهي ۽ هميشه سوچيندو رهندو آهي. هو اخبار جو ادبي صفحو ايڊٽ ڪندو آهي. ڪجهه سياڻن جو خيال آهي ته ادبي صفحي لاءِ ايندڙ تيڙو،

هائيڪا ۽ آزاد نظم وڏي تعداد ۾ پڙهڻ سبب مترڪو خاموش ٿي ويو آهي ۽ ڪجهه عرصي کان پوءِ انشاءَ الله تعاليٰ خودڪشي ڪندو.

يعقوب مُترڪي کي جڏهن شادي ڪرڻ لاءِ زور پريو ويو، تڏهن هن چيو، "يارا مون کي سوچڻ ڏيو. مان ٿنڪر آهيان."

"تون خيرن سان پنجيتاليهه سالن جو ٿي ويو آهين." دوستن چيس، "هينئر سوچڻ لاءِ قطعي تو وٽ وقت نہ آهي."

ڏينڌي قد واري امين، چيو، "اسان جي يعقوب مُترڪي جو نڪ پڪوڙي جهڙو آهي، تنهن ڪري سندس شادي هرگز ٿي نہ سگهندي."

"اڙي اهو ڇوڪرين جو مسئلو آهي، اسان جو مُترڪو نر ٻچو آهي."

ڪرائيم رپورٽر چنگيز چيو، "دنيا جي گنجن، ڏينڍن ۽ ٽيڏن جي شادي سهڻين ڇوڪرين سان ٿي ويندي آهي. اسان جو مترڪو گنجو آهي نہ ڏينڍو آهي نہ ٽيڏو آهي. بس، سندس نڪ ڪجهه ڪجهه پڪوڙي جهڙو آهي، بهرحال، هونئن قابل قبول آهي."

"مشڪل آهي." مون چيو، "يعقوب مُترڪي جو نڪ اصل ۾ گرنيڊ جهڙو آهي. دنيا جي ڪابہ عورت ويمو ڪرائڻ کان سواءِ يعقوب مترڪي سان شادي ڪرڻ تي راضي نہ ٿيندي."

"اڙي بن مانس! تون آهين انٽرنيشنل ڪنوارو." چنگيز چيو، "تون گهٽ ۾ گهٽ شاديءَ واري معاملي ۾ نہ ڳالهائيندو ڪر."

"يار مون کي بن مانس نہ چوندا ڪريو." مون کي ڪاوڙ لڳي. چيم، "خبر اٿوَ منهنجي ماءُ مون کي چوڏهينءَ جو چنڊ چوندي هئي."

"سچ چوندي هئي ويچاري." چنگيز چيو، "چنڊ جون ويجهو کان نڪتل تصويرون هوبهو توجهڙيون پوائٽيون آهن، تون برابر چنڊ جهڙو آهين، بن مانس."

"پرابلم بن مانس جو نہ آهي. هيءُ انٽرنيشنل ڪنوارو آهي." امين ڏينڊي چيو، "پرابلم يعقوب مترڪي جو آهي."

مون چيو "يعقوب جي شادي چنڊ جي پهرينءَ تاريخ کان اڳ ٿي وڃڻ گهرجي."

"ڇو؟" امين پڇيو، "چنڊ جي پهرين کان پوءِ دنيا جون عورتون مري وينديون ڇا؟"

”چنڊ جي پهرين کان پوءِ ذوالحج جو مهينو شروع ٿيندو.“ چيم. ”مون کي ڊپ آهي تہ ماڻهو يعقوب کي ٻڪر سمجهي ذبح نہ ڪري ڇڏين.“

”تون سمجهين ٿو تہ تنهنجي طنز تي اسين کلنداسين. پليل آهين! چنگيز چيو. ”تون ايندڙ هڪ ڪروڙ سالن ۾ بہ ڪنهن کي کلائي نہ سگهندين.“

”تون نيڪ ٿو چوين نقلي چنگيز خان.“ چيم. ”اسان جو تعلق مشڪرن جي اُن نسل سان آهي، جيڪي سرڪس جو شو پورو ٿيڻ کان پوءِ اونده ۾ لڪي پنهنجين اکين جا ڳوڙها اُگهي وڃندا آهن.“

الائي ڇا ٿيو. جو اوچتو ئي اوچتو سمورو ماحول اُداس ٿي ويو. اسين اجايو سجايو هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳاسين. ميزن تي پيل ڪاغذ ۾ خبرون اٿلائڻ پٿلائڻ لڳاسين. خوامخواه پنهنجو پنهنجو مٿو کنهڻ لڳاسين، ماچيس مان تيليون ڪڍي ڳن کوٽڻ لڳاسين.

سِٽي پيج جو انچارج سلطان ڪيتري دير کان خاموش ويٺو هو. هن کنگهڪار ڪندي چيو. ”اسان بن مانس کي سڄي عمر ڪنوارو رهڻ جي اجازت ڏيئي ڇڏي آهي. ان قسم جي اجازت ڪنهن بہ صورت ۾ يعقوب متڪي کي هرگز نہ ڏني ويندي.“

يعقوب چيو ”يارا مان تڪڙ ۾ شادي نہ ڪندس. مون کي سوچڻ ڏيو. مان ٿنڪر آهيان.“

”اڙي سوچيندي سوچيندي ڪراڙو ڪڪُ ٿي ويندين“ سلطان چيو. ”ءِ خبر اٿئي پوءِ ڇا ٿيندو.!“

سلطان چيو ”پوءِ سٺ سالن جي عمر ۾ تنهنجي شادي ڪنهن سورهن سالن جي ڇوڪريءَ سان ٿي ويندي ۽ پوءِ تنهنجي باقي بچيل زندگي زال جي چوڪيداري ڪندي ۽ اوڙي پاڙي ۾ متن مائٽن جي نوجوانن تي ڪرڙي اک رکندي گذري ويندي.“

”يار تڏهن بہ مون کي سوچڻ ڏيو.“ يعقوب چيو. ”منهنجو هڪڙو مامو دانشور هو. شادي ڪرڻ کان پوءِ هو پنهنجي دماغي توازن وڃائي ويٺو ۽ چريو ٿي پيو. هو پنهنجي زندگيءَ جا آخري ڏينهن گدو بندر ۾ گذاري، گذاري ويو.

تنهنجو مامو دانشور هو. تنهن ڪري چريو ٿي پيو.“ سلطان چيو ”تون دانشور نہ آهين. تون پنهنجي زال کي چريو ڪري ڇڏيندين.“

مان تنهنجي ڳالهه قبول نہ ڪندس، سلطان ڏاڪو“ يعقوب مترڪي ڪي ڪجهه ڪجهه خار لڳي. چيائين، ”اسان جو هڪ پروفيسر ڏاڍو ڪلٽو هو. ڳالهه ڳالهه تي ٺهڪ ڏيندو هو. شادي ڪرڻ ڪان پوءِ هو اُداس رهڻ لڳو ۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن هن سمنڊ ۾ ٽپو ڏيئي خودڪشي ڪري ڇڏي.“

سلطان پنهنجي ڪرسي ڇڏي يعقوب جي ويجهو اچي ويٺو. چيائين، ”يار مترڪا! تون نہ پروفيسر آهين ۽ نہ ڪل مک ڪلٽو. تون ڪي ڏسڻ ڪان پوءِ صحافي برادريءَ جا هي معتبر ميمبر، يعني امين ڊيڊڊو، بن مانس، چنگيز خان ۽ ڏاڪو وغيره بيحد اُداس ٿي پوندا آهن. يقين ڪر، شادي ڪان پوءِ اسين توکي سمنڊ جي ويجهو نہ وڃڻ ڏينداسين. سمنڊ کي بدنام ٿيڻ نہ ڏينداسين.“

يعقوب مترڪو لاجواب ٿي هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳو.

ٿن ڏينهن ۽ ٽن راتين جي اجلاس ڪان پوءِ فيصلو ڪيوسين تہ يعقوب مترڪي جي سڱ لاءِ اخبارن ۾ اشتهار ڏينداسين. اشتهار ذريعي ردي ڪان ردي، واهيات ڪان واهيات ۽ بيڪار ڪان بيڪار شيءِ وڪامي ويندي آهي. منهنجن دوستن هڪ دفعي منهنجي ڏاڏي جي پراڻي چِٺي وڏيءَ قيمت ۾ اشتهار ذريعي وڪڻي ڇڏي هئي. اُها چِٺي پنهنجي نوعيت جي حيرت انگيز چِٺي هئي. تاريخي دستاويزن مطابق، پهرين عالمگير جنگ دوران، جنهن ۾ اورنگزيب عالمگير حصو نہ ورتو هو، منهنجي ڏاڏي هوائي جهاز مان ٽپو ڏنو هو ۽ پنهنجي چِٺي کولي صحيح سلامت زمين تي لهي آيو هو. انگريز بهادرن خوش ٿي کيس خان بهادر جو لقب ڏنو. (منهنجي ڏاڏي کي، چِٺيءَ کي نہ.)

دوستن کي يقين هو تہ ڏاڏي جي پراڻي ردي چِٺيءَ وانگر اشتهار ذريعي يعقوب مترڪو بہ وڪامي ويندو. يعني کيس ڪو نہ ڪو سڱ ملي ويندو ۽ ڪو نہ ڪو مت جو ماريل کيس پنهنجي ڄاتي طور قبول ڪندو اخبارن ۾ اشتهار ڏيئي ڇڏيوسين.

ان ڪان اڳ جو ماڻهو يعقوب کي ڏسڻ اچن، اسان سڀني مِلي جُلي يعقوب کي قابل قبول ٺاهڻ ۾ وسان ڪين گهٽايو. سندس مٿي جا وار جوڪر ڇاپ خضاب سان ڪارا ڪياسين. سڄي حجم ڪان سندس سيرپ ڪرائي سين. ڏاڙهي نئين بليڊ (آمريڪا مين بنا هوا) سان ڪوڙائي سين. سندس پيانڪ ميڇن طرف خاص خيال ڏنوسين. ميڇون ماٽيت ۾ آنديون سين. هر طرح ڪوشش ڪئي تہ سندس پڪوڙي جهڙو نڪ نمايان نظر نہ اچي. اسان جي

ڪوشش سبب يعقوب متر ڪو پنهنجي عمر کان گهٽ ۾ گهٽ ڏهه سال ننڍو نظر اچڻ لڳو. فيصلو ڪيوسين ته اسين دوست متر ڪي جي ويجهو رهنداسين، ۽ پاڻ کي متر ڪي جو سئوٽ، ماروٽ، ماسات ۽ پڦاٽ وغيره ظاهر ڪنداسين.

هڪڙي ڏينهن، هڪ ٿلهو متارو شخص، پنهنجيءَ ٿلهيءَ متاري زال سميت نازل ٿيو. جهاز جيڏي موٽر آٽي اسان جي فتيچر قسم جي ڪوارٽر ٻاهران بيهاريائون. هو ٻئي يعقوب متر ڪي جي مٽي جي وار ۾ سٺي صحت ڏسي ڏاڍو متاثر ٿيا. حالي احوالي ٿيڻ کان پوءِ ٿلهي واپاريءَ يعقوب کان پڇيو. ”ته تون جرنلسٽ آهين؟“

متر ڪي ڏاڍي سعادت وچان وراڻيو. ”ها سائين مان جرنلسٽ آهيان.“

ٿلهي واپاريءَ پڇيو. ”ڪهڙي قسم جو جرنلسٽ آهين.؟

متر ڪو منجهي پيو. مٿو ڪنهندي چيائين. ”بس سائين، جرنلسٽ آهيان.“

”سو ته تون آهين.“ ٿلهي واپاريءَ پڇيو. ”ليفٽسٽ آهين، يا رائٽسٽ آهين.“

اسان دوستن اچرج وچان هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺو. اسان اهڙي سوال لاءِ قطعي تيار نه هئاسين. متر ڪو مجهي پيو. امين ڊينڊي چيو. ”سائين، اسان جو مائٽ ڪجهه ڪجهه ليفٽسٽ آهي ۽ ڪجهه ڪجهه رائٽسٽ آهي.“

”مطلب!“ ٿلهي ناراض ٿيندي متر ڪي ڏانهن مشڪوڪ نگاهن سان ڏٺو.

امين ڊينڊي چيو. ””اسان جو مائٽ صحافين جو وسيم حسن راجا آهي.“

”وسيم حسن راجا!“ ٿلهي واپاريءَ پڇيو. ”وسيم حسن راجا جو راجا ڏاهر سان ڪهڙو تعلق آهي.“

”ڪو به نه سائين،سلطان چيو. ”وسيم حسن راجا پاڪستان ڪرڪيٽ ٽيم جو رانديگر آهي.“

ٿلهي خفي ٿيندي پڇيو. ”ته پوءِ توهان جو مائٽ صحافين جو وسيم حسن راجا ڪيئن آهي؟“

”وسيم حسن راجا کاٻي هٿ سان بيٽنگ ڪندو آهي ۽ ساڄي هٿ سان بالنگ ڪندو آهي.“ سلطان ڳالهه ناهيندي چيو. ”اسان جو مائٽ کاٻي هٿ سان لکندو آهي ۽ ساڄي هٿ سان ماني کائيندو آهي، تنهن ڪري اسان جو مائٽ ڪجهه ڪجهه ليفٽسٽ آهي ۽ ڪجهه رائٽسٽ آهي.“

ٽلهوءِ ٽلهي جي زال اسان کي بددعائون ۽ گاريون ڏيندا هليا ويا.

ڪجھ ڏينهن کانپوءِ هڪ نيم انگريز قسم جو پوڙهو اسان جي يعقوب متر کي ڳولهيندو آيو. هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون ڪرڻ کان پوءِ، جنهن ۾ هن ٻڌايو ته اصل ۾ ڪراچيءَ جو رهاڪو آهي، پر پنهنجي زندگيءَ جا پنجويهه سال جرمنيءَ ۾ گذري چڪو آهي. هن يعقوب کان پڇيو، "تنهنجي صحت جو راز ڇا آهي؟"

يعقوب شرمائيندي چيو: "سائين مان چيتي ميربحر ملھ جو شاگرد آهيان."

"نانسينس!" پوڙهي چيو، "چيتو ميربحر ملھ هوبهو ڪُراڙي ڏاند جهڙو بيڊولو آهي، تون ٺاهوڪو آهين. اصل ۾ راز ڇا آهي! ڪٿي ڪمانڊو ته ناهين!"

"ٽماٽو!" مترڪو وائڙو ٿي ويو.

"ٽماٽو نه، ڪمانڊو." پوڙهي وڏي واڪ چيو.

"نه سائين." مترڪري چيو، "مان ڪمانڊو نه آهيان، فقط ٽانڊو آهيان."

"اڙي هيءُ توهان جو مائٽ ڪٿي ڪريڪ ته ناهي!" انگريز پڇيو.

"هيءُ اوهان کي ڪلائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي." چنگيز چيو.

"هيءُ پاڻ به گهڻو ڪري کلندو رهندو آهي، اهوئي سندس صحت جو راز آهي."

"هيءُ کلندو آهي!" پوڙهو انگريز چاپ شخص حيران ٿيو پڇيائين، "اجا به ماڻهو کلي سگهندا آهن ڇا!"

"ها سائين" چنگيز چيو، "سب نيڪ ٺاڪ لڳا پڙا هي." قسم جون خبرون ٻڌي ۽ پڙهي اسان جو مائٽ يعقوب خوب کلندو آهي ۽ کلي کلي صحت برقرار رکي سگهندو آهي."

"ويري گڊ." پوڙهي پڇيو، "يلا ٻاهرين دنيا ڏٺي اٿائين."

"نه سائين." چنگيز وراڻيو.

پوڙهو سوچ ۾ پئجي ويو. چيائين، "منهنجي ڏيءَ سفر جي شوقين آهي. لڳيم ٿو اوهان جو مائٽ سفر جو شوقين نه آهي."

"سفر!" يعقوب هڪدم چيو، "مون ڏاڍو سفر ڪيو آهي، سائين."

پوڙهي تعجب وچان يعقوب ڏانهن ڏسندي چيو، "تنهنجا سئوٽ ماسات چون ٿا ته تو ٻاهرين دنيا نه ڏٺي آهي."

”ايئن برابر آهي تہ مون ٻاهرين دنيا نہ ڏٺي آهي.“ يعقوب چيو. ”پر مون اصل ۾ ڏاڍو سفر ڪيو آهي.“

”تون پڪ ڪريڪ آهين!“ پوڙهي چيو. ”ٻاهرين دنيا نہ ڏٺي اٿئي تہ چا فقط پنهنجي ملڪ ۾ سفر ڪيو اٿئي.“

”ها. پنهنجي ملڪ ۾ سفر ڪيو اٿم.“ يعقوب چيو. ”ايترو سفر ڪيو اٿم جو منهنجيءَ دل ۾ هڪ ٽنگ ٽي پيو آهي.“

پوڙهو وائڙو ٿي ويو.

يعقوب چيو. ”مون انگريزيءَ وارو سفر (Suffer) ڪيو آهي ۽ ڪري رهيو آهيان.“

”مائي گاڊ!“ پوڙهي اسان ڏانهن ڏسندي چيو. ”اوهين سڀئي ڪريڪ ٿا لڳو.“

هو هليو ويو.

ڪجھ ڏينهن کان پوءِ ٻہ ٽوٽيون قسم جون عورتون آيون. پوڙهيون پر آڙيڪاپ!

يعقوب کي ايئن ڏٺائون جڻ قرباني جي ٻڪر کي ڏسبو آهي. پوءِ سرٻاٽن ۾ چيائون. ”نيڪ آهي.“

اسين خوش ٿياسين.

هڪ پوڙهيءَ اسان کان پڇيو. ”مال ملڪيت اٿس.“

”فلاسافيءَ ۾ ايم اي آهي.“

”ڪا زمين؟“

”نہ.“

”پلاٽ؟“

”نہ.“

”ذاتي جاءِ؟“

”نہ.“

”بينڪ بيلنس؟“

”نہ.“

”اثر رسوخ وارو مائٽ مٽ؟“

”اسين سندس مٽ مائٽ آهيون.“

ٻنهي آڏيڪاپ عورتن اسان ڏانهن نفرت وچان ڏٺو ۽ هليو ويون.

اسان سيني سختيءَ سان يعقوب کي منع ڪئي ته پنهنجي دل بابت ڪا ڳالهه زبان تي هرگز نه آڻي ۽ دل ۾ تنگ جو ذڪر نه ڪري. اسان کي خبر آهي ته يعقوب متڪي جي دل ۾ هڪ قسم جو ڪو تنگ آهي. اسان سيني کي خبر آهي ۽ يعقوب کي به خبر آهي ته هو هڪڙي ڏينهن اوچتو ئي اوچتو مري ويندو.

هڪڙي ڏينهن ڪجهه نيڪ صورت مرد ۽ عورتون انبوهه ۾ آيا. هو يعقوب کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيا. منجهائن جيڪو سڀ کان وڏيڪ پوڙهو ۽ فرشتن جهڙو هو، تنهن يعقوب کان پڇيو "ابا، خدا شل وڏي ڄمار ڏيئي، پاڻ ڪير آهين؟"

متڪي هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي چيو. "ڏاڏا! مان يعقوب آهيان. هي منهنجا مائٽ مون کي متڪو سڏيندا آهن. مان اخبار جو ادبي صفحو ايڊٽ ڪندو آهيان."

"اها ته اسان کي خبر آهي، بلڪ پلي پت خبر آهي." پوڙهي نهايت نفيس لهجي ۽ نفيس آواز ۾ پڇيو. "هونءَ تون آهين ڪير؟"

متڪي سرباڻن ۾ مون کان پڇيو "هي مون کي جن پيو سمجهي ڇا؟"

ان کان اڳ جو مان پنهنجو ڪو رايو ڏيان، متڪي پوڙهين فرشتن ڏانهن ڏسندي چيو "بزرگو مان ماڻهو آهيان."

امين ڊينڊي به هڪدم چيو "مان هن جو ماسات آهيان. مون کي پڪ آهي ته يعقوب ماڻهو آهي."

"پر ڪهڙي قسم جو ماڻهو آهي!" پوڙهن مان هڪ ڄڻي ڪجهه ڪاوڙ وچان پڇيو "شادي وارو اشتهار به اوهان نه سندس ذات پات، نه حسب نسب ۽ نه ئي عقيدي بابت ڪجهه ڏنو آهي. اوهان جو اشتهار اڌورو آهي، فقط ماڻهو يا مسلمان ڄاڻائڻ ڪافي نه آهي، هيءُ اصل ۾ ڪير آهي؟"

اسين واٽڙا ٿي وياسين. چنگيز سرباڻن ۾ چيو "متڪو پنهنجو مخصوص جواب ڏيئي، ڪتي ڪم نه ٿيائي وجهي."

گهڻو گهڻو اڳ يعقوب متڪو جڏهن ڪاليج ۾ ليڪچرار هو، تڏهن ڪنهن سان نه ڳالهائيندو هو. پنهنجو ڪلاس وٺڻ کان پوءِ هو لائبريريءَ ۾ وڃي ويهندو هو ۽ دير تائين پڙهندو رهندو هو. شام جو گهاٽن وڻن سان ڍڪيل

رستن تي هيڪلو هلندو رهندوهو. پڪين جي ٻولي بابت امام غزاليءَ جي حوالي سان ڳالهائيندو هو. عامي روش کان بنهه مختلف هئڻ سبب ماڻهن کيس ملحد مشهور ڪري ڇڏيو پر، اسان دوستن کي خبر پئي ۽ خبر آهي ته هو ملحد نه آهي. هو وحدت الوجود جي فلسفي جو قائل آهي. جو حضرت جنيد بغدادي، منصور حلاج ۽ ابوبڪر شبليءَ جو شاگرد آهي. انهن ئي ڏينهن ۾ ملحد هئڻ جي الزام ۾ مٿس انڪوائري هلي هئي. هڪ سوال جي جواب ۾ ته، "اسان ٻڌو آهي ته تون روزي نماز جو پابند نه آهين" يعقوب وراڻيو هو:

"روزا ۽ نماز، اي پڻ چڱو ڪم،
او ڪو بيو فهم، جنهن سان پسجي پرينءَ کي."

پڇيومانس، "اهو گمراهه ڪندڙ شعر تنهنجو آهي؟"

وراڻيو هئائين، "شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو آهي."

تڏهن، کيس نوڪريءَ مان جواب ملي ويو هو ۽ هو پنهنجي پراڻي سنگت سان صحافت ۾ اچي شامل ٿيو هو ۽ اڄ تائين شامل آهي. هن جي عقيدي بابت جڏهن ڇڱبول وڌي ويو، تڏهن هن جواب ۾ اڪثر هڪ جملو ڳالهايو هو ۽ ساڳيو جملو اڄ تائين ڳالهائيندو آهي، "ڪو ڪيئن چوي، ڪو ڪيئن چيو، آئون جوئي آهيان سوئي آهيان."

اسان کي ڊپ هو ته متر ڪو ڪٿي ساڳيو جملو چئي نه وجهي.

"ڪو ڦڏي جو ڪم ته نه آهي!" هڪ پوڙهي جنهن جي ڪنن جون پاپڙيون ڏڏيون پئي، ٻيهر ورجائي پڇيو "اوهين هن جا مائٽ آهيو. اوهين ٻڌايو ته هيءَ ڪير آهي؟"

امين ڊينبدي چيو "سائين هيءُ صابرين آهي، شاديءَ کان پوءِ زال جي خدمت ڪندو، ماني پچائيندو، ٻهاري ڏيندو، ڪپڙا ڌوئيندو ۽ ڪڏهن ڪڏهن زال هٿان مار به صبر سان کائي ويندو. ان کان وڌيڪ اوهان کي ڪهڙي قسم جي ڄاڻي جي ضرورت آهي!"

پوڙهن سان گڏ آيل پوڙهيون خوش ٿيون، پر پوڙها ناراض ٿي ويا. چيائون، "هيءُ اوهان جو مائٽ يعقوب ۽ اوهين سيئي مشڪوڪ قسم جا ماڻهو آهيو. الله شل سيني کي اوهان کان امانَ ۾ رکي."

هو هليا ويا.

يعقوب بيزار ٿيندي چيو، "منهنجي شادي نه ٿيندي۔ نه ٿيندي منهنجي

جند ڇڏيو.“

شادي تہ تنهنجي وڏن جي بہ ٿيندي!“ سلطان چيو. ”تون ڪهڙي شيءِ آهين!“

يعقوب چيو. ”يار! مان ڏاڏو شريف ماڻهو آهيان. شاديءَ کان پوءِ ابراهيم نوڙهي وانگر پنهنجي جوءِ جو مَجو ٿي پوندس ۽ سموري سنگت کان جدا ٿي ويندس.“

”اهو پوءِ جو مسئلو آهي.“ چنگيز چيو. ”اسين عنقريب ان باري ۾ مَجن جو هنگامي اجلاس سڏائينداسين.“

۽ پوءِ انهن ئي ڏينهن ۾ اتفاق سان ٻيهر فرشتن جهڙا نيڪ ماڻهو ٽولو ٺاهي يعقوب کي ڏسڻ آيا. يعقوب جو باريڪبينيءَ سان جائزو ورتائون. يعقوب کين وڻيو. هو پرپرو ويهي پاڻ ۾ صلاح مشورا ڪرڻ لڳا.

اسان مترڪي کي چيو ”يار، فقط ماڻهو ٻڌائڻ يا چوائڻ سان ڪم نہ هلندو. ذات پات جي باري ۾ تون کين چئجانءِ.... تہ.... ،تون ذات جو صديقي آهين، يا قاضي آهين يا ڪاظمي آهين يا رضوي آهين، يا سيد آهين.“

”يار، منجهائي نہ ماريوس.“ چنگيز چيو ”ڪا هڪ ذات ٻڌايوس.“

”هڪ ذات جو فيصلو مترڪي تي ڇڏيون ٿا.“ سلطان چيو. ”گهٽ ۾ گهٽ بنيادي معاملي بابت فيصلي جو اختيار تہ يعقوب کي بہ ملڻ گهرجي!“

ذات جي چونڊ بابت فيصلو يعقوب تي ڇڏي ڏنوسين.

نيڪ صورت ماڻهن مان هڪ ڄڻي يعقوب کان پڇيو. ”تنهنجو والد صاحب ڇا ڪندو آهي؟“

يعقوقب سان گڏ اسين بہ واڻڙا ٿي وياسين. اسان کي خاموش ڏسي بزرگ چيو. ”اوهہ! تہ هن جو والد گذاري ويو آهي. ڇا ڪندو هو؟“

امين ڊيندي چيو. ”انهن سوالن جا جواب ڪمپيوٽر بہ ڏيئي نہ سگهندو.“

”مطلب!“ پوڙهن پڇيو.

مطلب ٻڌائڻ جي همت ڪنهن ۾ بہ نہ هئي. اسين ڪنڌ جهڪائي ويهي رهياسين. اسان ٻڌو هو تہ يعقوب جو پيءُ دلو هو ۽ يعقوب جي ماءُ کان پيشو ڪرائيندو هو بزرگن جي سوالن جا جواب اسان منجهان ڪو بہ ڏيئي نہ سگهيو.

مترڪو روڄهارڪو ٿي پيو. فلاسافيءَ ۾ ايم اي آهي، پاڻ کي جاهل ۽

بيوس محسوس ڪري رهيو هو. شڪل چبري جهڙي ٿي ويس.

پڪوڙي جهڙي نڪ جون ناسون ڦنڊجي ويس. هٿ جوڙيندي چيائين، ”مون کي معاف ڪريو سائين: آءٌ جوئي آهيان، سوئي آهيان.“

فرشتن جو ڪٽنب هليو ويو.

اسان سيني متر ڪي کي ڦٽ لعنت ڪئي. امين ڊيندي چيو. ”منهنجو خيال آهي تہ يعقوب متر ڪي بن مانس وانگر سڄي عمر ڪنواري رهڻ جو فيصلو ڪري ڇڏيو آهي.“

بن مانس جو معاملو مختلف آهي. هو عشق جو ماريل آهي.“ چنگيز چيو. ”پر، يعقوب متر ڪي جو چاچي ڪري خانو خراب ٿيو آهي“

”بهر حال.“ سلطان چيو ”اخبارن ۾ اشتهار جاري رهندا.“

طرحين طرحين جا ماڻهو ايندا رهيا. يعقوب کي ڏسندا ۽ جا چيندا رهيا. ڪيس پسند ڪرڻ کان پوءِ رد ڪندا رهيا. ان سموري ڪارگذاريءَ دوران متر ڪو ذهني طرح مجروح ٿي پيو. مان سمجهان ٿو اسان سندس دل جو ٽنگ وڏيڪ وڏو ڪري ڇڏيو هو. هو هيٺو ٿي پيو. اسين بہ مايوس ٿي پياسين. محسوس ڪيوسين تہ متر ڪو سڄي ڄمار ڪنوارو رهندو. اشتهار ڏيڻ بند ڪري ڇڏياسين. ڳالهہ آئي وئي ڪري وساري ڇڏيسين. اخبار جي صفحن ۾ پنهنجين پنهنجين محرومين ۽ ڇتڪتائين کي لڪائي ڇڏيوسين.“

ڪافي عرصي کانپوءِ، اڌ رات ويلي، هڪ اوپرو شخص اسان جي ڪوارٽر ۾ داخل ٿيو. هو پنجاهہ هي لڳ ڀڳ هو وار وڪريل، ڏاڙهي وڌيل، ڪپڙا ميرا ۽ مروڙيل! هو ڏيک ويک ۾ عام رواجي شخص نہ هو. هن جي شخصيت ۾ ڪجهہ غير معمولي عنصر هو. جيڪو اسان موڳن جي سمجهہ کان ٻاهر هو.

ڳوري آواز ۾ پڇيائين ”يعقوب اڃا ڪنوارو آهي يا شادي ٿي ويئي اٿس.“

چيم، ”اڃا ڪنوارو آهي.“

پڇيائين، ”يعقوب ڪيئن آهي؟“

چيم، ”اندر آهي. پڙهي پيو. سڏي ٿو ونانس. اوهين پاڻ ڏسوس تہ ڪيئن آهي.“

چيائين، ”سڏڻ جي ضرورت ناهي، مون کي تون ٻڌائي تہ ڪيئن آهي.“

منجهي پيم. چيم. ”ماڻهن جهڙو ماڻهو آهي، پر سپتيو آهي، پارس ڪاڻ وانگر سچو آهي.“

”اهي اجايون ڳالهيون آهن، بابا. اڄڪلهه جي ڇوڪرين جي معيار تي لهڻ لائق نه آهن.“ هن پڇيو. ”مون کي ٻڌاءِ- يعقوب جا ڪلها ڪريل ته نه آهن.“

عجيب سوال هو، جواب ڏنم، ”نه.“

پڇيائين، ”ٽنگون ۽ ٻانهون سنهڙيون، سينو اندر ۽ پيٽ ٻاهر نڪتل ته نه اٿس؟“

وائڙو ٿي پيس. چيم، ”هو جيڪڏهن فلاسافيءَ جو مستقل شاگرد نه هجي ها ته جيڪر ويٽ لفٽنگ جو چيمپيئن هجي ها، جسم لوهه جهڙو اٿس، پر....“

جملو اڌ ۾ ڇڏي ڏنم. ڇوڻ پئي چاهي ته جسم لوهه جهڙو اٿس، پر دل جي هڪ ٽنگ اٿس، ڪجهه نه چيم.

تو پنهنجو آخري جملو اڌ ۾ ڇو ڇڏي ڏنو؟“ هن ڳوري آواز ۾ پڇيو.

”ڪا خاص ڳالهه نه هئي.“ چيم، ”مون اوهان جي سوال جو جواب ڏيئي ڇڏيو هو.“

پڇيائين، ”شڪل جو ڪيئن آهي.“

چيم، ”اداڪارن جهڙو حسين نه آهي.“

”بس.“ هن عجيب لهجي ۾ ڳالهائيندي چيو، ”ته پوءِ هو منهنجي ڌيءَ جي معيار تي لهي نه سگهندو.“

مان مُنجهي پيس. ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه آيم. ڏانهس ڏسندو رهيم. ڪجهه نه چيم.

هن چيو، ”منهنجي ڌيءَ مون کان رسي ويئي آهي. هن مون سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو آهي.“

تعجب وچان ڏانهس ڏسندو رهيس.

منهنجي سامهون اچي ويٺو. پڇيائين، ”خبر اٿئي ته هن مون سان ڇو ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو آهي.“

مان خاموش رهيس.

هن چيو، ”منهنجي ڌيءَ کي هڪڙو شخص وڻي ويو هو، جنهن جا ڪلها ڪريل، ٽنگون ۽ ٻانهون سڪل، سينو اندر ۽ پيٽ ٻاهر نڪتل هو، باقي

شڪل جو ڏاڍو ناهوڪو، پريان عورتن جهڙو لڳندو هو، مون کي بنهه نه وڻندو هو.“

اوندهه ۾ خاموشي ماحول کي پُراسرار ڪري ڇڏيو. مون کي هن شخص جي ذهني ڪيفيت بابت شڪ ٿيڻ لڳو.

هن چيو، ”ڪنهن سيٺ جو پٽ هو، ساڳئي ڪاليج ۾ پڙهندو هو. مون کانئس به سوال پڇيا هئا ۽ هو پنهي سوالن جا جواب ڏيئي نه سگهيو هو. ان ڏينهن کانپوءِ هو مون کي نهايت بيهودو لڳندو هو.“

مون کي پڪ ٿيڻ لڳي ته هو ذهني طرح ٺيڪ نه هو.

هن مون کي ڪلهن کان ونندي پڇيو، ”خبر اٿئي ته مون کانئس ڪهڙا سوال پڇيا هئا.“

مان خاموش رهيس.

هن چيو، ”مون کانئس پڇيو هو ته پيءُ ۽ عاشق جي دل ۾ ڪهڙو فرق هوندو آهي؟ هو جواب ڏيئي نه سگهيو. پوءِ مون کانئس پڇيو ته درد جي ڪيفيت اَسرُ ويل وڌي ويندي آهي يا سانجهيءَ ويل؟ هو جواب ڏيئي نه سگهيو.“

هن منهنجا ڪلها ڇڏي ڏنا.

”خبر اٿئي، پوءِ ڇا ٿيو!“ هن چيو، ”پوءِ مون پنهنجي ڌيءَ کي اُن واهيات شخص سان شادي ڪرڻ نه ڏني.“

هو خاموش ٿي ويو پولار ۾ نهارڻ لڳو.

پوءِ چيائين، ”۽ هڪ رات منهنجي ڌيءَ اُن شخص سان ڀڄي ويئي.“

مون پنهنجي بدن ۾ ڪنبٽي محسوس ڪئي.

هن ٻڏل ٻڏل آواز ۾ چيو، ”ٽن ڏينهن کانپوءِ منهنجي ڌيءَ موٽي آئي. نه مون ڌانهن ڏٺائين ۽ نه مون سان ڳالهايائين. پنهنجي ڪمري جو در بند ڪري ڇڏيائين.“

مون دل ۾ سوچيو ته وڏو ڪو مڪريل آهي! چالاڪ آهي، پنهنجي ياجوڪڙ ڌيءَ کي اُٿارڻ آيو آهي!

مون محسوس ڪيو ته يعقوب ورانڍي جي نلهه پنيان بيٺو هو ۽ سموري گفتگو ٻڌي چڪو هو. مون منهن ورائي ورانڍي ڌانهن ڏٺو. يعقوب نلهه پٺيان نڪري پڌر ۾ اچي بيٺو.

اوپري ۾ پُراسرار شخص غور سان يعقوب ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ وک کڻي سندس سامهون وچي بيٺو. هو ٻئي مون کي هڪ ٻئي جو عڪس محسوس ٿيڻ لڳا. هو ڪجهه دير تائين هڪ ٻئي جي سامهون خاموش بيٺا رهيا. هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهيا.

يعقوب چيو. ”منهنجي دل ۾ تنگ آهي، مان تمام جلد مري ويندس.“

پُراسرار شخص کيسي ۾ هٿ وجهي، ڳاڙهي ڪاغذ ۾ ويڙهيل منڍي ڪڍي، يعقوب جي هٿ ۾ ڪٽي، کيس آڱر ۾ پارائي ڇڏي. پوءِ هن ڪلهن کان ڇڪي، يعقوب کي پاڪر ۾ پري ڇڏيو. مون سڏڪي جو آواز ٻڌو.

اوپري شخص اسان ڏانهن پٺي ڏيندي چيو. ”ان رات پنهنجي ڪمري جو در بند ڪري، منهنجيءَ ڏيءَ زهر کائي ڇڏيو هو. هيءَ ئي رات جو پهر جو هن مون سان هميشه لاءِ ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو.“

هو وک وک کڻندو، در مان ٻاهر نڪري ۽ اونده ۾ گم ٿي ويو.

***

مان برف ۾ توسان ملندس

تڏهن، مريءَ ۾ موسم جي پهرين برف پيئي هئي. هر طرف ڪپهه جهڙي ڪونئري، ڪفن جهڙي اڇي ۽ بيداغ برف جا تهه ڄمي ويا. سڀ ڪجهه برف جي تهن هيٺان دفن ٿي ويو. هر رنگ بيرنگ ٿي ويو.

اوچتو، برف جي ڦڙين سان گڏ موت جهڙي سرد هوا هلڻ لڳي. سيءَ جي شدت وڌي ويئي. ماڻهو مال روڊ تان کسڪڻ لڳا هوٽلون ۽ ريسٽورنٽ پرجڻ لڳا، جتي، ڪجهه دير اڳ رونق هئي، رنگارنگي لباسن ۾ ماڻهن جي انبوهه جي چهل پهل هئي، اتي ڪن ٻِل ڪانپوءِ ڪجهه باقي نه بچيو. سڀ ڪجهه خواب جي تعبير وانگر بدلجي ويو. مال روڊ ڏسندي ئي ڏسندي گوڏي جيڏي برف سان ڍڪجي ويو. تڏهن اوچتو، مون هڪ هيڪلي شخص کي هولي ٽرنٽي چرچ جي ٻاهرين پيت پرسان بيٺل ڏٺو. هو اڌڙوٽ عمر وارو طاقتور شخص هو. ڪاري اوور ڪوٽ سان برف جي رڻ ۾ مون کي بيحد پُراسرار محسوس ٿيڻ لڳو هو. ڪليسا جي صليب هيٺان بيٺو هو، سندس مٿو اُگهاڙو هو، وارن تان برف جا تهه لاهي، هن ڪنڌ کڻي

صليب ڏانهن ڏنو، هو مون کي بيرابس لڳو، جنهن کي پنهنجي زندگيءَ بدران يسوع مسيح جيئدان وٺي ڏنو هو.

ڪجهه دير اڳ، جڏهن منهنجي پٽ نعيم مون کي پنهنجين لوهه جهڙين ٻانهن سان ياڪر ۾ پريندي چيو هو، لڳيم ٿو بابا، مريءَ سان اوهان جي ڪا غير معمولي ياد ٻڌل آهي، تڏهن هو ڪليسا جي ٻاهرين پٽ پرسان بيٺل نہ هو. تڏهن هو اُتي موجود نہ هو.

”اڙي وڏو ڪو بدمعاش آهين!“ مون نعيم کي پيٺ ۾ ٺونشو وهائي ڪڍيو هو. ٺهڪ ڏيئي نعيم مون کان ڏار ٿي ويو هو. ويهن سالن جو آهي. اينڊڙ نومبر ۾ ايڪويهہ سالن جو ٿي ويندو. قائداعظم يونيورسٽيءَ مان انٽرنيشنل رليشنس ۾ ايم اي ڪري رهيو آهي. مڊل ويٽ ۾ يونيورسٽيءَ جي باڪسنگ ٽيم جي نمائندگي ڪندو آهي. ڏاڍو طاقتور آهي، قد ۾ مون کان چار انچ وڏو آهي. ماٺهو چوندا آهن تہ ڪنهن بہ پيءُ پنهنجي پٽ سان ايڏي ۽ اهڙي محبت ورلي ڪئي هوندي، جهڙي محبت مون نعيم سان ڪئي آهي. ۽ ڪنهن بہ پٽ اهڙي محبت پنهنجي پيءُ سان نہ ڪئي هوندي جهڙي محبت نعيم مون سان ڪئي آهي. مان ڪنهن ڪنهن مهل نعيم لاءِ ڏاڍو اُداس ٿي پوندو آهيان. مان اڪثر ان اينڊڙ گهڙيءَ کان ڪنبي ويندو آهيان. جڏهن اسان ٻنهي جي زندگيءَ جي ڊرامي تان پڙدو ڪرندو! تڏهن هو منهنجي باري ۾ ڇا سوچيندو!

برف پوڻ کان اڳ نعيم مون کي چيو هو. پيرا ڊائيز سئنيما ۾ اينٿوني ڪوئن ۽ محمد علي ڪِلي جي فلم ”ريڪوئيم فار دي هيوي ويٽ“ هلي رهي آهي، اوهان جو ڪهڙو موڊ آهي؟“

”منهنجو موڊ!“ مون هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي چيو هو. ”مان مال روڊ تي گهمندس، بڪ گيلريءَ مان ڪجهه ڪتاب وٺندس ۽ هونءَ بہ مون اها فلم ڪراچيءَ جي ريڪس سئنيما ۾ تنهنجي پيدا ٿيڻ کان اڳ ڏٺي هئي!“

”ايڏي پراڻي آهي!“ نعيم تعجب وچان پڇيو هو.

”اڙي تون ڪو موهن جي دڙي جو ماٺهو آهين ڇا!“ سندس هٿ جهليندي چيو هوم، ”چوويهن- پنجويهن سالن جي ڳالهہ آهي، تڏهن مان اڃا ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندو هوس.“

ڪلي پڇيائين، ”نو ڪمپني؟“

ڪيس ٻنهي ڏورن کان جهليندي چيوم، ”نو ڪمپني ماءِ سُئيٽ لِٽل سن.“

واچ ۾ وقت ڏسندي چيو هٽائين، ”سادي ڇهين لڳي بُڪ گيلريءَ ۾

ملنداسين."

هاڪار ۾ مون فقط ڪنڌ لوڏيو هو.

نعيم پاڻ پوءِ مان پڇيو هو. "ڪنهن سان ملڻ جو مخفي پروگرام ته نه ٺاهيو اٿو!"

مون کيس ڏوري تي ٽونشو هنيو هو هو کلندو پيراڊائيز سئنيما ڏانهن هليو ويو. تڏهن اڃا برف باري شروع نه ٿي هئي.

ٿوري دير ڪانپوءِ جڏهن آسمان مان ڪجهه جهڙي ڪونئري برف ڪِرڻ لڳي ۽ زندگي جا مصنوعي ۽ عارضي رنگ ڪوري ڪفن جهڙي وجود ۾ گم ٿيڻ لڳا، تڏهن مون پهريون دفعو کيس هولي ٽرنٽي چرچ جي ٻاهرين پٽ پرسان مال روڊ تي بيٺل ڏٺو. هن جون نگاهون ڪليسا جي صليب تي ڪتل هيون. ڏسندي ئي ڏسندي صليب برف سان اڇو ٿي ويو. ان ئي گهڙيءَ هن جي عينڪ جا شيشا برف سان ڍڪجي ويا. هو صليب تي لٽڪيل برف ڏسي نه سگهيو. سندس نگاهن ۾ سڀ ڪجهه ڌنڌ جي پردن پٺيان گم ٿي ويو. هن ڪنڌ هيٺ ڪيو. عينڪ جي شيشن تان برف جو تهه ترڪي ويو. هو ڪليسا جي پٽ ڪي ٽيڪ ڏيئي بيهي رهيو. هينئر هو مون کي اجنبي ۽ اوپرو محسوس نه ٿيو مون کيس سڃاڻي ورتو.

ڪليسا جي ٻاهرينءَ پٽ پرسان مال روڊ تي گوڏي جيڏي برف ۾ اڪيلو بيٺل شخص مان هوس.

مان ڪليسا جي ٻاهرينءَ پٽ پرسان بيٺو هوس. ڪجهه ماڻهو سئمس ۽ لينٽاٿس ريسٽورنٽس جي درين مان تعجب وچان مون ڏانهن ڏسڻ لڳا. نوجوانن جو هڪ ٽولو، هڪ ٻئي کي برف جا گولا هڻندو، کلندو، نچندو، ڳائيندو، مال روڊ جي ٻئي پاسي کان اچي لنگهيو. مون کي پٽ پرسان، برف ۾ اڪيلو بيٺل ڏسي، ٽولي ۾ شامل ڪجهه نوجوان بيهي رهيا. هنن سرٻاٽن ۾ ڪو فيصلو ڪيو. پوءِ هڪڙي نوجوان فٽ بال جيڏو برف جو گولو ٺاهي مون ڏانهن اُڇلايو ۽ ٻين وڏي واڪ چيو. "اڙي چريو آهين ڇا."

مون کين جواب نه ڏنو. هو کلندا، خوش ٿيندا، تاڙين جي ليءَ تي نچندا اڳتي وڌي ويا. هنن جو جملو مون کي وڻيو. سندن جملي ۾ منهنجي ماضيءَ جو واضح پڙاڏو هو. اهو منهنجو پنهنجو ئي جملو هو. جيڪو ورهين کان پوءِ مون کي ٻڌڻ ۾ آيو هو. ڪاليج ۽ يونيورسٽيءَ جي موڪلن ۾ اسين جڏهن مري ايندا هئاسين، تڏهن اهڙي ئي نموني ماڻهن تان کلندا هئاسين، کين تنگ ڪندا هئاسين، ٺٺوليون ڪندا هئاسين. اسين سندن ظاهر ته ڏسي سگهندا هئاسين، پر سندن باطن ڏسي نه

سگهندا هئاسين. سندن رنگين لباسن برساتين، ٽوپين، اوور ڪوٽن ۾ مفلرن جي بهار ته ڏسي سگهندا هئاسين، پر سندن وجود جي ويرانين جي خزان ڏسي نه سگهندا هئاسين، چهرن جي رونق ته ڏسي سگهندا هئاسين، پر دل جي وحشت ڏسي نه سگهندا هئاسين.

دل چاهيو ته نوجوانن کي سڏ ڪري بيهاري ڇڏيان. ڪين ترسايان، سندن ڏيان ٽرنٽي چرچ جي صليب ڏانهن ڇڪايان، ڪين ٻڌايان. ته زندگيءَ ۾ ڪا مهل اهڙي به ايندي آهي، جڏهن اسين ڪنهن صليب هيٺان بيهي رهندا آهيون. وَيل وقت کي سڏيندا آهيون- ماضيءَ جي گهڙيءَ گهڙيءَ کي پڪاريندا آهيون. پر ماضي واپس نه ورندو آهي لمحن جو سج لهي وري نه چڙهندو آهي. گذريل گهڙيون خيرات وانگر ڪشڪول ۾ نه ڪرنديون آهن. هڪ ياد جي ليڪ رت جي انڊلٺ وانگر اندر جي آسمان تي موجود رهندي آهي ۽ تقدير جي شب خون جي شاهدي ڏيندي آهي. مقدر جي ڪاتب جو قلم جڏهن اسين هٿ ۾ کڻندا آهيون، تڏهن پروڙ پوندي آهي ته اسان جون آڱريون وڍيل آهن ۽ اسين لوح محفوظ جي تحرير مٽائي نه سگهندا آهيون.

مون نوجوانن ڏانهن ڏٺو. هو هڪ بڪ گيرلي (ڪتابن جو دڪان) وٽان لنگهي رهيا هئا. هنن اُتان ٻڪنڊ ورائي مون ڏانهن ڏٺو ۽ هٿ لوڏي ڇڏيو. جواب ۾ مون پنهنجو هٿ مٿي ڪيو. هو ڏاڪڻ لهي هيٺين بازار ڏانهن هليا ويا.

سئمس ۾ لينٽاٽس ريسٽورنٽس مان مون ڏانهن ڏسڻ وارن جو تجسس ختم ٿي ويو. هنن مون کي نظرانداز ڪري ڇڏيو. هو گرم گرم چانهه ۽ ڪافيءَ جي ڪوپن مان سرڪيون پيرڻ لڳا. هو ٽيبلن تي ٻانهون رکي، اڳتي جهڪي اندر اورڻ لڳا.

يخ جهڙي هوا تير وانگر مون کي جسم ۾ چڀڻ لڳي. سوچيم، ”سئمس ۾ ويچي ويهندس، دريءَ مان برف کي آسمان مان لهندي ڏسندس ۽ گرم گرم ڪافيءَ جي سپ سپ سان ٿڌي ٺينڊڙ جسم کي ڪنبڻ کان بچائي وٺندس. تڏهن، مون اوچتو محسوس ڪيو ته بڪ گيلريءَ جي ٻاهرين در وٽان ڪو مون ڏانهن ڏسي رهيو هو. عينڪ جي شيشن تي آلاڻ ۽ لاڳيتو برف ڪرڻ سبب مان ڪيس چڱيءَ طرح ڏسي نه سگهيس، جڻ ڪو پاڇو هو جيڪو لاڳيتو مون ڏانهن ڏسي رهيو هو.

هو ڏنڊ ۾ ڪوهيڙي جي ڪڪر پنيان مون ڏانهن وڌڻ لڳو. قدور، طاقتور. ماحول کان بي نياز! هو مضبوط قدمن سان مون ڏانهن وڌڻ لڳو. مال روڊ تي وڇايل گوڏي جيڏي برف جهاڳڻ لڳو. جيڪيٽ جي زپ ۾ قميص جا بٽڻ کليل هئس. وار

وڪريل هئس، ڪير آهي؟ مون سوچيو. هو مون کي نظر چو نہ ٿو اچي ڪرنڊڙ برف جي پٽ ايڏي نهري بہ نہ آهي جو مان ڪيس چڱيءَ طرح ڏسي نہ سگهان! ايئن تہ ناهي، اينڪل سيريا نرسنگ هوم جي ڪمري نمبر 34 مان پنجويهہ سال اڳ گم ٿي ويل سختگير نوجوان عالم وجود ۾ اچي رهيو هوءِ منهنجي وجود ۾ داخل ٿيڻ لاءِ مون ڏانهن وڌي رهيو هو! الائي پر، اهو ممڪن بہ تہ ناهي! منهنجي وجود کي هن جي هينئر قطعي ضرورت ناهي، نعيم جي موجودگيءَ ۾ مون کي هن جي ضرورت ناهي نہ. نہ هو ڪنهن بہ صورت ۾ ممڪن ناهي. هن جي واپسي امڪان کان ٻاهر آهي، تہ پوءِ هيءُ ڪير آهي، جيڪو موسم جي سختيءَ ۾ ماڻهن جي تجسس کان بي نياز مون ڏانهن وڌي رهيو آهي! ڪير آهي!

”بابا!“ لوهہ جهڙين ٻانهن ۾ ڍال جهڙي سيني سان ڀاڪر ۾ ڀرجي، مون کان چرڪ نڪري ويو. هو نعيم هو.

”بابا!“ نعيم مون کي پيار ڪندي چيو ”ڪيئن آهيو بابا!“

”چوا“ تعجب وچان ڪانئس، پڇيم، ”چا ٿيو آهي مون کي! پر، تون تہ فلم ڏسڻ ويو هئين!“

نعيم مون کي سخت پريشان نظر آيو. پڇيائين، ”هيڏي برف ۾ ولهہ ۾ بيٺا آهيو.“

شعور جي واڳ ورائڻ کان اڳ منهنجي وات مان نڪري ويو. ”يار، ايڏي برف تہ نہ پئي آهي.“

”بہ فٽ پئجي چڪي آهي!“ نعيم مون کي ٻانهن کان جهليندي پاٻوهہ مان چيو، ”اوهين ٺيڪ تہ آهيو نہ، بابا.“

”يار مان ٺيڪ آهيان.“ مون پاڻ کي سنڀالي ورتو، چيم، ”تون چا ٿو سمجهين! برف ۾ هوا ۾ فقط تون ئي سينو کولي هلي سگهين ٿو! ويٺي چڏائي ڏيڪار.“

مون پئي هٿ سندس رُڪ جهڙيءَ ويٺيءَ ۾ وجهي چڏيا. هو ٽهڪ ڏيئي کلي پيو، چيائين، ”ناٽ پاسيبل بابا- ناٽ پاسيبل بابا.“

هو ڏاڍو طاقتور آهي، بنا ڪنهن زور آزمائيءَ جي ٻانهن چڏائي وٺندو آهي، پر جڏهن پيار سان ٿمتار هوندو آهي، تڏهن چوندو آهي، ”ناٽ پاسيبل بابا- ناٽ پاسيبل بابا.“ ڊوڙ ۾ مون کي پنتي چڏي ويندو آهي، پر جڏهن پيار سان ٿمتار هوندو آهي، تڏهن چوندو آهي. ”ناٽ باسيبل بابا. ناٽ باسيبل بابا.“ جمعي جي ڏينهن اسين ٻئي منجهند جي ماني کٽي مارگلہ ٽڪرين جي چوٽيءَ تي چڙهي ويندا آهيون. قوت سان ڀريل ۾ پرپور هوندو آهي. پر، مون کي سهڪندي ڏسي پاڻ

بہ ويهي رهندو آهي. پڇندو آهيانس تہ اڳتي هلئون! تڏهن چوندو آهي، ناٽ باسيبل بابا۔ ناٽ باسيبل بابا.“

پڇيائين، ”برف ۾ ڇو ويهي رهيا آهيون؟“

وراڻيم، ”لطف اندوز ٿيڻ لاءِ.“

شرارت واري مرڪ چپن تي تري آيس. پڇيائين، ”برف پوندي ڪنهن سان ملڻ جو انجام تہ نہ ڪيو اٿوَ؟“

مون ڪيس بہ ٽي ٺونشا پيٺ ۽ سيني تي وهائي ڪڍيا. هن مون کي ياڪر ۾ پري ورتو: سندس ٻانهن ۾ ٽي هوس جو کلندي چيائين، ”اوهان جي دوستن کان ٻڌو اٿم تہ ڪاليج ۽ يونيورسٽيءَ ۾ اوهين ڏاڍو رومانٽڪ هوندا هئا.“

”اڙي پوڪ، تون ڇا ٿو سمجهين! کلندي چيم، ”مان هينئر بہ رومانٽڪ آهيان.“

منهنجي منهن ۾ ڏسندي پڇيائين، ”سچ!“

چيم، ”آزمائي ڏس.“

پوءِ اوچتو جڻ ڪيس ڪجهہ ياد آيو. چرڪ ڀري چيائين، ”اوهان کي برف ۾ بينل ڏسي، مون کان سڀ ڪجهہ وسري ويو.“

”يار نعيم.“ چيم، ”تون تہ پٽ بدران جيڪر منهنجي ماءُ هجين ها.“

هڪدم ڳنڀير ٿي ويو. پڇيائين، ”اوهين منهنجي ماءُ نہ آهيو!“

سندس منهن ٻنهي هٿن ۾ جهلي ڪيس نرڙ تي مِٺي ڏنم. پڇيومانس،” ٽڪيٽ نہ مليءِ ڇا، جو موٽي آيو آهين.“

ڪيسي مان ٽڪيٽ ڪڍي ڏيکاريندي چيائين، ”فلم انٽرويل کان پوءِ شروع ٿيندي، دل ڪيو تہ اوهان سان ڪافي پي، پوءِ فلم ڏسان.“

سئمس ريسٽورنٽ جي ڏاڪي تي پير رکي هو ويهي رهيو. منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺائين. چيائين، ”بابا، ڪينٽ شاپنگ سينٽر وٽ مون هڪ عورت ڏٺي، هوبهو امان جهڙي هئي. بس، امان کان پوڙهي هئي۔ مٿي جا وار بہ ذري گهٽ اڇا هئس.“

سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيم، ”تنهنجي ماءُ بہ هن وقت تائين پوڙهي ٿي چڪي هجي ها.“

چيائين، ”اوهان جي ۽ منهنجي بيڊ روم ۾ امان جي جيڪا تصوير لڳل آهي نہ، هوبهو ان تصوير جهڙي هئي.“

مون دل ۾ بيچيني محسوس ڪئي.

نعيم چيو, ”منهنجو خيال آهي, اوهين بہ هلي ڪيس ڏسو. حيرت انگيز حد تائين امان جهڙي آهي. بس ڪجهہ ڪجهہ پوڙهي آهي.“

چيم, ”هن انبوهہ ۾ ڪيس ڪٿي ڳوليندا سين.“

”اوهين هلو تہ سهي.“ نعيم چيو, ”ڪيس ڏسي اوهين بہ حيران ٿي ويندا.“

هو مون کي وٺي ڪينٽ شاپنگ سينٽر آيو. ڊڪيل هئڻ سبب ڪينٽ شاپنگ سينٽر ۾ چڱي پيهہ هئي. نعيم ڪنڊ ورائي وچولي عمر جي عورتن ڏانهن ڏسڻ لڳو. ڪيس چيم, ”اهڙيءَ طرح عورت کي ڏسڻ شروع ڪيوسين تہ پڪ چارڻ حدود آرڊيننس جي ڇيڪڙي ۾ پڪڙجي ويندا سين.“

نعيم ڳنڀير هو هن جواب نہ ڏنو. هن کي جنهن جي تلاش هئي, سا ڪيس نظر نہ آئي, هو اتاولو ٿيڻ لڳو. چيائين, ”مون ڪيس هتي, هن جاءِ تي ڏٺو هو بابا.“

”ڏٺو هوندءِ“ چيم, ”پر ايتري دير تائين هوءَ هتي ڇو بيهي رهندي.“

”ها.“ هن پنهنجي ساءِ چيو, ”هوءَ ايتري دير تائين هتي ڇو بيهي رهندي.“

منهنجو خيال آهي, تون وڃي اينٿني ڪوئن ۽ محمد علي ڪلي جي فلم ڏس.“ مون ڪيس سمجهائيندي چيو, ”ماڻهن جون شڪليون هڪ ٻئي سان مشابهت رکنديون آهن. ان ۾ حيران يا پريشان ٿيڻ جهڙي ڪا بہ ڳالهہ ڪونهي.“

پر, هو پريشان هو. هن, هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي منهنجو روح فنا ڪري ڇڏيو. چيائين, ”مان جڏهن ويجهو هومانس, تڏهن هن غور سان مون ڏانهن ڏٺو. مان سمجهان ٿو, هن بہ مون کي سڃاتو هو.“

مان پنهنجي سموري وجود سان ڪنبي ويس. چيم, ”اهو ممڪن نہ آهي.“

”ڇو ممڪن ناهي.“ نعيم چيو, ”ڇا مائرون پنهنجن پٽن کي سڃاڻي نہ سگهنديون آهن!“

سندس هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليندي چيم, ”توکي جنم ڏيڻ کان هڪدم پوءِ هوءَ گذاري ويئي هئي.“

نعيم جي چهري تي اُداس شام جا پاڇا لڙي آيا. هو ويا ڪل ۽ ويڳاڻو ٿي پيو. پنهنجي ساءِ ذک وچان چيم, ”هوءَ توکي سڃاڻي نہ سگهي ها, پٽ.“

نعيم چيو ”هوءَ هوبهو امان جهڙي هئي, ان تصوير ۾ جهڙي هئي, جيڪا اوهان ۽ منهنجي بيڊ روم ۾ رکيل آهي.“

سندس خيال مٽائڻ خاطر چيم, ”انٽرويل ختم ٿي ويو هوندو, هل مان توکي پيرا ڊائيز وٽ ڇڏي ٿو اچان.“

ڪينٽ شاپنگ سينٽر جون ڏاڪڻيون لهي, اسين پيرا ڊائيز سئنيما ڏانهن

وڏي وياسين. مون ڏٺو تہ نعيم تمام گهري سوچ ۾ ٻڏل هو. هو آسمان مان ڪرندڙ برف کان بي نياز هلي رهيو هو. سندس اکين ۾ اُٿل هئي. ذهين انسان ڪائنات ۾ پنهنجي وجود جي دليل بابت ضرور سوچيندا آهن. هو جڏهن ڪنهن بہ نتيجي تي پهچي نہ سگهندا آهن، تڏهن اُداس ٿي پوندا آهن.

پيراڊائيز سئنيما وٽ مون نعيم کي چيو، "اڙي چريا، مان اول تنهنجي ماءُ آهيان ۽ پوءِ پيءُ هاٽي ويٽي چڏائي ڏيکار."

مون ٻئي هٿ سندس ويٽيءَ ۾ وجهي چڏيا. هن مون ڏانهن ڏٺو. سندس چپن تي مُرڪ تري آئي. ممتا لاءِ واجهائيندڙ ٻار وانگر هو مون ڏانهن ڏسندو رهيو. پوءِ هن بنا ڪنهن زور آزمائي جي پنهنجي ويٽي منهنجن هٿن مان ڇڏائي ورتي، چيائين، "برف ۾ نہ بيهجو. سئمس ۾ وڃي ويهجو. پوري ساڍي ڇهين لڳي مان اوهان کي بڪ گيلريءَ ۾ ملندس."

مون کيس پيار وچان ٻانهن تي ٿڦڪي ڏني. هن پنهنجي ويٽي اڳتي ڪئي. مون پنهنجا ٻئي هٿ سندس ويٽيءَ ۾ وجهي ڇڏيا. اسين ٻئي هڪ ٻئي ڏانهن ڏسي کلي پياسين. چيم، "ويٽي ڇڏائي ڏيکار."

اُداس هو پر کلي پيو. چيائين، "ناٽ پاسيبل بابا، ناٽ پاسيبل بابا."

مون پنهنجا هٿ سندس ويٽيءَ مان ڪڍي ڇڏيا. هو پيراڊائيز سئنيما ۾ هليو ويو.

نعيم پيراڊائيز سئنيما ۾ هليو، پر جهاڳڻ لاءِ مون کي سوچن جو سمنڊ ڏيئي ويو. هن ڪنهن کي ڏٺو آهي! ايئن تہ ناهي، مون سوچيو. تہ هن سچ پچ مريم کي ڏٺو آهي! منهنجي ۽ نعيم جي ڪمري ۾ لڳل تصوير ۾ مريم ويهن کن سالن جي مس آهي. تڏهن هوءَ مون سان ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندي هئي، منهنجي ڪلاس ميٽ هئي. منهنجي زندگيءَ جي سوپيا ۽ سچاٽپ هئي، منهنجي باري ۾ جڏهن بہ پچا ڪئي ويندي هئي، تڏهن ڪانئس ئي پچا ڪئي ويندي هئي، هوءَ جنهن ڏينهن يونيورسٽيءَ ۾ نہ ايندي هئي، تنهن ڏينهن ڪو بہ مون کي تلاش نہ ڪندو هو. سيني کي خبر هئي تہ ان ڏينهن مان بہ يونيورسٽيءَ ۾ نہ هوندس. ان ڏينهن مان ڪلفٽن جي ڪناري سيبريز ريسٽورنٽ ۾ ويٺو هوندس ۽ دريءَ مان بيچين سمنڊ ڏانهن ڏسي رهيو هوندس، ۽ ڇولين جي آواز ۾ غزل ٻڌي رهيو هوندس. ان ڏينهن مان ڪرڪيٽ راند لاءِ پريڪٽس تي بہ نہ ويندو هوس. شام جو ٻڏندڙ سج جي پوئين ڪِرڻن ۾ ڪناري تان سپيون ۽ ڪوڏ ميڙي ڪٺي ايندو هوس. ان رات دير تائين امان مون کي پيار ڪندي هئي، بنا آواز جي روئيندي

هئي ۽ منهنجي سکُ لاءِ آسمانن کان دعا گهرندي هئي. پر، ان ڳالهه کي سڄا سمورا پنجويهه سال گذري ويا آهن. چوٿين صديءَ جنهن ۾ هڪ سج گرهڻ بہ شامل آهي، جڏهن تاڪ منجهند مهل ڌرتيءَ تي اڌ رات واري اوندهہ لهي آئي هئي! پنجويهہ سالن کان پوءِ مان بہ جيڪڏهن مريم کي ڏسان، تہ هوند. پهرين نظر ۾ شايد کيس سڃاڻي نہ سگهان! تہ پوءِ نعيم کيس ڪيئن سڃاڻي ورتو! ڪڏهن ڪڏهن زندگيءَ ۾ امڪان جي حد هٽ اچي ويندي آهي. ممڪن آهي، نعيم سچ پچ مريم کي ٿي ڏٺو آهي، مون سوچيو.

ٻڌو هوم تہ هوءَ پنهنجي گهر ۾ سکي آهي، ۽ خوشگوار گهريلو زندگي گذاري رهي آهي. کيس چار ٻار آهن ۽ سندس مڙس ڪنهن بئنڪ ۾ نوڪري ڪندو آهي. ڪيئن هونديءَ مون سوچيو. پنجويهن سالن کان پوءِ مون کي سڃاڻي سگهنديءَ جيڪڏهن مون کي نہ سڃاتائين، يا سڃاڻڻ کان انڪار ڪري ڇڏيائين، تہ مون کي ڏک ضرور ٿيندو، پر مان ان ڏک جو اظهار نہ ڪندس. ان کان وڌيڪ سندس زندگيءَ تي مون کي ڪو بہ اختيار ناهي، جو مون سندس هڪ تصوير نعيم جي ڪمري ۾ ۽ ٻي پنهنجي ڪمري ۾ لڳائي ڇڏي آهي. سندس ٻئي تصويرون ڪراچي يونيورسٽيءَ جي آرٽس فيڪلٽي ۽ لائبريريءَ جي ٻاهران لان تي نڪتل آهن. هڪڙي ڏينهن مريم جي تصوير ڏانهن غور سان ڏسندي نعيم چيو هو، ”منهنجي ماءُ دنيا جي سڀ کان خوبصورت عورت آهي.“

”ها پٽ.“ مان پاسي کان وڃي بيٺو هونامس، چيو هيم، ”تنهنجي ماءُ سچ پچ دنيا ۾ سڀ کان خوبصورت عورت هئي.“

”مون کيس ماري ڇڏيو هو نہ بابا.“ نعيم ڏک وچان پڇيو هو.

کيس پيار ڪندي چيو هوم، ”ڪهڙيون چرين جهڙيون ڳالهيون پيو ڪرين پٽ! قدرت ايئن ئي چاهيو هو تہ هوءَ توکي جنم ڏيڻ کان پوءِ اسان کان ڌار ٿي وڃي.“

ممتا کان محروم ٿيڻ جو ڏک، نعيم جي وجود ۾ عمر سان گڏ، ٻڙ وانگر وڌي وڻ ٿيو آهي. مون کي خبر آهي تہ هو پنهنجي سڄي عمر ممتا موهہ (Mother Fexation) ۾ گذاريندو. هو فقط ان عورت سان محبت ڪري سگهندو جنهن جي چاهہ مان کيس ممتا جي خوشبو ايندي. ممتا کان محروميءَ جي احساس کي مون سندس شخصيت تي حاوي ٿيڻ نہ ڏنو آهي. سندس محروميءَ جي احساس جي مون پنهنجي بي پناهہ پيار سان تلافي ڪئي آهي.

الائي ڇو، مان محسوس ڪرڻ لڳس، تہ نعيم جنهن عورت کي مريم

سمجهيو ۽ پانيو آهي، سا اصل ۾ سچ پچ مريم ئي آهي، مريم سان همشڪل ٻي ڪا عورت نہ آهي! مون آسمان ڏانهن، ۽ آسمان مان ڪِرندڙ برف ڏانهن ڏٺو. پنجويهہ سال اڳ، مريم کان هميشہ لاءِ جدا ٿيڻ وقت مون امڪان لاءِ جيڪا گنجائش ڇڏي ڏني هئي، تنهن جي هڪ ڏينهن اهڙي نموني تڪميل ٿيندي، مون کي ان وقت خبر نہ هئي! تڏهن، ريڊيو پاڪستان ڪراچيءَ جي ٻاهرين در وٽ مون مريم کي چيو هو، "چڱو، خدا حافظ مريم." زندگيءَ ۾ ٻيهر جيڪڏهن ملياسين، تہ برف پوندي ملنداسين." اُهو نہ واعدو هو ۽ انجام هو نہ هن طرفان، نہ مون طرفان. ان جملي جي مفهوم ۾ مون کي علامت کان سواءِ ڪجهہ نظر نہ آيو هو. ان جملي جي حوالي سان مون سوچيو هو تہ اسين پئي جڏهن اُس بدران درد جي چانوَ ۾ پنهنجا وار اڇا ڪري ڇڏينداسين، تڏهن زندگيءَ ۾ هڪ دفعو ڪٿي نہ ڪٿي، پاڻ ۾ ضرور ملنداسين.

مون آسمان تي ڪا تحرير پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آسمان جي ڪوري ڪاغذ تي مون کي ڪا بہ تحرير نظر نہ آئي. مون آسماني تحريرن جي ڪاتب سان ڳالهائيندي چيو، "تون شاهد رهجانءِ، تہ مون وفا جي راهن تان ڪڏهن بہ پوئتي هٽڻ جي ڪوشش نہ ڪئي آهي. مون پنهنجي پٽ جي تخيل کي مريم جي تصور سان آباد ڪري ڇڏيو آهي. هو مريم جو پٽ آهي، مريم کان سواءِ ٻي ڪا بہ عورت هن جي ماءُ نہ آهي."

برف خاني وانگر سرد، بيحس ۽ اُداس ڪندڙ ماحول ۾ امڪان جي سرحد پار ڪرڻ لاءِ مان مريءَ جي بازارين، دڪانن، رستن ۽ هوٽلن ۾ رلندو رهيس. برف ۽ هوا ۾ مان هلندو رهيس. پنجيتاليهہ- ڇائيتاليهہ سالن جي لڳ ڀڳ هر عورت ڏانهن غور سان ڏسندو رهيس. پنهنجي عمل تي ڪڏهن ششدر، ڪڏهن پشيمان ۽ ڪڏهن دل ئي دل ۾ کلندو ۽ ڪڏهن افسوس ڪندو رهيس.

پوءِ جڏهن خوابن جي آخري آرامگاهہ کي اَمر وَلِ وڪوڙي ويئي، تڏهن اوچتو بڪ گيلريءَ جي هڪ ڪند ۾ مون مريم کي بيٺل ڏٺو. دڪان جي ٻاهرين در وٽان مان مريم کي ڏسڻ لڳس. سندس هٿ ۾ ڪو ڪتاب هو ۽ هوءَ ڪتاب مان ڪجهہ جملا پڙهندي ۽ صفحا ورائيندي پئي ويئي. گذريل پنجويهہ سالن ۾ هوءَ وڌيڪ شاناٺي ۽ پُرڪشش ٿي پيئي هئي. هوءَ انهن عظيم عورتن مان پئي لڳي، جن کي ڏسڻ کان پوءِ تقدس جو احساس ذهن جي اُفق تي اُڀري ايندو آهي. دل، جيڪا مدتن کان تمنائن جي تپش کان محروم هئي، ڌڙڪي پيئي. پاڻ کي پرچائڻ، سرچائڻ ۽ سمجهائڻ جي ڪوشس ڪيم تہ هوءَ خواب آهي. هن جو

حقيقتن سان ڪوبہ تعلق نہ آهي. هوءَ ٻي ڪا عورت آهي. هوءَ مريم نہ آهي، علامتن کي ايتري قدر ظاهر ۽ واضح معنيٰ نہ ملندي آهي. سوچيم تہ هليو وڃان، ڪليسا جي ٻاهرينءَ پيٽ وٽ بيهي، برف جي صليب ڏانهن ڏسندو رهان. پر، مان ايئن ڪري نہ سگهيس. زندگي جيڪڏهن خود فريبيءَ جو شڪار نہ ٿئي ها ۽ خوابن تي جيڪڏهن حقيقتن جو گمان ٿئي ها، تہ هوند، مان ڪيس نظر جو دوکو سمجهي نظرانداز ڪري ڇڏيان ها. تڏهن اٽپورين، تعبيرن جي بارگاهہ ۾ سجدو نہ ڪريان ها. بڪ گيلريءَ جي در وٽان هٽي وڃان ها. برف جي ڪفن تي هلندو رهان ها. پر، هوءَ خواب نہ هئي. هوءَ منهنجي ۽ نعيم جي نظر جو دوکو نہ هئي. هوءَ منهنجي زندگيءَ جي روشني هئي. هوءَ منهنجو تشخص هئي، هوءَ منهنجي سڃاڻپ هئي. ڪيئن ڪيس نظرانداز ڪري هليو وڃان ها! پهرين دوري ڪانپوءِ هينئر دل جي رفاقت تان اعتبار ڪجهي ويو آهي. مون محسوس ڪيو تہ زندگيءَ ۾ فقط هڪ دفعو امڪان جي حد هٿ ايندي آهي. برف پوندي زندگيءَ ۾ فقط هڪ دفعو ملاقات ٿيندي آهي. برف پوندي ٻيهر ملاقات ٿي نہ سگهندي آهي!

مان سندس سامهون وڃي بيٺس.

هن ڪنڌ مٿي ڪري مون ڏانهن ڏٺو۔

فقط هڪ لمحي لاءِ نظرون ٻيهر ڪتاب تي ڄمائي ڇڏيائين. مان سندس سامهون بيٺو رهيس. ڏانهس ڏسندو رهيس، سندس مٿي جا وار ذري گهٽ اڇا ٿي ويا هئا. سندس پيشانيءَ تي وقت جي وهنوار جا ليڪا ظاهر ٿي بيٺا هئا. عينڪ جي شيشن پٺيان سندس عميق اکيون گهري سوچ ۾ ٻڏل هيون.

هن ٻيهر ڪنڌ مٿي ڪري مون ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ ڪانئس چڙ چڙ ڪ نڪرندي نڪرندي رهجي ويو. سندس هٿ مان ڪتاب ذري گهٽ ڇڏائجي ويو. هوءَ ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندي رهي، جهڻي آواز ۾ سندس نالو ڪنيم. چيم، ”مريم.“

خشڪ چپن تي اڻ لکي مُرڪ تري آيس. ڪجهہ اڄرج ۽ ڪجهہ تعجب وچان مون ڏانهن ڏسندي رهي. دڪان کان ٻاهر ڪپهہ جهڙ ي ڪونئري برف آسمان مان ڪِرندي رهي، تير وانگر چيندڙ هوا هلندي رهي. جهيڻي آواز ۾ ڪانئس پڇيم، ”ڪيئن آهين، مريم؟“

جواب نہ ڏنائين، ورائي پڇيائين، ”تون ڪيئن آهين؟“

سمجهان ٿو، منهنجن چپن تي هڪ بلڪل بي معنيٰ مرڪ تري آئي هئي. چيم، ”مان نيڪ آهيان.“

ڪتاب ڪائونٽر تي رکندي چيائين، ”ورهيہ وهامي ويا آهن.“

چيم، ”چوٿين صدي- پورا پنجويهہ سال.“

پنهنجي ساءِ چيائين، ”ها، پورا پنجويهہ سال.“

پڇيم، ”تون ڪيئن آهين، مريم.“

”مان!“ هوءَ مون ڏانهن ڏسندي رهي، پوءِ چپن تي ڏاڍي اُداس مرڪ ليئو پائي موٽي ويس. چيائين، ”مان خوش آهيان، ٺيڪ آهيان. توکي ڪيئن ٿي لڳان!“

ڪجهہ گهڙيون ماٺ ڪري ڏانهس ڏسندو رهيس، پوءِ چيم، ”اڌ اڌ رات جو اُٿي مون تنهنجي سڪ لاءِ پاڏايو آهي، مريم.“

هوءَ هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳي، اکين ۾ تري آيل وجود جي ڇولِيءَ جي اُڇل مون کان لڪائڻ لڳي.

چيم، ”گهڻو اڳ، توکي ڏسڻ ۽ توسان گهڙي ڪن لاءِ ملڻ جي مون پروردگار کان دعا گهري هئي.“

آواز ڳوروتي پيو.

هن ڪجهہ نہ چيو.

مون چيو ”دعا ايئن اگهامندي، مون کي خبر نہ هئي.“

ڪائونٽر تي رکيل ڪتاب ڪاغذ جي ڳوٿريءَ ۾ وجهي، سيلزمين ڏاڍي ادب سان آڏي مريم کي ڏنو. هن پرس مان ڪجهہ نوٽ ڪڍي سيلزمين کي ڏنا.

چيم، ”توڏانهن ايندي سوچيم پئي، شايد، مون کي سڃاڻي نہ سگهين.“

سيلزمين کيس بچيل پئسا موٽائي آڏي ڏنا. هن بنا ڳڻڻ جي پئسا پرس ۾ رکي ڇڏيا. پوءِ مون ڏانهن ڏسندي پڇيائين، ”ايئن ڇو سوچيو هئيءِ.“

چيم، ”پنجويهن سالن جو عرصو ڪو گهٽ تہ ڪونهي.“

”تمام گهٽ آهي، تمام گهٽ آهي.. ڏاڍي ڏک وچان چيائين، ”تون کي خبر نہ آهي، تمام گهٽ آهي. وسارڻ لاءِ تمام گهٽ آهي.“

مريم جي اکين ۾ لڙڪ لڙي آيا. هينيون چپ ڪنبڻ لڳس. ڪاڏيءَ ۾ گپ پئجي ويس. پنهنجي ساءِ چيائين، ”زندگيءَ جي هيڏي وڏي المئي کي وسارڻ لاءِ پنجويهن سالن جو عرصو تمام گهٽ آهي- تمام گهٽ آهي.“

هن دڪان کان ٻاهر آسمان ڏانهن ڏٺو، جڻ پروردگار سان شڪايت ڪندي هجي!.

پر پوءِ ضبط ڪري ورتائين. پڇيائين، ”اسين ايئن ئي بيٺا هونداسين ڇا!“

اُداس چپن تي ويران مُرڪ پکڙجي ويس. هوءَ بي انتها سهڻي آهي ۽ شاناٿتي آهي. پر ان ڏينهن اُداس ٿيڻ کان پوءِ ڪائنات جو سمورو حسن سندس شخصيت

۾ شامل ٿي ويو. پڇيائين، ”مون سان هڪ ڪوپ ڪافيءَ جو نہ پيئندين؟“

بڪ گيلريءَ مان نڪري برف سان ڍڪيل مال روڊ تي اچي بيناسين. مون ٽرنٽي چرچ جي صليب ڏانهن اشارو ڪندي چيو، ”مان هن صليب تي لٽڪيل آهيان، مريم.“

مريم ڪنڌ کڻي برف سان ڍڪيل صليب ڏانهن ڏٺو. پڇيائين، ”افسوس تو ٿئي پنهنجي فيصلي تي!“

”الائي، ڪجهہ چئي نہ ٿو سگهان.“ مريم ڏانهن ڏسندي چيم، ”تون کان جدا ٿيڻ ڪانپوءِ مون زندگيءَ کي تهمت طور قبول ڪيو آهي.“

سندس منهن تي هڪدم غم جو پاڇو پئجي ويو. هن منهن ٻئي طرف ڪري ڇڏيو. گهڙي کن لاءِ مون سندس ڪلها ڪنبندي ڏٺا.

”مريم.“ مون ڪيس سڏ ڪيو.

هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو. اکين ۾ الاڻ هئس. کلڻ جي ڪوشش ڪندي چيائين، ”خبر اٿئي، مون کي ٻہ دفعا نمونيا ٿي چڪي آهي.“

لنتاتس ريسٽورنٽ جي هڪ ڪنڊ ۾ ويهڻ لاءِ اسان کي ٽيبل ملي ويئي. هڪ ٻئي جي آمهون سامهون ويهي رهياسين. بيرو ڪافيءَ جو آرڊر وٺي هليو ويو. جڏهن ڳالهائڻ ۽ پڇڻ لاءِ گهڻو ڪجهہ هوندو آهي. تڏهن لفظ جملن جي جوڙجڪ مان نڪري ويندا آهن. تڏهن گفتگوءَ جي شروعات هٿ نہ ايندي آهي. اُٿڻ هئي، ڪانئس، پڇيم، ”مون سان ڪافي پيئندي، منهنجو مطلب آهي، تنهنجو گهر وارو، محسوس تہ نہ ڪندو، ريسٽورنٽ ۾....“

”قطعي نہ“ مريم تمام پختي لهجي ۾ چيو. ”هن کي تنهنجي باري ۾ خبر آهي.“

تعجيب وچان چيم، ”خبر آهي!“

”ها.“ وراڻيائين، ”نہ هن اُن باري ۾ مون کان ڪڏهن صفائي گهري آهي ۽ نہ مون ئي ان باري ۾ کيس وڌيڪ ڪجهہ ٻڌائڻ جي ضرورت محسوس ڪئي آهي.“

مون اُن شخص لاءِ دل ۾ عزت محسوس ڪئي.

۽ پوءِ کلندي چيائين، ”هينئر تہ مان پوڙهي ٿي ويئي آهيان. چئن جوان ٻارن جي ماءُ آهيان.“

چئن ٻارن جي جملي مون کي حال مان ڪڍي ماضيءَ ڏانهن ڌڪي ڇڏيو. مريم کي ٻار ڏاڍا وڻندا هئا. يونيورسٽيءَ جي بس مان لهي جڏهن گرومندر وٽ بيهي رهندا هئاسين، تڏهن هوءَ فرابيل ڪنڊر گارڊن اسڪول مان موٽندڙ ٻارن کي رستي تي روڪي پيار ڪندي هئي. ڪين پرس مان ٽافيون ڪڍي ڏيندي

هئي. يونيورسٽيءَ ۾ ته ڪنهن ڪنهن وقت عجيب صورتحال پيدا ڪري وجهندي هئي. يونيورسٽيءَ جي هڪ پنگيءَ برڪت جي ٻن سالن جي پٽ کي ڪٽي ڪينٽين ۾ اچي ويهندي هئي. ڪيس بسڪوٽ ۽ ٽافيون کارائيندي هئي ۽ ڪوپ ۾ کير وجهي پياريندي هئي. هڪڙي ڏينهن، جڏهن اسين ٻئي گرومندر جي بس اسٽاپ وٽ بيٺا هئاسين، تڏهن مريم چيو هو، "مان گهٽ ۾ گهٽ ڇهن ٻارن جي ماءُ ٿيندس." ني پٽ ۽ ٽي ڌيئر" ۽ پوءِ هوءَ ڪيترن ڏينهن تائين پنهنجي جملي تي شرم کان ڳاڙهي ڳاڙهي ٿيندي رهي هئي ۽ مون ڏانهن ڏسي نه سگهندي هئي.

"ڇا پيو سوچين؟ مريم پڇيو.

حال ڏانهن موٽندي چيم، "ڪجهه نه، ڪجهه خاص نه- بس ايئن ئي."

پڇيائين، "مون کان لڪائين ته نه ٿو؟"

چيم، "منهنجي لاءِ ممڪن ئي نه آهي."

بيرو ڪافي کڻي آيو.

ڪافي ٺاهيندي پڇيائين، "ٻڌو اٿم، اسلام آباد ۾ نوڪري ڪندو آهين؟"

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيم.

پڇيائين، "ڪهڙي محڪمي ۾؟"

مون کيس محڪمي جو نالو ٻڌايو.

ڪافيءَ جو ڪوپ منهنجي اڳيان رکندي ڏاڍي عجيب ڳالهه پڇيائين، "ٻڌو هوم سمجهان ٿي افواهه ئي هو، هڪ ڀيرو واري ڪنهن عورت سان شادي ڪئي هيئه!"

ورائي پڇيومانس، "يقين ڪيو هيئهءِ ان ڳالهه جو؟"

چيائين، "بلڪل نه."

ڪافيءَ جي ڪوپ مان سپ پريندي چيم، "مون کي پنهنجي باري ۾ ٻڌاءِ مريم."

"ڇو؟" منهنجين اکين ۾ ڏسندي پڇيو هئائين.

"ڇو جو، ماڻهن بدران مان تنهنجي واتان ٻڌڻ چاهيان ٿو." چيم، "مون کي پنهنجي باري ۾ ٻڌاءِ. مان پاڻ کي ڪنهن ڪنهن وقت تنهنجو مجرم محسوس ڪندو آهيان."

سوچ ۾ پئجي ويئي. نرڙ تي انيڪ ليڪون اُڀري آيس. پوءِ، اهڙي لهجي ۾، جڻ خواب ۾ ڳالهائيندي هجي، چيائين، "منهنجو گهر وارو سکر ۾ بئنڪ مئنيجر

آهي. نيشنل بئنڪ ۾. ٽيويهه سال ٿي ويا آهن. منهنجي شاديءَ ڪي. ٻه پٽ. ٻه ڌيئرون ٿيون آهن. هڪ پٽ مرچنٽ نيويءَ ۾ آهن ۽ سال ۾ اٺ مهينا گهر کان ٻاهر رهندا آهن. ٻئي ڌيئر نوابشاهه ميڊيڪل ڪاليج ۾ آهن. وڏي ٽئين سال ۾. ننڍي ٻئين سال ۾ آهي. بس.“

سندس لهجو اوپرو. جملا ٽٽل ڦٽل ۽ آواز منجهيل منجهيل هو.

ڪافيءَ جي ڪوپ مان ٻه چار دفعا سپ پيري ورتائين. پوءِ پنهنجي ساءِ چيائين، ”بس نه.“

ٿڌو ساهه کنيم. چيم. ”مون کي پنهنجي باري ۾ ٻڌاءِ.“

وري گهور وجهي مون ڏانهن ڏٺائين. پوءِ جهيڻي آواز ۾ چيائين. ”مان پنهنجي گهر ۾ خوش آهيان. حالتن ۽ ماحول کان مطمئن آهيان.“

پڇيم. ”ڪنهن ڪاليج ۾ پڙهائيندي آهين؟“

”ها.“ چيائين. ”شڪارپور ڪاليج ۾ پڙهائيندي آهيان. روزانو سکر کان شڪارپور ايندي ويندي آهيان. اڄڪلهه موڪلون آهن. ڇوڪرين کي مري ۽ ايوبيا گهمائڻ آئي آهيان.“

خاموشيءَ جو هڪ طويل لمحو آيو ۽ ترسي پيو. اسين ڪنڌ جهڪائي ڪافيءَ جي ڪوپ مان سپ سپ پريندا رهياسين. سوچيندا رهياسين. وقت جي قديم آثارن مان يادن جي ميراث ميڙيندا رهياسين. هٿ زخمي ڪري وڌاسين. تڏهن. مريم چيو. ”هڪ غلط فيصلي جي سزا پاڻ کان سواءِ ٻين کي به ڀوڳڻي پوندي آهي. جن جو ان سموري معاملي سان ظاهري طرح ڪو به تعلق نه هوندو آهي.“

مون ڏانهس ڏٺو. ڏک ۽ اذيت جو احساس اکين مان ظاهر ٿي رهيو هوس. چيائين. ”مان هڪ شخص جي زال آهيان. سندس ڇئن ٻارن جي ماءُ آهيان. پر. منهنجو روح ٻئي ڪنهن شخص لاءِ سرگردان آهي.“

چيم. ”هڪ خواهش جي تڪميل ڪانپوءِ. ٻئي اڻپوري خواهش جو ارمان وڌي ويندو آهي.“

گهور وجهي مون ڏانهن ڏٺائين. چيائين. ”تون ڪنهن ڪنهن وقت افلاطون ٿي پوندو آهين. اها تنهنجي پراڻي عادت آهي.“

ڏکن جي ڏيهه ۾ هڪ گهڙيءَ لاءِ مُرڪ موٽي آئي. چيم. ”تنهنجو جملو مون کي وڻيو آهي. ورهين کان ان جملي لاءِ واجهايم پئي.“

دريءَ کان ٻاهر ڏسندي چيائين. ”تنهنجي لاءِ ممڪن ٺي نه آهي.“

وراٽيم، "چا ممڪن نہ آهي."

وراٽيائين، "ٻئي جي محبت جو انت لهڻ."

سندس جملو ٻرڇيءَ وانگر منهنجي وجود ۾ لهي ويو. چيم، "تون ڪان جدا ٿيڻ جو ڏک منهنجي زندگيءَ جو لازمي حصو ٿي پيو آهي."

حسرت اکين ۾ تري آيس. چيائين، "تنهنجو فيصلو غلط هو."

"فيصلو منهنجو نہ، ڊاڪٽر جو هو." چيم، "مون سان شادي ڪرڻ ڪان پوءِ تون ڪڏهن بہ ماءُ نہ ٿي سگهين ها."

"تون سمجهين ٿو مان ان ڳالهہ کان واقف نہ هئس، بي خبر هئس! ڪجهہ ڪجهہ ناراض ٿيندي چيائين، "مان تڏهن انڪلسيريا نرسنگ هوم ۾ موجود هئس، جڏهن مختلف ليبارٽري ٽيسٽن کان پوءِ ڊاڪٽرن ان جي باري ۾ تصديق ڪئي هئي."

اوچتو، گوڙشور سان پريل ريسٽورنٽ ۾ خاموشيءَ جو راڪس گهمي ويو. ماٺ! موت جهڙي ماٺ! سانت جي گنبذ ۾ ماضيءَ جي تصويرن جا اولڙا ۽ آوازن جا پڙاڏا واضح ٿيڻ لڳا. اذيتن جون راتيون ۽ اذيتن جا ڏينهن واپس ورڻ لڳا! مان آوازن جو پڙلاءُ ٻڌي سگهان ٿو. تصويرون جون اولڙو ڏسي سگهان ٿو. ايوب خان جو اوائلي دور آهي. مشرقي پاڪستان جي مقابلي ۾ مغربي پاڪستان جي چئن صوبن کي ملائي ون يونٽ ڪڙو ڪيو ويو آهي. هنگامن جي شروعات ڪراچي يونيورسٽيءَ کان ٿي آهي. مظاهرا ٿي رهيا آهن. جلسا، جلوس ۽ هنگاما هلي رهيا آهن. وٺ پڪڙ هلي رهي آهي، ون يونٽ اسان کي قبول نہ آهي. اسان ڪلاسن جو بائيڪاٽ ڪري ڇڏيو آهي. يونيورسٽيءَ جا استاد هليا ويا آهن. اسين جوش ۽ جنون ۾ يونيورسٽيءَ جي ڪاريڊار ۾ هلي رهيا آهيون. يونيورسٽيءَ ڏانهن ايندڙ سمورن رستن کي اسان ڇپن، پٿرن ۽ پراڻن ٽائرن يونيورسٽيءَ ڏانهن ايندر سمورن رستن کي اسان ڇپن، پٿرن ۽ پراڻن ٽائرن کي باهہ ڏيئي بند ڪري ڇڏيو آهي. هي ڪير آهي! هو هر طرف کان اسان ڏانهن وڌي رهيا آهن. هو آواز جا دشمن آهن. هو اظهار جي آزاديءَ جا دشمن آهن. هنن مون کي ڪهڙي هنڌ آڻي قيد ڪيو آهي! هي رات ايڏي طويل ڇو آهي. ايتري ڏگهي ڇو آهي. هنن مون کي ڇا ڪيو آهي جو مان- نہ ٿو ٻيهي سگهان- مان ڪجهہ بہ چڱيءَ طرح ڏسي نٿو سگهان. مون کي پيٽ ۽ پاسيرين وٽ تڪليف آهي. هنن مون کي ڇا ڇا ڪيو آهي! مون کي ڪجهہ بہ ياد نہ آهي. ڪجهہ بہ ياد نہ آهي! هن مون کي ڏاڍو ٽارچر ڪيو آهي، بس ڏاڍو ٽارچر ڪيو آهي!

مون کي تارچر سبب ڪيترن ڏينهن تائين گڙدن مان گند ايندو رهيو هو. تڏهن علاج دوران جڏهن گڙدن مان ايندڙ گند بند نہ ٿيو ۽ طرحين طرحين جا ليبارٽري ٽيسٽ ٿيندا رهيا. تڏهن ڊاڪٽرن کي هڪ خبر اها بہ پيئي تہ مان ڪنهن بہ ٻار جي جنم جو سبب ٿي نہ سگهندس.

"ڇا پيو سوچين؟" مريم پڇيو.

چيم، "مون سان شادي ڪري تون خوش رهي نہ سگهين ها."

"پنجويهن سالن کان پوءِ ان باري ۾ ڳالهائڻ فضول آهي." مريم چيو. "پر، تنهن هوندي بہ مان سبب ٻڌڻ چاهيان ٿي."

چيم، "ياد اٿئي، يونيورسٽيءَ کان موٽندي، گرومندر وٽ هڪ دفعي تو چيو هو تہ مان ڇهن ٻارن جي ماءُ ٿيندي‌س."

هوءَ اوچتو ويرا اڳڻ ٿي پيئي. بنواس جي ڪنهن هيڪلي مسافر وانگر نظر اچڻ لڳي، مون ڏانهن ڏسندي رهي. خاموش رهي.

آهستي چيم، "ماءُ نہ ٿي سگهڻ جو افسوس توکي پڇي پورا ڪري ڇڏي ها."

ٽڏو ساهہ کنيائين. چيائين، "هيءُ ڏک بہ ڪو گهٽ تہ ڪونهي."

مون شدت سان محسوس ڪيو تہ اسين تمنائن جو هڪ نہ بلڪ انيڪ صليب کڻي جيئرا رهندا آهيون. مريم ڏک وچان مون ڏانهن ونو. ڪنبندڙ هٿ سان ڪافيءَ جو ڪوپ چپن تائين کڻي ويئي، پر ڪافيءَ جي سپ پري نہ سگهي. ڪوپ ٽيبل تي رکي ڇڏيائين. ڪجهہ دير کان پوءِ چيائين، "اسين ڪو ٻار ونئي پاليون ها."

مون کي ايئن محسوس ٿيو، ڄڻ زلزلو آيو ۽ سڀ ڪجهہ ڌرتيءَ داخل ڪري ويو. مان اُٿي، وچي دريءَ وٽ بيٺس. ٻاهر ڏسڻ لڳس. مريءَ جو سمورو شهر برف جي ڪفن سان ڍڪجي ويو هو. مان پنهنجي وجود ۾ اندر ئي اندر پرزا پرزا ٿيندو رهيس. ڪجهہ دير کان پوءِ مريم منهنجي پاسي کان اچي بيٺي. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکيائين. مون ڏانهس ڏٺو. چيائين، "اچ."

اسين موٽي وچي ڪرسين تي ويناسين.

چيائين، "ان امڪان تي مون وانگر شايد نہ سوچيو هيئي"

چيم، "سوچيو هيم، پر دير سان. تنهنجي شادي ٿي وڃڻ کان پوءِ."

"پوءِ؟" هن عجيب سوال ڪندڙ نگاهن سان مون ڏانهن ڏٺو.

چيم، "مان هڪ جوان پٽ جو پيءُ آهيان، مريم."

واٽڙي ٿي ويئي. اک نہ ڇنڀيائين لفظ جملي مان نڪري نڪري پئي ويس، "تون

تہ منهنجو مطلب آهي، ڪتان، ڪنهن ڪان ورتو اٿئي! ڪير آهي!“

سندس اکين ۾ ڏسندي چيم، ”هو تنهنجو ۽ منهنجو پٽ آهي. تون هن جي ماءُ آهين مريم.“

اُٿڻ وڏي ويس، پڇيائين، ”پر ڪير آهي.“

”هو منهنجو پٽ آهي، مريم. منهنجو پٽ آهي. مان هن جو پيءُ آهيان.“ چيم، ”۽ تون هن جي ماءُ آهين. ڪيس جنم ڏيڻ کان پوءِ تون مري ويئي آهين“

حيرت ۽ اچرج وچان اکيون وڏيون ٿي ويس. ”پر، ڪنهن ڪان ورتو اٿئي!“ پڇيائين.

”ڪنهن ڪان بہ نہ.“ چيم، ”هو منهنجو پٽ آهي، مريم. تون يقين ڇو نہ ٿي ڪرين تہ هو منهنجو پٽ آهي، مان هن جو پيءُ آهيان.“

هن منهنجو هٿ پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ جهلي ورتو. منهنجن اکين مان منهنجي موجود جو انت لهڻ لڳي. آهستي پڇيائين، ”مون کي بہ نہ ٻڌائيندين“

سندس اکين ۾ ڏٺم. اکين ۾ التجا هئس، جاڻڻ لاءِ اُٿڻ هئس. اڄ تائين مون کهڙي ڳالهہ کانئس لڪائي آهي! کهڙي راز جي مون کانئس پرده داري ڪئي آهي! ٻڌائي ڇڏيانس سڀ ڪجهہ سڀ ڪجهہ؟ ٻڌائي ڇڏيانس تہ نعيم ڪير آهي! هو منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيئن داخل ٿيو آهي! ڪيئن مون ڪيس پنهنجو رت ست ڏيئي پندرهن ڏينهن جي پونگڙي مان پالي جانئو جوان ڪيو آهي! ٻڌائي ڇڏيانس تہ مون ڪيس لاوارث ٻارن جي اجهي ڪاشانہ اطفال مان ورتو هو ۽ ڪاشانہ اطفال وارن کي هو سولجر بازار جي پارڪ مان لڌو هو! ٻڌائي ڇڏيانس سڀ ڪجهہ! ٻڌائي ڇڏيانس تہ يونيسيف جي امدادي سامان ڏيندي ڪاشانہ اطفال ۾ مون جڏهن نعيم کي ڏٺو هو. تڏهن مون پنهنجي روح ,پنهنجي وجود ۾ ڇپا محسوس ڪيو هو! مون کي محسوس ٿيو هو تہ هو منهنجي ئي وجود جو حصو هو. هو منهنجي تڪميل هو، مان هن جي تڪميل هوس. هو منهنجو ئي پٽ هو جنهن ٻئي هنڌ جنم ورتو هو. مون ڪيس سڃاڻي ورتو هو. مون سندس اون آن جو آواز سڃاڻي ورتو ٿو. هو منهنجو پٽ هو. ان ۾ ڪنهن قسم جي شڪ شبهي جي ضرورت نہ هئي. هو منهنجي لاءِ ۽ مان هن لاءِ دنيا ۾ آيو هوس. مان جيڪڏهن ڪنهن ٻار جي جنم لاءِ سبب جهڙو هجان ها. ۽ مريم سان شادي ڪريان ها. تہ مريم مان مون کي هوبهو هن جهڙو ٻار ٿئي ها. هوبهو هن جهڙو! هن جون اکيون مريم جي اکين جهڙيون آهن. هو فقط ٻن هفتن جو مس آهي، پر مون ڪيس سڃاڻي ورتو آهي. هو منهنجو ۽ مريم جو پٽ آهي! اها ڪا ايڏي وڏي ڳالهہ نہ آهي تہ هن

ڪٿي جنم ورتو آهي. سڀ کان اهم ڳالهه آهي احساس جي ۽ احساس جي يقين جي! هو منهنجو پٽ آهي. هو مريم جو پٽ آهي. هو اسان ٻنهي جو پٽ آهي. اهو سچ آهي- باقي، ان کان سواءِ ڪجهه به سچ نه آهي. هو منهنجو وارث آهي، مان هن جو مورث آهيان. اهو طئي آهي، ان جو فيصلو آسمان تي ٿي ويو آهي، زمينن جو ڪو به ڪاتب ان فيصلي جي خلاف هڪ سٽ لکي نه سگهندو.

”هو منهنجو پٽ آهي مريم. منهنجو پٽ آهي.“ سندس اکين ۾ ڏسندي چيم، ”اسين آسمانن جي تحرير پڙهي نه سگهندا آهيون. اسان ٽنهي جو- تنهنجو منهنجو ۽ نعيم جو دستاويز لوح ۾ محفوظ آهي. ان ۾ ڪنهن به قسم جي ڦير گهير جي گنجائش نه آهي. هو تنهنجو ۽ منهنجو پٽ آهي.“

مريم ڪجهه ڪجهه وائڙي ٿي ويئي. مان سمجهان ٿو. ڪيس منهنجي هوشمنديءَ تي شڪ ٿيڻ لڳو هو. هن پيار وچان منهنجي هٿ تي ٿڦڪي ڏني، اهڙي نموني جڻ چوندي هجي، مان سڀ سمجهان ٿي، مان سڀ ڪجهه سمجهي سگهان ٿي. تون مون کي ڪا به سمجهاڻي نه ڏي، مان تنهنجي دل جي ڪيفيت ڄاڻان ٿي.

”هو تنهنجو ۽ منهنجو پٽ آهي، مريم.“ مون سندس اکين ۾ ڏسندي چيو.
”ڪيس جنم ڏيڻ کانپوءِ تون مري ويئي آهين“

هوءَ ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندي رهي، غم جي ڇانوَ مريم جي وجود مٿان ڇانئجي ويئي.

”ها. ڪيس جنم ڏيڻ کانپوءِ مان مري ويئي آهيان“ ڏاڍي ڏک وچان چيائين، ”مان ٿي هن جي ماءُ آهيان. هو سچ پچ منهنجو پٽ آهي.“

خاموشي ڇانئجي ويئي. خارجي آوازن سان رشتو ختم ٿي ويو. اسين هڪ ٻئي جي سيني ۾ ڌڙڪندڙ دل جو ٻڌندڙ آواز ٻڌي رهيا هئاسين.

پنهنجي ساءِ چيائين، ”ڪيس جنم ڏيڻ کانپوءِ مان وري ويئي آهيان“

اکين ۾ لڙڪ لڙي آيس. منهنجو هٿ ڇڏي ڏنائين. پرس مان رومال ڪڍي اکيون اُگهي ڇڏيائين.

دل اُداس هئي، چيم، ”تنهنجي هڪ تصوير نعيم جي ڪمري ۾ بي پنهنجي ڪمري ۾ لڳائي ڇڏي اٿم. يونيورسٽيءَ واري دؤر جون تصويرون آهن.“

پڇيائين، ”منهنجي باري ۾ بيو ڇا پڇندو آهي؟“

”گهڻو ڪجهه- تمام گهڻو.“ چيم، ”هو روزانو تنهنجي باري ۾ ڳالهائيندو آهي. ويهن سالن کان ان دستور ۾ تبديلي نه آئي آهي.“

هوءَ سوچ ۾ جذب ٿي ويئي. وري خاموشيءَ جو جهڻ هڪ پهر گذري ويو.

”قائداعظم يونيورسٽيءَ مان انٽرنيشنل رليشنزم ۾ ايم اي ڪري رهيو آهي.“ چيم، ”مڊل ويٽ باڪسر آهي. جيڪي انيڪ ڪپ ۽ ٽرافيون کٽيون اٿائين. تنهنجي تصوير هينان سائيڊ بورڊ تي رکي ڇڏيون اٿائين.“

هيڄيون چپ ڏند هينان پڪوڙي ڇڏيائين. ڪجهه دير تائين دريءَ کان ٻاهر ڪرندڙ برف ڏانهن ڏسندي رهي. سوچيندي رهي، اندر ۾ جهجندي رهي.

چيم، ”ڪجهه دير اڳ هن توکي ڪينٽ شاپنگ سينٽر ۾ ڏٺو هو.“

تعجب وچان مون ڏانهن ڏٺائين، ڪجهه نه چيائين.

چيم، ”هن توکي سڃاڻي ورتو هو.“

”سڃاڻي ورتو هوا!“ ڏاڍي عجب وچان پڇيائين.

”تنهنجو تصور سندس ذهن ۾ جيئرو جاڳندو ۽ واضح آهي.“ چيم، ”موٽي اچي مون کي ٻڌايائين ته مون هڪ اهڙي عورت ڏٺي آهي، جيڪا هوبهو امان جهڙي آهي، بس ڪجهه ڪجهه امان کان پوڙهي آهي.“

پوئين جملي تي مرڪ هڪ پل لاءِ سندس چپن تي موٽي آئي. پڇيائين، ”تو ڇا محسوس ڪيو هو؟“

چيم، ”مون محسوس ڪيو هو ته اُها هوبهو عورت تون ئي آهين، جنهن کي نعيم ڏٺو آهي.“

پڇيائين، ”ايئن ڇو محسوس ڪيو هيءِ؟“

”الائي، مون کي خبر ناهي.“ چيم، ”پر، مون محسوس ڪري ورتو هو. ته نعيم توکي ئي ڏٺو آهي، ٻيءَ ڪنهن عورت کي نه ڏٺو آهي“

پڇيائين، ”ڪٿي آهي؟“

چيم، ”پيرا ڊائيز ۾ باڪسنگ جي فلم ڏسڻ ويو آهي“

ڪنڌ هيٺ ڪري ڪجهه سوچيائين پوءِ ڪنڌ مٿي ڪندي چيائين، ”مان پنهنجو پٽ ڏسڻ چاهيان ٿي.“

مون کان ذري گهٽ ڇرڪ نڪري ويو. مريم هڪ دم منهنجي ڪيفيت پرکي ورتي. عزم واري لهجي ۾ چيائين، ”مان ڪيس ملنديس، ڪيس ڏسنديس.“

”هو منهنجي زندگي آهي، مريم- منهنجو خواب آهي. ٻڏتر واري ڪيفيت ۾ چيم، عمر جي هن حصي ۾ جيڪر ڪيس اصل حقيقت.“

منهنجو جملو ڪپي ڇڏيائين، ”مان ڄاڻان ٿي، سمجهان ٿي، تڏهن ڪيس ملڻ چاهيان ٿي.“

مون کي تعجب ٿيو.

مريم چيو، ”مان چاهيان ٿي تہ هو مون کي ڏسي ۽ يقين ڪري تہ مان سندس ماءُ نہ آهيان. مان هوبهو سندس ماءُ جهڙي ہي ڪا عورت آهيان. اوپري، پرائي.

مون کي مريم تي ڏاڍو رحم آيو. محبت جي نالي ۾ سهڻ ۽ جهاڳڻ لاءِ مون ڪيس سوچڻ جي بنواس ڏيئي ڇڏيو هو. صليب فقط مون نہ کنيو هو. صليب مريم بہ کڻي ورتو هو. هن جي آزمائش منهنجي آزمائش کان وڌيڪ سخت ۽ روح فنا ڪندڙ هئي. هوءَ هڪ شخص جي زال ۽ سندس ڇئن ٻارن جي ماءُ هئي.

”فلم تان ڪڏهن موٽندؤ؟“ مريم پڇيو.

چيم، ”ساڍي ڇهين لڳي مون کي بڪ گيلريءَ ۾ ملندو.“

واچ ۾ وقت ڏٺائين. چيائين، ”سو ڇهہ ٿيا آهن“

مان خاموش رهيس. مريم ڪنڌ کڻي مون ڏانهن ڏٺو. دل جَنڊ جي ٻن پُڙن ۾ چچر جي ويئي. سوچيم، برف ۾ ملڻ جي دعا زندگيءَ ۾ فقط هڪ دفعو قبول ٿيندي آهي۔ فقط هڪ دفعو. مان وري ڪڏهن بہ مريم سان ملي نہ سگهندس. نہ زندگيءَ جي سرءُ ۾، نہ سياري ۾! ياد جي پيچرن ۾، سڪل پنن تان ڪنهن جي قدن جا آواز ٻڌڻ ۾ ايندا. هوا ۾ منتشر ٿي ويندا. فقط ساوڻ ۽ ڪُتبن تان مٽيءَ جا تهہ ڏوہي لهندا. پر، اسان جي تحرير پڙهڻ وارو ڪو بہ نہ هوندو. اسان جو نوحو ٻڌڻ وارو ڪو بہ نہ هوندو ۽ نہ اسان جي ملڻ ۽ وڇڙڻ جي تاريخ. وقت ۽ سن ڏسڻ وارو ڪو هوندو! زندگيءَ جو هڪ دور گذري ويندو. اسان جي جاءِ ٻيو ڪو والاريندو. جيڪڏهن ايئن نہ هجي ها، تہ هوند، پيرويءَ جي سُرن ۾ ايترو درد نہ هجي ها.

بيرو بل وٺي هليو ويو.

اسين، زندگيءَ ۾ ٻيهر جدا ٿيڻ لاءِ اُٿي بيناسين. هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين. ورهين جي وڇوڙي ۾ دفن ٿيندا رهياسين. پنهنجي پنهنجي وجود ۾ پرزا پرزا ٿيندا رهياسين. زمين ۽ آسمان ڏانهن شهادت لاءِ ڏسندا رهياسين.

تڏهن جهيڻي آواز ۾ چيم، ”تون بڪ گيلريءَ جي ان ڪنڊ ۾ وڃي ويهجانءِ، جتي مون توکي پنجويهن سالن کان پوءِ ڏٺو ۽ سڃاتو هو.

آلين اکين سان هڪ ٻئي ڏانهن ڏسندا رهياسين. زندگيءَ جي آزمائش مان گذرندا رهياسين. وجود جي زخمن جو عذاب محسوس ڪندا رهياسين. تڏهن، مريم لنتاتس ريسٽورنٽ جي ٻاهرين در ڏانهن وڌي ويئي، دل سيني جي قفس ۾ گهايل ابابيل وانگر ڦٿڪڻ لڳي.

چيم، ”خدا حافظ، مريم.“

هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ ٻاهر هلي ويئي.

ساڍي ڇهين لڳي نعيم مون کي بڪ گيلريءَ جي ٻاهران مليو. برف ۾ بيٺو هو. ان کان اڳ جو مان ڪجهه چوانس، هن تجسس وچان چيو، ”هوءَ اندر بيٺي آهي، بابا.“

ايئن ئي چيم، ”ڪير، بابا“

”هوءَ!“ چيائين، ”هوءَ جيڪا هوبهو امان جهڙي آهي، پر امان کان ڪجهه ڪجهه پوڙهي آهي.“

ماحول جي ڇڪ ۽ اذيت کي گهٽ ڪرڻ لاءِ چيم، ”اڙي يار، تنهنجي ماءُ به ٻاويهن سالن کان پوءِ به توکي پوڙهي نظر اچي ها. ڏيکار ڪتي آهي.“

نعيم مون کي مريم جي ويجهو اچي ويهاريو. هوءَ ڪتاب هٿ ۾ ڪٽي بيٺي هئي. نعيم مون کي تمام آهستگيءَ سان چيو، ”ڏسوس بابا، امان سان ملي تي نه هوبهو امان جهڙي آهي نه!“

دل گهايل پکيءَ وانگر ڦٿڪندي رهي ۽ ڌڙڪندي رهي. چيم، ”برابر تنهنجي ماءُ جهڙي آهي.“

پوءِ ڏاڍو عجيب ۽ حيران ڪندڙ سوال ڪيائين، پڇيائين، ”موتي ته نه آئي آهي!“

سندس ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيم، ”ته پوءِ سڏو اسان جي گهر نه اچي ها!“

ڪو ڪتاب ڪڍڻ جو بهانو ڪري مريم اسان ٻنهي ڏانهن ڏٺو.

نعيم پڇيو، ڳالهايانس؟“

چيم، ”همت ڪري سگهين ته پل وجي ڳالهائينس.“

مريم اسان جي ٻنهه ويجهو بيٺي هئي. هوءَ اسان جي گفتگو ٻڌي رهي هئي.

نعيم وڌي وچي مريم جي سامهون بيٺو. آول سلام ڪيائينس ۽ پوءِ انگريزيءَ ۾ ڳالهائيندي چيائين، ”توهين هوبهو منهنجي ماءُ جهڙيون آهيو.“

مريم منهن مٿي ڪري نعيم ڏانهن ڏٺو. سموري ممتا اکين ۾ تري آئي هئس.

نعيم ڪنبندڙ لهجي ۾ چيو، ”مون کي جنم ڏيڻ کان پوءِ هوءَ هڪ دم مري ويئي هئي.“

مريم ڏانهس ڏسندي رهي.

نعيم چيو، ”ڪجهه دير اڳ مون جڏهن اوهان کي ڪينٽ شاپنگ سينٽر ۾ ڏٺو هو، تڏهن مون هڪدم اوهان کي سڃاڻي ورتو هو.“

”سڃاڻي ورتو هوا!“ مريم انگريزيءَ ۾ کانئس پڇيو.“

نعيم چيو، ”منهنجو مطلب آهي تہ مون هڪدم سڃاڻي ورتو هو تہ اوهين هوبهو منهنجي ماءُ جهڙيون آهيو.“

غمناڪ مرڪ مريم جي چپن تي مرڪ تري آئي. چيائين، ”تہ پوءِ سمجهہ ڪٽي تہ مان تنهنجي ماءُ آهيان.“

نعيم ٿورو کلندي چيو، ”سمجهڻ سان تہ ڪجهہ نہ ٿيندو آهي. بس، اوهين هوبهو منهنجي ماءُ جهڙيون آهيو.“

”هوبهو!. مريم ايئن ڪائنس پڇيو.

جواب ڏيڻ بدران نعيم مون ڏانهن اشارو ڪندي چيو، ”منهنجي بابا کان پڇي ڏسو.“

تڏهن مريم مون ڏانهن ڏٺو. مان وک کڻي سندس سامهون وڃي بيٺس. چيم، ”متان سمجهو تہ منهنجو دلبر پٽ ڪنهن وهم ۾ مبتلا آهي. اصل ۾ دوکو مان بہ کائي ويو هوس.“

نعيم مون کي پيار وچان پاڻهن کان جهليندي چيو، ”اسين ٻئي هڪ ئي عورت سان محبت ڪندا آهيون. بي انتها محبت ڪندا آهيون. پر ان سلسلي ۾ اسان جو پاڻ ۾ جهيڙو نہ ٿيو آهي. اُن عورت جي هڪ تصوير منهنجي بيڊ روم ۾ ۽ ٻي تصوير بابا جي بيڊ روم ۾ لڳل آهي. اُها عورت منهنجي ماءُ آهي.“

مون محسوس ڪيو تہ مريم وڌيڪ برداشت ڪري نہ سگهندي. هن ڪنبندڙ آواز ۾ چيو، ”ڪيڏي نہ خوشنصيب آهي اُها عورت، جنهن کي ايڏو پيار مليو آهي. هوءَ خوش نصيب آهي، ورنہ ايڏو پيار ڪنهن کي نصيب ٿيو آهي!“

ضبط ڪرڻ جي باوجود سندس اکين ۾ لڙڪ لڙي آيا.

”اڙي!“ نعيم تعجب وچان چيو، ””اوهين روئو پيئون!“

”نہ نہ.“ مريم چيو، ”مان تہ خوش ٿي آهيان. تنهنجي ڳالهہ ٻڌي خبر نہ اٿئي تہ ڪنهن ڪنهن وقت خوشيءَ وچان انسان جي اکين مان لڙڪ لڙي پوندا آهن.“

نعيم ڪجهہ ڪجهہ پريشان ٿي پيو.

مون نعيم کي چيو، ”اسان کي موڪلائڻ گهرجي پٽ.“

هو تعجب ۽ تجسس وچان مريم ڏانهن ڏسندو رهيو. هو عقل ۽ مشاهدي جي چڪتاڻ ۾ ڇڄندو رهيو. پوءِ ڏاڍي عجيب لهجي ۾ چيائين، ”اوهين هوبهو منهنجي ماءُ جهڙيون آهيو.“

هن منهن ورائي مون ڏانهن ڏٺو.

”ٺيڪ آهي.“ نعيم حسرت وچان مريم ڏانهن ڏسندي چيو، ”خدا حافظ

منهنجي ماءُ.“

نعيم جو منهن ٻنهي هٿن ۾ جهلي، مريم ڪيس پيشانيءَ ۽ مٿي تي پيار ڪيو. پوءِ، سندس قميص جا بٽڻ بند ڪري، سندس جيڪيٽ جي زپ چاڙهي ڇڏيائين. مون ڏانهن ڏسندي، پريل پريل آواز ۾ چيائين، ”هن جي ماءُ جيئري نه آهي، هن جو خيال رکندا ڪريو.“

چيم، ”نعيم منهنجي زندگي آهي.“

”مون کي خبر آهي.“ مريم جو آواز ٻڏڻ لڳو. چيائين، ”مون کي خبر آهي.“

مون نعيم ڏانهن ڏٺو. پوءِ ائين لڳو جڻ هو ڪشمڪش مان گذري رهيو هو. ٻانهن ورائي مون ڪيس پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتو.

مريم آلين اکين سان اسان ٻنهي ڏانهن ڏٺو. پوءِ وک کڻي نعيم جي سامهون، اچي بيٺي. نعيم کي چيائين، ”تنهنجي ماءُ جيئري نه آهي نه. تنهن ڪري ماءُ طرفان به پنهنجي پيءُ جو تون خيال رکندو ڪر.“

نعيم گفتگوءَ جي تهه تائين پهچي نه سگهيو. سڀ ڪجهه کيس اوپرو اوپرو محسوس ٿي رهيو هو. مون لاءِ بي انتها پيار وچان. چيائين، ”منهنجو پيءُ پوڙهو ٿورو ئي آهي. مون کان وڌيڪ طاقتور آهي.“

جيئن ماس ننهن کان ڌار ٿي وڃي، تيئن مون مريم ڏانهن ڏسندي چيو، ”اسان ٻنهي جي حق ۾ دعا ڪجو. ٿي سگهيوَ ته اسان کي ياد رکجو. خدا حافظ.“

”ترسو! گهڙي کن لاءِ ترسو.“ التجا واري نوع ۾ اسان کي بيهاري ڇڏيائين. شيلف تان ميڪسم گورڪيءَ جو ناول، ماءُ کڻي آئي. پرس مان پين ڪڍي ناول جي اندرين صفحي تي لکيائين، ”پياري پٽ نعيم لاءِ هڪ ماءُ طرفان. جيڪا هوبهو سندس ماءُ جهڙي آهي.“

ناول نعيم کي ڏيئي، هن هڪدم منهن ورائي اکيون اُگهي ورتيون پوءِ تمام جهيڻي آواز ۾ چيائين، ”خدا حافظ.“

اسين اسلام آباد موٽي آياسين. نعيم مون کي منجهيل منجهيل محسوس ٿيو. کيس اٽڪڻ ورائي ويئي هئي هو رات جو دير تائين جاڳندو رهيو ۽ لاڳيتو مريم جي تصوير ڏانهن ڏسندو رهيو.

ٻئي ڏينهن صبح جو مارگله روڊ تي ڊوڙندي نعيم کان پڇيو، هوءَ ڪير هئي بابا ۽ هوبهو اسان جهڙي ڇو هئي.“

ڊوڙندي ڊوڙندي مان بيهي رهيس. محسوس ڪيم، مان وڌيڪ ڊوڙي نه سگهندس. سهڪڻ لڳس نعيم به بيهي رهيو.

پڇيائين، ”ڇا بابا؟“

چيم، ”مان ٿڪجي پيو آهيان پٽ.“

روڊ جي پاسي تي مان ڇپر تي ويهي رهيس.

منهنجي پرسان ويهندي چيائين، ”مان بہ ٿڪجي پيو آهيان، بابا.“

”يار، بنڊل نہ هڻ.“ چيم، کيس خوش ڪرڻ لاءِ، ”تون جوان آهين. تون ڪي اڃا ڊوڙڻو آهي. سيني ڪان اڳ نڪرڻو آهي.“

پيار وچان چيائين، ”پر، اوهان ڪان سواءِ نہ بابا.“

دل اُداس ٿي پيئي. چيم، ”هڪ هارٽ اٽيڪ ڪان پوءِ هينئر مان ڪنهن بہ وقت اوچتو هليو ويندس. توکي اڪيلو ڊوڙڻو پوندو پٽ.“

”نات پاسيبل بابا.“ آسمان ڏانهن ڏسندي، ڏک ۾ پابوهہ واري نوح ۾ چيائين: ”منهنجي مرضيءَ ڪان سواءِ ڪجهہ بہ نہ ٿيندو. اسين هلنداسين تہ گڏجي هلنداسين.“

”۽ ٿوري دير ڪان پوءِ اسين وري مارگلہ روڊ تي ڊوڙڻ لڳاسين.“

***